

ΠΑΝΑΓΙΩΤΟΥ Α. ΑΡΓΥΡΟΠΟΥΛΟΥ

ΟΙ
ΜΡΩΕΣ ΤΟΥ ΜΑΝΙΑΚΙΟΥ

ΓΡΗΓΟΡΙΟΣ ΔΗΜ. ΔΙΚΑΙΟΣ
Ἡ
ΠΑΠΑΦΛΕΣΣΑΣ

Ο ΒΙΟΣ ΚΑΙ Η ΔΡΑΣΙΣ ΑΥΤΟΥ ΩΣ ΜΟΝΑΧΟΥ
ΚΑΤΗΧΗΤΟΥ ΚΑΙ ΠΟΛΕΜΙΕΤΟΥ

Η ΕΝ ΜΑΝΙΑΚΙΩ ΜΑΧΗ ΚΑΙ Ο ΗΡΩΪΚΟΣ
ΘΑΝΑΤΟΣ ΑΥΤΟΥ ΚΑΙ ΤΩΝ ΣΥΝ ΑΥΤΩ
ΠΡΕΣΒΥΤΩΝ

ΤΗ 20^η ΜΑΪΟΥ 1825

Η 86^η

ΕΠΕΤΕΙΟΣ ΤΟΥ ΗΡΩΪΚΟΥ ΘΑΝΑΤΟΥ ΑΥΤΟΥ

ΤΟ ΕΝ ΜΑΝΙΑΚΙΩ ΜΝΗΜΟΣΥΝΟΝ

Ο ΕΝ ΜΑΝΙΑΚΙΩ ΡΗΘΕΙΣ ΛΟΓΟΣ ΤΟΥ Κ. Ν. ΠΟΛΙΤΟΥ
Καθηγητῆ τοῦ Πανεπιστημίου

ΕΝ ΚΑΛΑΜΑΙΣ
ΕΚ ΤΟΥ ΤΥΠΟΓΡΑΦΕΙΟΥ ΤΩΝ ΚΑΤΑΣΤΗΜΑΤΩΝ
Π. ΒΟΥΓΙΟΥΚΑ

1912

ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ

Π. Α. ΑΡΓΥΡΟΠΟΥΛΟΥ

ΔΗΜΟΔΙΔΑΣΚΑΛΟΥ

ΟΙ

ΗΡΩΕΣ ΤΟΥ ΜΑΝΙΑΚΙΟΥ

ΓΡΗΓΟΡΙΟΣ ΔΗΜ. ΔΙΚΑΙΟΣ

Ἡ

ΠΑΠΑΦΛΕΣΣΑΣ

Ο ΒΙΟΣ ΚΑΙ Η ΑΡΑΣΙΣ ΑΥΤΟΥ ΩΣ ΜΟΝΑΧΟΥ,
ΚΑΤΗΧΗΤΟΥ, ΠΡΟΣΗΛΥΤΟΥ ΚΑΙ ΠΟΛΕΜΙΣΤΟΥ

ΣΥΝΑΝΤΗΣΙΣ

ΠΑΠΑΦΛΕΣΣΑ—ΠΕΤΡΟΜΠΗ

ΕΝ ΚΥΤΡΙΑΙΣ

ΚΑΤΑΛΗΨΙΣ ΚΑΛΑΜΩΝ, ΣΥΣΤΑΣΙΣ ΜΕΣΣΗΝΙΑΚΗΣ
ΓΕΡΟΥΣΙΑΣ

ΠΡΟΚΗΡΥΞΙΣ ΠΑΠΑΦΛΕΣΣΑ ΠΡΟΣ ΑΡΚΑΔΙΟΥΣ

ΟΙ ΣΟΥΛΙΜΟΧΩΡΙΤΑΙ ΚΑΙ ΟΙ ΤΟΥΡΚΟΙ ΤΗΣ ΑΡΚΑΔΙΑΣ

ΕΚΣΤΡΑΤΕΙΑ ΠΑΠΑΦΛΕΣΣΑ ΚΑΤΑ ΙΜΒΡΑΗΜ

Ο ΠΑΠΑΦΛΕΣΣΑΣ ΕΝ ΜΑΝΙΑΚΙΩ:

Η ΕΝ ΜΑΝΙΑΚΙΩ: ΜΑΧΗ ΚΑΙ Ο ΗΡΩΪΚΟΣ

ΘΑΝΑΤΟΣ ΑΥΤΟΥ ΚΑΙ ΤΩΝ ΣΥΝ ΑΥΤΩ

ΠΕΣΟΝΤΩΝ

ΤΗΣ 20^{ης} ΜΑΪΟΥ 1825

Η 86^η

ΠΕΤΕΙΟΣ ΤΟΥ ΗΡΩΪΚΟΥ ΘΑΝΑΤΟΥ ΑΥΤΩΝ

ΕΚΣΤΡΑΤΕΙΑ

ΙΜΒΡΑΗΜ ΚΑΤΑ ΚΥΠΑΡΙΣΣΙΑΣ, ΝΗΣΙΟΥ, ΚΑΛΑΜΩΝ

ΚΑΙ ΠΥΡΠΟΛΗΣΙΣ ΑΥΤΩΝ

ΤΟ ΕΝ ΜΑΝΙΑΚΙΩ: ΜΝΗΜΟΣΥΝΟΝ

Ο ΛΟΓΟΣ ΤΟΥ Κ^{ου} Ν. ΠΟΛΙΤΟΥ

ΚΑΛΑΜΑΙΣ, ΤΥΠΟΙΣ Π. ΒΟΥΓΓΙΟΥΚΑ 1912

ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ

119981

ΕΛΛΗΝΙΚΟ ΚΡΑΤΟΣ
ΠΕΡΙΣΤΡΟΦΗ

—3—

ΤΑΙΣ
ΙΕΡΑΙΣ ΣΚΙΑΙΣ
ΤΩΝ

ΥΠΕΡ ΤΗΣ ΜΕΓΑΛΗΣ ΙΔΕΑΣ ΠΙΣΤΕΩΣ ΚΑΙ ΠΑ-
ΤΡΙΔΟΣ ΑΓΩΝΙΣΑΜΕΝΩΝ ΚΑΙ ΠΕΣΟΝΤΩΝ

ΤΗΣ 20 ΜΑΪΟΥ 1825

Γρηγορίου Δ. Δικαίου ή Παπαφλέσσα, Πιέρρου
Βοϊδῆ Μαυρομιχάλη, Ἀθανασούλη Καπετα-
νάκη, Π. Κεφάλα, Παπα-Γεώργη, Κ. Μπου-
χανᾶ, Ἀναγ. Γκότση, Ἀναστ. Γυφτάκη,
κ.λ.π. ὀπλαρχηγῶν καὶ πολεμιστῶν

ΤΑΥΤΗΝ

ΤΗΝ ΙΕΡΑΝ ΚΑΙ ΕΘΝΙΚΗΝ ΠΑΡΑΚΑΤΑΘΗΚΗΝ

ΑΝΑΤΙΘΗΜΙ

Τὰ γνήσια αντίτυπα φέρουσι τὴν ἰδιόχειρον ὑπογραφήν τοῦ
συγγραφέως

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Ἡ ἱστορία τῆς μικρᾶς μὲν, ἀλλ' ἐνδόξου ἡμῶν πατρίδος, ἦτις ποτὲ μὲν μεγάλη καὶ ἀρχουσα, ποτὲ δὲ μικρὰ καὶ δούλη πάντοτε ἐδίδασκε τὸν κόσμον διὰ τοῦ ἰδίου αὐτῆς παραδείγματος, εἶνε ἡ ἐνδοξοτέρα ἱστορία τοῦ κόσμου, διότι γέμει δόξης καὶ μεγαλείου ἀφθιάστου. Ἡ αἴγλη μάλιστα τῶν μεγάλων τῆς ἐπαναστάσεως γεγονότων, πρὸς τὰ ὁποῖα εἶνε συνδεδεμένοι οἱ ἡρωϊκοὶ τῆς Ἐπαναστάσεως ἡμῶν ἄνδρες, παρουσιάζει μορφὰς ἀξίας θαυμάσιου. «Οὐδὲν γεγονός, ἀφ' ὅσα ἐθαύμασεν ὁ κόσμος ἀπὸ τῆς συστάσεώς του, ἐδραιοῦται τόσον θετικῶς ἐπὶ τοῦ γενικοῦ θαυμασμοῦ, ὅσον ἡ «Ἑλληνικὴ Ἐπανάστασις» γράφει Πολωνός τις συγγραφεὺς ἐν τῇ αὐτοῦ ἱστορίᾳ.

Μεταξὺ τῶν μορφῶν τούτων, ὁμοίας τῶν ὁποίων σπανίως ἀπαντᾷ τις εἰς τὴν ἱστορίαν τῶν ἄλλων Ἐθνῶν αἰτινες συνετέλεσαν τὰ μέγιστα κατὰ τὸν ἱερόν ἡμῶν ἀγῶνα ὑπὲρ τοῦ μεγαλείου καὶ τῆς δόξης τοῦ Ἑλληνικοῦ ἔθνους, μία εἶνε καὶ ἡ τοῦ Ἀρφεῖος Ἀρχιμανδρίτου Γρηγορίου Δημ. Δικαίου Φλέσσα, ἀποτελοῦντος μίαν ἀπὸ τὰς πλέον μεγαλιτέρας φυσιογνωμίας τῆς Ἑλληνικῆς Ἐπαναστάσεως. Ὁ Ἄμφ εις οὗτος δι' ἀπαντας τοὺς γνωρίσαντας αὐτὸν ἐπῆρξεν ἑκατόν τι φαινόμενον, διότι μέλος ὦν τῆς Φιλικῆς Ἐταιρίας τοῦ μόνου ὡς κατηχητῆς αὐτῆς διεκρίθη, ἀλλὰ καὶ πολεμιστῆς λαβὼν μέρος εἰς πλείστας μάχας καὶ τέλος πεσὼν ἡρωϊκάτατα ἐν τῇ μεταξὺ Παιδεμένου καὶ Μανιακίου συγκροτηθείσῃ μάχῃ, ἦτις κενῶς ἔσεται τὸ θέμα τῆς ἀνὰ χεῖρας συγγραφῆς μας. Ἀλλὰ πρὶν ἢ ἱστορήσωμεν τὴν ἐν λόγῳ μάχην καὶ τὸν Λεωνίδειον θάνατον αὐτοῦ καὶ τῶν σὺν αὐτῷ πεσόντων συναγωνιστῶν του, ἀνάγκη πρῶτον νὰ περιγράψωμεν τὴν ἴστορίαν οὗ πρόκειται πεσὼν ἥρως ἐν τῇ ὡς εἴρηται μάχῃ καὶ ὁποῖα ἐπῆρξεν ἡ δρᾶσις αὐτοῦ ὡς κατηχητοῦ καὶ προσηλυτοῦ καὶ ὁποῖα ὡς πολεμιστοῦ κατὰ τὸν ἱερόν ἡμῶν ἀγῶνα, οὕτινος οὕτος πρωτεργάτης ἐπῆρξε.

ΕΙΣΑΓΩΓΗ
ΑΓΓΕΛΟΥ Ν. ΠΑΠΑΚΩΣΤΑ

ΓΡΗΓΟΡΙΟΣ ΔΗΜ. ΔΙΚΑΙΟΣ

Μ ΠΑΠΑΦΛΕΣΣΑΣ

Ο ΒΙΟΣ ΚΑΙ Η ΔΡΑΣΙΣ ΑΥΤΟΥ ΩΣ ΜΟΝΑΧΟΥ, ΚΑΤΗΧΗΤΟΥ, ΠΡΟΣΗΛΥΤΟΥ ΚΑΙ ΠΟΛΕΜΙΣΤΟΥ

Ὁ Γρηγόριος Δημ. Δικαῖος κατήγετο ἐκ μιᾶς τῶν ἐπισημοτέρων καὶ ἀρχαιοτέρων οἰκογενειῶν τοῦ χωρίου Πολιανῆς, τοῦ δήμου Ἀμφείας, τῆς Ἐπαρχίας Καλαμῶν, ἣτις ὠνομάζετο τῶν Δικαίων Φλεσσῶν. Καὶ ὁ μὲν πατήρ του ἐκαλεῖτο Δημήτριος, ὁ δὲ πάππος του Γεώργιος. Λέγεται δὲ ὅτι τὸ ἐπώνυμον Δικαῖος ἀπεδόθη τῇ οἰκογενεῖα ταύτῃ ἔκτινος φερωνύμου μέλους αὐτῆς, ὅπερ καὶ νῦν ἰδιόκτητον εἶχεν οἰκοδομήσει ἐν Ἀθήναις καλούμενον «Σωτήρα τοῦ Δικαίου» κείμενον ἐν τῇ συνοικίᾳ Πλάκας. Τὸ δὲ ἐπώνυμον Φλέσσας ἔλαβεν ἐκ τοῦ κατωτέρω περιστατικοῦ.

Ἡ οἰκογένεια αὕτη καταδιωχθεῖσα κατὰ τὸ ἔτος 1740 ὑπὸ τοῦ νικητοῦ τῆς Κρήτης καὶ Κύπρου Μουσταφᾶ πασσᾶ καὶ πρὸς σωτηρίαν αὐτῆς ἀπομακρυνθεῖσα τῆς Πολιανῆς κατέφυγεν εἰς τὸ πέραν τοῦ Ἄργους παλαιὸν φρούριον τῆς Φλιασσίας, ὅπου εἶχον κατέλθει ἐκ Χρυσοβοιτοῦ τῆς Μαντινείας ὅπως παραχειμάσωσι πολλοὶ ποιμένες. Ἐνταῦθα διέτριψεν ὁ Δημήτριος Δικαῖος, ἐπὶ ὀλόκληρον δεκαετίαν καὶ ἔλαβεν ὡς σύζυγον τὴν κόρην Ἀνδρονίκου τινός. Ἐνταῦθεν ἐπανήλθεν οὗτος εἰς Πολιανὴν, ὅπου κατῴκει πλέον διαρκῶς καὶ καθ' ὅλας τὰς περιστάσεις τῆς Πατρίδος προεκινδύνευεν. ὠνομάζετο δὲ Δημήτριος Δικαῖος Φλιασσιος καὶ μικρὸν κατὰ μικρὸν τὸ ἐπώνυμον τοῦτο μετετράπη εἰς Φλέσσας.

Ὁ πατήρ τοῦ Γρηγορίου Δημήτριος Δικαῖος ἢ Φλέσσας εἶχεν ἀποκτήσει ἐκ δύο γάμων εἴκοσι καὶ ὀκτώ τέκνα. Καὶ ἐκ μὲν τῆς πρώτης αὐτοῦ συζύγου, ἣτις ὠνομάζετο Θεοδώρα, ἐπέζησαν κατὰ τὸ 1821 μόνον οἱ Ἀθανάσιος, Νικόλαος καὶ Ἰωάννης, ἐκ δὲ τῆς δευτέρας, ἣτις ὠνομάζετο Κωνσταντίνα, οἱ Ἥλιος, Νικήτας, Κωνσταντῖνος, ἢ Μαρουδὴ καὶ ὁ νεώτερος πάντων Γρηγόριος Δικαῖος Φλέσσας, ὁ περὶ οὗ πρόκειται πρωταγωνιστῆς τοῦ δράματος τοῦ Μανιακίου ὁ καὶ Παπαφλέσσας

ὑπὸ τοῦ λαοῦ ἐπικληθεὶς ὡς ἐκ τοῦ ἱερατικοῦ σχήματος, ὅπερ οὗτος ἔφερε. Τὸ δ' ἐπώνυμον Παπαφλέσσας ἀπεδίδετο ἀτομικῶς αὐτῷ μόνον, οἱ δὲ ἀδελφοὶ του δὲν ἔφεραν τὸ πρῶτον συνθετικὸν αὐτοῦ, εἰμὴ μόνον οἱ σήμερον ὑπηρετοῦντες ἐν τῷ Ἑλληνικῷ στρατῷ ἀπογονοὶ του Ἰωάννης Κωνστ. Παπαφλέσσας Ἰλαρχος, Κωνστ. Ἰω. Παπαφλέσσας ἐπίλαρχος καὶ ὁ Γρηγόριος Ἰω. Παπαφλέσσας.

Ὁ Γρηγόριος Δημ. Δικαῖος ἢ Παπαφλέσσας ἐγεννήθη ἐν τῷ χωρίῳ Πολιανῆ, κείμενον Β. Α. τῆς πόλεως Καλαμῶν, ἐν ἔτει 1788. Καὶ τὰ μὲν πρῶτα γράμματα ἐδιδάχθη ἐν τῷ τόπῳ τῆς γεννήσεώς του παρά τινος μοναχοῦ, μεθ' ὃ ὁ θεὸς του Παναγιώτης Δικαῖος Φλέσσας, πρόκριτος τοῦ χωρίου, τὸν ἔστειλε νὰ μαθητεύσῃ εἰς τὴν τότε ἀκμάζουσαν Σχολὴν τῆς Δημητσάνης, ἐξ ἧς ἀποφοιτήσας ἐχειροτονήθη ἱεροδιάκονος καὶ μετ' οὗ πολὺ μοναχός, μονάζων ἐν τῇ παρὰ ταῖς Καλάμαις Μονῇ τῆς Βελανιδιάς, τῇ ἐπιλεγομένῃ τῆς Παναγίτσας.

Ὁ ἀνὴρ οὗτος, οὗ ὁ ἐνθουσιασμὸς καὶ ἡ δραστηριότης ἐπετάχυνον ὡς ἐν τοῖς ἐξῆς θὰ ἴδωμεν, τὴν ἐκρηξιν τῆς Ἑλληνικῆς Ἐπαναστάσεως, εἶχεν ἀνάστημα μᾶλλον ὑψηλὸν, φυσιογνωμίαν ὠραίαν καὶ μεγαλοπρεπῆ, τὸ ὕφος ἀρειμάνιον καὶ τὸ γένειον μικρὸν. Ἦτο ἀνδρεῖος, μεγαλόφρων καὶ ἔμπλεως πατριωτικῶν αἰσθημάτων, δραστήριος καὶ λίαν ὀξὺς ἐν τῇ ἐκτελέσει τῶν ὑπὲρ Πατρίδος σχεδίων του. Φύσει δὲ φιλελεύθερος ἦτο φιλοπόλεμος καὶ ριψοκίνδυνος καὶ ὁμῶς ὁ μέλλων ἐθναπόστολος τῆς Φυλικῆς Ἐταιρείας περιεβλήθη τὸ ἔνδυμα τοῦ μοναχοῦ. Ἄλλ' ὡς φαίνεται δὲν ἦτο προωρισμένος νὰ μονάζῃ καὶ ὡς μοναχός νὰ ὑπακούῃ εἰς τὰ κελεύσματα τῶν προϊσταμένων του, ἀλλὰ γεννηθεὶς μᾶλλον στρατιώτης προορισμὸν τοῦ βίου του ἔθετο τὸν πόλεμον καὶ μόνον αὐτὸν πρὸς ἀπελευθέρωσιν τῆς δούλης Πατρίδος. Ἐν ᾧ δὲ χρόνῳ ἐμαθήτευεν ἐδημοσίευσεν σάτυραν κατὰ τῆς Ὀθωμανικῆς διοικήσεως, δι' ἧς οὗτος ἐκακολόγει αὐτὴν διὰ τὴν ἀποκεφάλισιν τοῦ προεστῶτος Σωτηρίου Λόντου, φέρουσα ὡς ὑπογραφὴν τὰς λέξεις ταύτας: «Φῶς Καλάμιος τοῦνομα Γρηγόριος».

Ἐν τῷ μεταξὺ μονάζων ὁ Γρηγόριος ἐν τῇ Μονῇ Βελανιδιάς περιήλθεν εἰς ἐριδα πρὸς τὸν Ἐπίσκοπον Μονεμβασίας Χρυσανθον εἰς τὴν δικαιοδοσίαν τοῦ ὁποῦ ὑπῆγετο ἡ Μονὴ Παναγίτσας. Καταδιωκόμενος δ' οὗτος ὑπὸ τῶν Τουρικῶν ἀρχῶν

ἐπὶ τῇ δημοσιεύσει τῆς σατύρας ἐκείνης καὶ φοβούμενος προδοσίαν διὰ τοῦτο ἐγκυκλίεισε τὴν Μονὴν Βελανιδιάς καὶ κατέφυγεν εἰς τὴν τῆς Ρεκίτσης, κειμένην ἐπὶ τοῦ Ταυγέτου μεταξὺ Μιστρᾶ καὶ Λεονταρίου. Ἀλλὰ καὶ ἐν τῇ Μονῇ ταύτῃ μονάζων περιήλθεν εἰς θανάσιμον ἔχθραν πρὸς τὸν ἐκ Λεονταρίου πλούσιον καὶ ἰσχυρὸν Ὀθωμανὸν Χουσεῖν ἄγαν, Σελτάρην καλούμενον. Ὁ ἄγας οὗτος γαίτων ὄν τῆς Μονῆς ἐπανάει ἐκάστοτε διαφόρους προφάσεις, ὅπως ἀθικρέτως καταπατῆ τὰς πλησίον τῶν γαιῶν του κειμένας γαίας τῆς Μονῆς. Ἐνεκα λοιπὸν τοῦτου σφοδρὰ φιλονεικία ἠγγέρθη μεταξὺ αὐτοῦ καὶ τῶν μοναχῶν περὶ τῆς ὁροθεσίας τῶν γαιῶν.

- - Τὶ λέει; ἀκούεται αἴφνης λέγων, ὁ πάτερ Γρηγόριος, ὁ Χουσεῖν ἔχει ἀξιώσεις ἐπὶ τῶν γαιῶν τῆς Μονῆς; Καὶ ταῦτα εἰπὼν ὁ καλόγηρος ἤναψεν ἀμέσως ἀπὸ θυμὸν. Τὸ βῆσον δ' ἐφόρει δὲν ἰσχυσε νὰ περιστείλῃ τὰς φυσικὰς αὐτοῦ ὁρμὰς καὶ ἤρχισε νὰ ἀπειλῆ καὶ νὰ ὑβρίζῃ τὸν Χουσεῖν ἄγαν καὶ οὔτε ν' ἀκούσῃ κἄν περὶ σφαιτερισμῶν τῶν γαιῶν τῆς Μονῆς ἤθελεν. Ἐν τούτοις ἡ ἔρις ἐξηκολούθει. Ὁ Χουσεῖν ἔστειλε τοὺς ὑπηρέτας του καὶ ἐπήγγυσεν πασσάλους ἐντὸς τῶν γαιῶν τῆς Μονῆς, ὁ δὲ πάτερ Γρηγόριος ἀφήρει τὰ ὄροσημα ταῦτα καὶ δέρων συγχρόνως τοὺς ὑπηρέτας καὶ ὑβρίζων τὸν Μουχαμέτη τοὺς τοὺς ἠπειλεῖ, ὅτι θὰ τοὺς κόψῃ μύτες καὶ αὐτιά, ἐὰν ξαναζυγώσουν. Οὗτω δὲ ἐξηκολούθει ἡ περὶ καταπατήσεως τῶν γαιῶν φιλονεικία, ἣτις κατ' ἔτος ἠϋξάνεν ἐπὶ τοσοῦτον ὥστε οἱ μοναχοὶ ἐφοβοῦντο μήπως διὰ τῆς μεθόδου ταύτης τοῦ Χουσεῖν ἄγαν καταληφθῶσιν ὅλαι αἱ γαίαι τῆς Μονῆς.

Ἐνεκα τοῦ φόβου τοῦτου οἱ μοναχοὶ ἀπεφάσισαν νὰ ἐγαίρωσιν ἀγωγὴν προσωρινῶν μέτρων περὶ καταπατήσεως γαιῶν τῆς Μονῆς κατὰ τοῦ Χουσεῖν ἄγαν. Τότε ὁ πάτερ Γρηγόριος φοβούμενος μήπως ὁ Χουσεῖν ἄγας διαφθείρῃ τοὺς Τούρκους δικαστὰς διὰ χρημάτων, γινώσκων δ' ὅτι παρὰ τοῖς Τούρκοις δικασταῖς προξενοῦσιν ἐντύπωσιν τὰ φανερὰ πειστήρια, ἐπενόησε τὸ ἐξῆς εὐρυστάτον ἀληθῶς τέχνασμα πρὸς διάσωσιν τῆς ἰδιοκτησίας τῆς Μονῆς.

Κατὰ τὸν χειμῶνα τοῦ 1816 εἰς τρία διάφορα μέρη τῶν ἀγρῶν καὶ πέραν τῆς ὁροθεσίας αὐτῶν πρὸς τὴν ἰδιοκτησίαν τοῦ Χουσεῖν ἠγοίξεν ὁ πάτερ Γρηγόριος τρεῖς μεγάλους λάκκους ἐντὸς τῶν ὁποιῶν ἔρριψε ἀνθράκας πληρώσας πάλιν τοὺς

λάκκους διὰ τοῦ ἰδίου γόμφου ἐπιμελῶς. Εἶτα παραπέθει τοὺς πατέρας τῆς Μονῆς ν' ἀναβάλωσι τὴν δίκην, μέχρις ὅτου ἤ ἐπιφάνεια τῆς ἀνασκαφείσης γῆς καταληφθῆ ὑπὸ χόρτων. Πράγματι οἱ Μοναχοὶ πεισθέντες ἀνέβαλον τὴν δίκην μέχρι τελείας χορτοφυίας τῆς γῆς. Τὸν Μάιον τοῦ αὐτοῦ ἔτους ὁ Χουσεῖν Ἄγας μετέβη πρὸς θερισμὸν φορβῆς, ἀλλ' οἱ πατέρες τῆς Μονῆς τῇ προτροπῇ τοῦ Πάτερ Γρηγορίου ἐμπόδισαν τὸν θερισμὸν, ἰσχυρισθέντες, ὅτι οἱ ἄγροι ἀνήκουσιν εἰς τὴν Μονὴν. Ἐπὶ τῇ τόλμῃ ταύτῃ τῶν μοναχῶν ὁ Χουσεῖν Ἄγας ἐπέστρεψεν εἰς Λεοντάριον καὶ τεθείς ἐπὶ κεφαλῆς πολλῶν ὀπλοφόρων, ἐπανήλθεν εἰς Τριπόλιν, ὅπως τῇ ἐσθραφείᾳ αὐτῶν προβῆ εἰς θερισμὸν τῆς φορβῆς.

Ὁ Παπαφλέσσας γνωρίζων τὴν χαρακτῆρα τοῦ Χουσεῖν ἔσπευσεν ἀθήμαρτον νὰ καλέσῃ παρ' αὐτῷ τοὺς ἀδελφούς του Νικήταν καὶ Ἠλίαν, τὸν Καπετὰν Η. Κεφάλαν καὶ ἄλλους, οἵτινες προθύμως ἔφθασαν ἐκεῖ μετὰ πολλῶν ὀπλοφόρων οἵτινες δὲν ἐπέτρεψαν εἰς αὐτὸν οὔτε τὴν φορβὴν νὰ θερίσῃ ἀλλ' οὔτε καὶ εἰς τὴν Μονὴν νὰ εἰσέλθῃ. Ὁ Χουσεῖν κατανοήσας ὅτι οὔτε διὰ τῆς βίας τῷ ἦτο εὐκόλον νὰ καταλάβῃ τὰς γαίας τῆς Μονῆς ἐπέστρεψεν αὐτίς εἰς Λεοντάριον. Ἐν ᾧ δὲ ἀνεχώρει ὁ Χουσεῖν ἄγας ὁ Παπαφλέσσας ἰσχύμενος ἐπὶ τινοσ παραθύρου τῆς Μονῆς τῷ λέγει: «Ἐὰν ἔχῃς Ἄγαν, δίκαιον, νὰ ζητήσης αὐτὸ ἀπὸ τὰ δικαστήρια. Ἐμεῖς δὲν θὰ σοὶ ἐπιτρέψωμεν νὰ πάρῃς ἀθαιρέτως τὴν ἰδιοκτησίαν μας.» Τότε ὁ Ἄγας ἀντι ἄλλης ἀπαντήσεως τὸν ἠπαίλησε καὶ τὸν ὑβρίσε καὶ ἔπειτα ἀνεχώρησεν. Ὁ Παπαφλέσσας τὴν ἐπισύσαν ἐπορεύθη εἰς Μιστρὰν καὶ διηγήθη τὰ συμβάντα εἰς τοὺς προεστώτας τοῦ τόπου καὶ ἐζήτησε τὴν συνδρομὴν των, ἣν καὶ ὑπεσχέθησαν. Ἐντεῦθεν ἐπιστρέψας εἰς Ρεκίτσαν καὶ μετὰ τοῦ ἡγουμένου ἐπορεύθη εἰς Τρίπολιν, ἔδραν τοῦ Τούρκου διοικητοῦ τῆς Πελοποννήσου καὶ ἐπέδωκεν αὐτῷ ἀναφοράν δι' ἧς κατήγγελεν εἰς αὐτὸν τὴν ἀθαιρεσίαν τοῦ Χουσεῖν Ἄγαν καὶ ἀνέφερον συγχρόνως τὰ δίκαια τῆς Μονῆς ἐπὶ τῶν γαιῶν αὐτῆς.

Ἐπὶ τῇ βάσει τῆς ἀναφορᾶς ταύτης διάταξεν ὁ διοικητῆς Τριπόλεως τοὺς κατῆδες Λεονταρίου καὶ Μιστρᾶ νὰ μεταβῶσιν ἐπὶ τόπου καὶ νὰ ἐξακριβώσωσι τὰ ἀληθῆ ὄρια τῶν διαφιλονεικουμένων γαιῶν. Μεταβάντες οἱ κατῆδες ἐπὶ τόπου ἐζήτησαν μάρτυρας ἐξ ἀμφοτέρων τῶν μερῶν. Ἐκ τούτων οἱ τῆς Μονῆς

κατέθηκαν, ὅτι ἐκ παροδόσεως γνωρίζουσιν, ὅτι ἐν τῇ δεῖνα καὶ δεῖνα θέσει ἔχουσι χωθῆ πρὸ χρόνων πολλῶν ὑπὸ τῶν προκατόχων μοναχῶν ἀνθρακες ὡς δρόσημα τῶν μοναστηριακῶν γαιῶν. Σκάψατε καὶ θέλετε τοὺς εὔρει. Πρὸ τοῦ ἀδιαφιλονεικῆτου τούτου ἰσχυρισμοῦ τῶν μοναχῶν οἱ κατῆδες διέταξαν τὴν ἐκσκαφὴν τῶν ὑποδειχθέντων μερῶν. Πράγματι γενομένης ἐκσκαφῆς εὐρέθησαν οἱ ἀνθρακες. Τὸ τέχνασμα τοῦ Παπαφλέσσα ἐπέτυχε καὶ οὕτω ὁ Χουσεῖν ἀγᾶς ἀπὸ ἀδικούμενος ἐφωράθη ἀδικῶν. Ἐκ τῆς ἀποκαλύψεως ταύτης οἱ κατῆδες ἀπεφάνθησαν ὅτι αἱ γαῖαι ἀνήκουσιν τῷ ὄντι εἰς τὴν Μονήν. Ἀπὸ τῆς στιγμῆς πλέον ἐκείνης ὁ Χουσεῖν Ἀγᾶς ἐμαίνετο κατὰ τοῦ Παπαφλέσσα καὶ ἐκαιροφυλάκτει κατάλληλον εὐκαιρίαν διὰ νὰ τὸν ἐξοντώσῃ.

Βραδύτερον, κατὰ τὸ 1817, ἀπεδόθη εἰς τὸν Παπαφλέσσα ἡ ἐν Ἀμφείᾳ διάλυσις τοῦ συνοικεσίου τῆς ἐξαδέλφης ἀπὸ τοῦ Ν. Ζέρβα, ὑβρίσαντος τὸν ἀδελφὸν αὐτῆς Ἀναγνώστην Δικαῖον Φλέσσα, ὁ δὲ Χουσεῖν ἀγᾶς ἐπωφεληθεὶς τῆς εὐκαιρίας ταύτης διὰ νὰ ἐκδικηθῆ τὸν Παπαφλέσσα παρέστησεν αὐτὸν εἰς τὰς Τουρκικὰς ἀρχὰς ὡς ἀνθρωπον ταραξίαν καὶ ἐπικίνδυνον καὶ κατήγγειλεν αὐτὸν, ὅτι συντάκτης τῆς σατύρας ἐκείνης ἦτο αὐτὸς ὁ Παπαφλέσσας.

Τὸ γεγονός τοῦτο κατηγγέθη πάραυτα παρὰ τῶν ἐντοπίων ἀρχῶν εἰς τὸν Πασσᾶν τῆς Τριπόλεως, ὅστις πάραυτα ἐξέπεμψεν εἰς Πολιανὴν 12 καθάσθηδες διὰ νὰ συλλάβωσιν αὐτὸν. Οἱ ἵππεις οὗτοι, μεταδάντες εἰς τὸ χωρίον Ἀγριλὸν τῆς Ἀμφείας, κατέλυσαν εἰς τὴν χειμερινὴν οἰκίαν τοῦ ἀδελφοῦ τοῦ Ἡλία Δικαίου Φλέσσα ἐπὶ τῇ πληροφορίᾳ ὅτι εὐρίσκετο ἐν αὐτῇ. Εὐτυχῶς ἔμως κατὰ τὴν ἡμέραν ἐκείνην εὐρίσκετο ἐν τῇ οἰκίᾳ τοῦ θεῖου τοῦ Χριστοδοῦλου Δικαίου Φλέσσα. Ἐπειδὴ δὲ ἡ ἡμέρα ἐκείνη ἦτο βροχερὰ καὶ οἱ ἵππεις ἦσαν κατάκοποι ἐκ τῆς μακρᾶς ὁδοπορίας, διὰ τοῦτο οὗτοι εἰς οὐδεμίαν προέβησαν ἔρευναν. Ἐν τῇ οἰκίᾳ εὐρίσκοντο οἱ ἀδελφοὶ τοῦ Ἡλίας καὶ Κωνσταντῖνος Φλέσσας, ὅστις μόλις πρὸ ὀλίγων ἡμερῶν ἀφίκετο ἐκ Σμύρνης, ὅπου διέμενον. Οὗτοι ἰδόντες τοὺς ἵππεις ἀπὸ μακρὰν ἐρχομένους ἀμέσως κατενόησαν τὸν σκοπὸν τῆς ἀφίξεώς των καὶ συγχρόνως εἰδοποίησαν τὸν ἀδελφὸν των Γρηγόριον, ὅπως προφυλαχθῆ. Μετὰ τὸ γεῦμα οἱ στρατιῶται ἠρώτησαν ποῦ εἶνε αὐτὸς ὁ καλόγηρος Δικαῖος Φλέσσας. Οἱ ἀδελφοὶ τοῦ τότε διεβε-

βαίωσαν αὐτοὺς ὅτι ὁ ἀδελφός των οὗτος ἀπὸ δύο ἡμερῶν εὐρίσκετο ἐν Καλάμαις. Τότε οἱ στρατιῶται μὴ πιστεύοντες, ὅτι οἱ ἐν τῇ οἰκίᾳ γνωρίζουσι τὴν Τουρκικὴν γλῶσσαν, εἶπον πρὸς ἀλλήλους. «Ποῦ νὰ τρέχωμεν πρὸς ἀνεύρεσιν αὐτοῦ. Ἄς κόψωμεν ἑνὸς τούτων τὴν κεφαλὴν καὶ ἐπανερχομενοι εἰς Τρίπολιν, διαβεβαιούμεν τὸν Πασσᾶν, ὅτι τῇ ὑποδείξει τῶν γνωρίζοντων αὐτὸν προέβημεν εἰς τὴν ἀποκεφάλισιν αὐτοῦ». Ἐκ τούτου ἐξάγεται, ὅτι οἱ στρατιῶται διαταγὴν εἶχον νὰ φονεύσωσι τὸν Παπαφλέσσα, τὴν δὲ κεφαλὴν αὐτοῦ νὰ φέρωσιν εἰς Τρίπολιν. Ἀντιληφθεὶς ὅμως τοῦτο ὁ ἕτερος τῶν ἀδελφῶν Κωνσταντῖνος ἐξῆλθε τῆς οἰκίας καὶ καλέσας τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ Ἡλίαν ἀνεκοίνωσεν εἰς αὐτὸν τὰς σκέψεις τῶν Τούρκων ἱππέων. Οὗτοι δὲ φοβούμενοι μὴ προδοθῆ ὁ ἀδελφός των λαβόντες τὰ ὄπλα αὐτῶν κρυφίως καὶ τοὺς ἀδελφοὺς αὐτῶν Χριστόδουλον καὶ Γρηγόριον καὶ ἑτέρους δύο ἀνθρώπους των ἐξῆλθον ἐσπευσμένως τοῦ χωρίου ὑπὲρ βραχδιαστάτην βροχὴν. Ἀλλὰ μόλις οὗτοι εἶχον διαβῆ τὸν παρὰ τὸ χωρίον ῥέοντα χεῖμαρρον, εἶδον κατόπιν αὐτῶν τρέχοντας ἐν σπουδῇ τοὺς Τούρκους ἱππεῖς, οἵτινες μὴ δυνάμενοι νὰ διαβῶσι τὸν πλημμυρήσαντα χεῖμαρρον ἠναγκάσθησαν νὰ σταματήσωσι. Τότε οἱ περὶ τὸν Γρηγόριον ἔσπευσαν νὰ καταλάβωσι τὴν ὀλίγον πέραν τοῦ χεῖμαρρου κειμένην ἀσβεστοκάμινον καὶ ἀνέμενον αὐτοὺς, ἀλλ' οὗτοι φοβηθέντες μὴ πνιγῶσιν δὲν ἐτόλμησαν νὰ τὸν διαβῶσι καὶ ἕνεκα τούτου ἤρχισαν νὰ πυροβολῶσι τοὺς ἐν τῇ ἀσβεστοκάμινῳ, ἀλλ' ἄνευ ἀποτελέσματος, τότε ὁ Γρηγόριος ἐξελθὼν τῆς καμίνου ἐφώνησε δυνατὰ πρὸς αὐτοὺς: «Βρὲ ἄτιμοι Τούρκοι, μὴ πυροβολεῖσθε μετὰ τῶν ἀδελφῶν μου καὶ μὴ κακοποιεῖτε αὐτοὺς καὶ μὴ χαλάτε ἀδικὰ τὰ βόλια σας καὶ μένα δὲν μὲ πιάνετε, παρὰ πηγαίνετε εἰς τὸν ἄτιμον τὸν αὐθέντησας καὶ νὰ τοῦ εἰπῆτε, ὅτι ἐγὼ φεύγω διὰ τὴν Πόλιν καὶ δὲν θὰ γυρίσω πίσω, ἂν δὲν γίνω δεσπότης ἢ πασσᾶς καὶ τότε θὰ σᾶς διδάξω τὴν δικαιοσύνην».

Αὐτὰ εἶπεν εἰς τοὺς Τούρκους στρατιώτας καὶ ἀνεχώρησε λαβὼν τὴν ἀγούσαν εἰς Γαρδίκι, ἐν ᾧ οἱ ἀδελφοὶ τοῦ ἡμύνοντο ἀντιπυροβολοῦντες καὶ ὑβρίζοντες αὐτοὺς καὶ τὴν πίστιν των.

Μετὰ τὰ γεγονότα ταῦτα ἡ ἀσφάλεια τῆς ζωῆς τοῦ Παπαφλέσσα καὶ αὐτῶν τῶν ἀδελφῶν του κατέστη λίαν ἐπικίνδυνος καὶ προβληματική. Διὰ τοῦτο μετὰ δύο ἡμέρας οὗτος ἠναγκάσθη νὰ ἐγκαταλίπη πατρίδα καὶ ἀδελφοὺς καὶ ν' ἀπέλθῃ

αυτῆς. Ἐνταῦθεν μετέβη εἰς Ἄλμυρον καὶ ἐκείθεν ἐπιβὰς πλοιαρίου ἀπέπλευσεν εἰς Ζάκυνθον, ὅπου μακρόν τι, ὅτι ἐν Κωνσταντινουπόλει παρασκευάζεται παρ' Ἑλλήνων συνωμοσία κατὰ τοῦ Τουρκικοῦ καθεστώτος πρὸς ἀπελευθέρωσιν αὐτῶν.

Εὐθὺς ὡς ἐβεβαίωθη περὶ τῆς ἀληθείας τῶν τεκταινομένων λαθῶν παρὰ διαφόρων ἐπισήμων Ἑλλήνων τὰ ἀναγκαιοῦντα συστατικά γράμματα ἀπέργεται εἰς τὴν Βασιλίδαν τῶν Πόλεων καὶ ἐγκαθίσταται ἐν Φαναρίῳ, συνοικίᾳ Ἑλληνικῇ, ὅπου διέρχεται τὰς ὥρας τῆς σχολῆς του ἐν τῇ μελέτῃ τῆς Ἑλληνικῆς φιλολογίας μελετῶν κυρίως τὰς δημογραφίας τοῦ Θουκιδίδου, προσλαβὼν καὶ οἰκιδιδάσκαλον ἔγκριτον ἐλληνοιστὴν τὸν Ζαχαρίαν Αἰνιᾶνα.

Ἐν τῷ μεταξύ δὲ γνωρίζεται μετὰ τοῦ μέγα ἰσχύοντος ἐν τοῖς Πατριαρχείοις Μητροπολίτου Δέρκων (Δελκων Θράκης) Γρηγορίου καὶ ἐκ Ζουπάνης τῶν Παλαιῶν Πατρῶν καταγομένου, εἰς ὃν ἀνεκοίνωσε τὸν σκοπὸν τῆς εἰς Κωνσταντινουπόλιν ἀφίξεώς του. Ὁμίλησε δὲ καὶ περὶ τῆς ἀθλίως καταστάσεως τῶν ἐν Πελοποννήσῳ Ἑλλήνων εἰπὼν αὐτῷ, ὅτι ἡ διαγωγὴ τῆς Τουρκικῆς διοικήσεως ἰδίως ἐν Πελοποννήσῳ, κατέστη πλέον ἀνυπόφορος καὶ τάχιστα πρέπει πάντες νὰ λάβωσι σύντονα μέτρα πρὸς σωτηρίαν τῆς κινδυνεύουσης πατρίδος.

Ὁ Μητροπολίτης Δέρκων μετὰ πολλῆς προσοχῆς καὶ θλίψεως ἤκουσε τοῦ Γρηγορίου Δικαίου ἀφηγουμένου ὅσα οἱ Ἕλληνες ὑπέφερον ὑπὸ τῆς Τουρκικῆς διοικήσεως καὶ ἐκτιμήσας τὴν εὐφυΐαν καὶ φιλοπατρίαν αὐτοῦ παρώτρυνε νὰ ἤσυχάσῃ καὶ ὅτι μετ' ὀλίγας ἡμέρας θὰ σκεφθῶσι περὶ ὅλων ὧν αὐτῷ ἀνεκοίνωσεν. Ἐκτοτε δὲ Παπαφλέσσας συχνὰ μεταίθαινε παρὰ τῷ Μητροπολίτῃ Δέρκων παρὰ τοῦ ὁποίου μιεῖται τὰ τῆς Φιλικῆς Ἐταιρείας καὶ ἐν τῇ οἰκίᾳ τοῦ ὁποίου ἐγνωρίσθη κατὰ Μάϊον τοῦ 1818 μετὰ τοῦ Ν. Σκουφᾶ, πρὸς τὸν ὁποῖον ὁ Δέρκων συνέστησεν αὐτὸν ὡς ἄνδρα ἱκανώτατον καὶ χρησιμώτατον τῇ Ἐταιρείᾳ. Ὁ δὲ Σκουφᾶς ἀποδεξάμενος τὴν σύστασιν ἐνέγραψεν αὐτὸν ἐν τῷ καταλόγῳ τῶν ἐταίρων καὶ ἔδωκεν αὐτῷ ὡς διακριτικὰ στοιχεῖα τὰ ἀρχικά γράμματα Α. Μ. Διὰ νὰ προφυλάσσεται δὲ οὗτος ἀπὸ τῆς κατασκοπείας τῶν Τούρκων ὑπεγράφετο εἰς τὰ τῆς ἑταιρείας ἔγγραφα ὑπὸ τὸ ψευδώνυμον Ἄρμόδιος.

Κατόπιν οὗτος ἠξιώθη τῆς γνωριμίας καὶ πολλῶν ἄλλων

ἀρχιερέων καὶ προσετῶν καὶ συνιστᾶται ὑπ' αὐτῶν τῷ τότε Πατριαρχῇ Κυρίλλῳ, ὅστις γνωρίσας αὐτὸν ἐκτιμᾷ τὴν ἔτακτον αὐτοῦ εὐφυΐαν, δραστηριότητα καὶ φιλοπατρίαν καὶ τῷ ἀπονέμει τὸν τίτλον τοῦ ἀρχιμυδρίτου. Ἐκτοτε πλέον προσηγορεύετο οὗτος Παπαφλέσσα. Μετὰ τὸν προβιβασμὸν τοῦτον ὁποιοσδήποτε ἄλλος εἴαν ἦτο, θὰ ἀφιερούτο ἀποκλειστικῶς εἰς τὸ ἱερατικὸν ἐπάγγελμα, ἐν ᾧ ἤδη διὰ τοῦ νέου τοῦτου τίτλου καὶ διὰ τῆς εὐνοίας τοῦ Πατριάρχου εὐρύτατον διηνοίγετο αὐτῷ στάδιον διὰ τῆς προαγωγῆς του καὶ εἰς ἐπίσκοπον, ὡς οὗτος προεῖπεν εἰς τοὺς Τούρκους στρατιώτας κατὰ τὴν ἐξ' Ἀγρίλου ἀναχώρησίν του.

Πλὴν ἄλλος ἦτο, ὡς προεῖτομεν, ὁ προσωρισμὸς τοῦ ἀρχιμυδρίτου, ὁ ὁποῖος καίτοι ἀνετράφη αὐστηρότατα ἐν τῷ βίῳ τῶν μοναχῶν, ἐν τούτοις τὰ τεύχη τῶν Μονῶν δὲν ἐπήρκεσαν νὰ κατευάσωσι τὰ φιλελεύθερα αὐτοῦ φρονήματα, ἀλλ' ἀναλογιζόμενος τὸν ἐκφυλισμὸν τῆς πατρίδος του ταχέως διείδε, ὅτι μόνον δι' ἐπαναστάσεώς τινος ἤλπιζε τὴν ἀπελευθέρωσιν αὐτῆς. Μυθεῖς δὲ εἰς τὰ μυστήρια τῆς Φιλικῆς Ἐταιρείας καὶ ἀφιερωθεὶς ψυχῇ τε καὶ σώματι εἰς τὴν ἰδέαν τῆς ἀπελευθέρωσεως τῆς δούλης Πατρίδος, ἐγένετο ἐκ τῶν δραστηριοτέρων μελῶν αὐτῆς πρὸς διάδοσιν τῶν τῆς Ἐταιρείας δογμάτων καὶ πρὸς παρασκευὴν τῆς Ἐπαναστάσεως καὶ καθίσταται πληρεξούσιος αὐτῆς διὰ τὴν Πελοπόννησον.

Ἄλλὰ πρὶν ἢ καταβῆ εἰς Πελοπόννησον παραλαβὼν τὸ κρυπτογραφικὸν λεξικὸν τῆς Ἐταιρείας ἐπορεύθη κατὰ τὰς ἀρχὰς 7θρίου τοῦ 1818 εἰς τὴν Μολδοβλαχίαν, ὅπου γνωρίζεται μετὰ τῶν περηνμισμένων ὀπλαρχηγῶν Γεωργάκη Ὀλυμπίου καὶ Ἰωάννου Φαρμάκη, οὓς κατηχήσας ὁρμίζεται μετ' αὐτῶν ἐν Βουκορεστίᾳ τὴν 3 Αὐγούστου 1819 τὸν νεομισμὸν τοῦ ἐταίρου ὄρκον καὶ πρὸς πίστωσιν τοῦ ἱεροῦ καὶ φρικτοῦ τοῦτου δεσμοῦ κατασπασάμενοι τὸν τίμιον καὶ ζωοποιὸν Σταυρὸν ὑπέγραψαν τῇ ἰδίᾳ αὐτῶν χειρὶ εἰς τρία παρόμοια ἀδελφικὰ γράμματα συνυποσχετικῶν, ὃ ἐπεσφράγισεν διὰ τῆς ἰδίας αὐτοῦ ἔλαστος σφραγίδος. Ἐντὸς δὲ ὀλίγου χρόνου κατόρθωσεν ὁ φλογερὸς οὗτος ἀνὴρ, νὰ διαδώσῃ καθ' ἀπάσας τὰς χώρας αὐτῆς τὸ πῦρ τῆς ψυχῆς του καὶ νὰ ἐμπλήσῃ ταύτας ὁ Παπαφλέσσας συνομητῶν, ὡς τὸν Βασ. Καραβιάν, Σάββαν Καμινάρην, Λεβέντην καὶ πολλοὺς ἄλλους. «Ἀπὸ τῆς αὐτοβούλου καὶ δραστηρίας ἐνεργείας, λέγει ὁ ἱστορικὸς Φιλήμων, ὁ Φλέσσα κατέστησε

τὴν Μολδοβλαχίαν νέαν Ἑλλάδα». Καὶ πράγματι. Ἐνθερμότερος καὶ ριψοκιδυνέστερος Φιλικὸς καὶ φλογερώτερος κατηχητὴς οὐδεὶς ἄλλος αὐτοῦ ὑπῆρξε.

Ἐπανακάμψας οὗτος εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν ἐσκόπει νὰ στήσῃ τὸ κέντρον τῶν ἐνεργειῶν του ἐν αὐτῇ. Πρὸς τοῦτο συνέστησεν ἐφορίαν ἐκ τοῦ Κ. Μούρου, Γω. Μπάρμπα καὶ Λεων. Κουμπάρη, ἀνδρῶν ἐπισήμων καὶ μεγαλεμπόρων τῆς Κωνσταντινουπόλεως, μεθ' ὧν ἐργαζόμενος ἐπεμπεν ἀποστόλους εἰς Πελοπόννησον καὶ ἔγραφε πρὸς διασήμους ἄνδρας αὐτῆς ζητῶν πληροφορίας περὶ τῆς καταστάσεως Ἑλλήνων καὶ Τούρκων, ὅπως ἐν δέοντι χρόνῳ ὑποβάλλῃ ταύτας ὑπὸ τὴν κρίσιν τῶν ἀρμοδίων.

Ὁ Παπαφλέσσας κατὰ τὴν ἐκ Βλαχίας ἐπάνοδόν του ἔφερε μαζί του καὶ δύο ὑπηρέτας, ἐξ ὧν ὁ εἰς ἦτο Τούρκος, ἀλλὰ τοῦτο ἠγνόει ὁ Ἀρχιμανδρῆτης ὅστις ἦτο, ὡς εἶπομεν, ἀνὴρ πολὺ εὐμορφος καὶ εἶχεν ὠραίαν γενειάδα, ἣν ἐσυνείθιζεν εὐθύς ὡς ἠγείρετο τῆς κλίνης νὰ πλύνῃ αὐτὴν μὲ παχεῖαν καὶ ἀφθονον σαπουνιάδαν. Ὁ Τούρκος ὅμως ὑπηρέτης ἕνεκα ἀπροσεξίας αὐτοῦ δὲν παρεσκεύασεν αὐτὴν ὡς ἔπρεπε, ὁ ἀρχιμανδρῆτης θυμωθεὶς τὸν ἐρράπισε. Τότε ὁ Τούρκος χωρὶς νὰ χάσῃ καιρὸν ἐγκαταλείπει τὴν οἰκίαν καὶ καταφεύγει πρὸς τὸν Μποσταντοῦ Μπασῆν (διευθυντὴν τῆς ἀστυνομίας) πρὸς τὸν ὁποῖον λέγει, ὅτι εἶνε Τούρκος, ἀλλ' ὅτι ὑπηρετεῖ ἐπὶ μισθῷ εἰς ἕνα γραικὸν παπᾶ, ὅστις ἔχει χρήματα πολλὰ καὶ ζῆ ὡς νὰ εἶνε Μπέης. Οὗτος δέχεται εἰς τὴν οἰκίαν του πολλοὺς γραικοὺς μεθ' ὧν συνομιλεῖ ἰδιαιτέρως, θέλει νὰ διεγείρῃ τοὺς γκιαούρηδες κατὰ τῶν Τούρκων καὶ συνομοτεῖ κατὰ τοῦ Σουλτάνου.

Ταραχθεὶς ὁ Μποσταντοῦ Μπασῆς διὰ τὰ καταγγελλόμενα προσεκάλεσε πάραυτα ἐνώπιόν του τὸν παπᾶ καὶ μετὰ θυμοῦ τὸν ἐρωτᾷ: «τίς εἶσαι σὺ ποῦ ἔχεις Τούρκους ὑπηρέτας καὶ περιφέρεσαι ἐδῶ καὶ ἐκεῖ καὶ διεγείρεις τοὺς ραγιαδες κατὰ τοῦ αὐθέντου μου;». Ἐφένδη μου, τῷ ἀποκρίνεται ἀφόβως ὁ Παπαφλέσσας, ἐγὼ εἶμαι, ὡς βλέπεις, καλόγηρος καὶ ἱερεὺς τοῦ Θεοῦ. Εἶνε ἀλήθεια, ὅτι γνωρίζω πόλεις καὶ χωριά καὶ διαβάζω εὐχὰς εἰς τὸν ἕνα χριστιανὸν καὶ εἰς τὸν ἄλλον καὶ μὲ πληρώνουν» Καὶ ἐνῶ ἔλεγεν οὗτος ταῦτα πάραυτα ἐκβάλλει ἐκ τοῦ κόλπου του εὐχολόγιον καὶ ἐπιτραχήλιον. «ἶδου, τῷ λέγει, αὐτὰ ἔχω ὡς ὄπλα, ἐφένδη μου. Μὴ εἶδῃς προσοχὴν εἰς ὅσα

λέγει αὐτὸς ὁ ἀχάριστος ἄνθρωπος, διότι δὲν σοὶ λέγει καθόλου τὴν ἀλήθειαν. Ἴδου τί συμβαίνει. Ἐρχόμενῃ ἀπὸ τὴν Βλαχίαν καὶ μὲ προσεκάλεσεν ὁ Πατριάρχης νὰ τῷ δώσω ἀναφορὰν διὰ τὸν ἐκεῖ κληρὸν. Καθ' ὁδὸν εὗρον αὐτὸν γυμνὸν καὶ πειναλέον. Μοὶ ἐζήτησεν ἐλεημοσύνην καὶ καθ' ἃ ὑποχρεωμένος ἀπὸ τὸ Ἐθαγγέλιόν μου, τὸ ὁποῖον μὲ διδάσκει νὰ κάμνω ἐλεημοσύνας εἰς πάντα ἄνθρωπον, ἰδὼν τὴν ἀθλίαν κατάστασίν του καὶ λυπηθεὶς αὐτὸν, τὸν ἐπῆρα εἰς τὴν ὑπηρεσίαν μου, ἀλλὰ δὲν τὸν ἠρώτησα ἂν εἶνε Τούρκος ἢ Χριστιανὸς, ἀλλ' οὔτε ναὶ αὐτὸς μοὶ τῷ εἶπε. Ἐλάμβανον τὴν μισθοδοσίαν μου ἀπὸ τὸ Πατριαρχεῖον καὶ ἐξ αὐτῆς τῷ ἐδίδον τὸ ἥμισυ καὶ συγχρόνως τὸν τρέφω καὶ τὸν ἐνδύω διὰ τὴν ψυχὴν μου. Αὐτὸ μὲ διατάσσει ὁ Χοσρὲτ Ἰσᾶς (ὁ Ἰησοῦς Χριστὸς) ὁ προφήτης μου».

Ἀκούσας τ' ἀνωτέρω ὁ Μποσταντοῦ Μπασῆς καὶ ἐργισθεὶς κατὰ τοῦ ὑπηρέτου του διέταξεν αὐτὸν νὰ τὸν ἐκβάλωσι τοῦ γραφείου του κακῶς ἔχοντα. Ἄλλ' ἐπειδὴ ὁ ὑπηρέτης διεμαρτύρητο καὶ ἐξηκολούθη νὰ φωνάζῃ καὶ νὰ λέγῃ, ὅτι εἰς τὴν οἰκίαν τοῦ κυρίου του συνέρχονται πολλοὶ καὶ κάμνουν μυστικὰς συνεννοήσεις, διέταξε πρὸς ἐξακρίβωσιν τῆς ἀληθείας κατ' οἶκον ἔρευναν καὶ κατάσχεσιν τῶν ἐγγράφων καὶ πραγμάτων τοῦ παπᾶ. Ἄλλ' ἐν τῷ μεταξὺ γνωσθέντα πάντα τὰ ἀνωτέρω εἰς τὰ Πατριαρχεῖα ἔφερον εἰς ἀναστάτωσιν αὐτὰ, διότι ἡ σύλληψις τοῦ Παπαφλέσσα διεκινδύνευε πλέον τὸ ἔργον τῆς Ἐταιρείας. Ἄλλ' εὐθύς ὡς ἔλαβε γνῶσιν τούτων ὁ Μητροπολίτης Δέρκων, προλαβὼν εἰδοποίησε τὸν ἀνεψιὸν τοῦ Παπαφλέσσα Λεωνίδα Δικαῖον ὅστις ἀπεκόμισε εἰς τὰς πλησίον γειτονικὰς οἰκίας πᾶν ὅ,τι ἠδύνατο νὰ ἐνοχοποιήσῃ αὐτόν. Καὶ οὕτω ἐσώθη ὁ Παπαφλέσσας. Ἄλλ' οὗτος ὅσους δῆποτε κινδύνους καὶ ἂν διέτρεχεν ἦτο ἀδύνατον νὰ μετριάσῃ τὸν ζήλον του. Τὴν ἐπιούσαν ἀνεχώρησεν εἰς Μολδοβλαχίαν, ὅπου προσέβη εἰς τὸν διορισμὸν τῶν ἐπιτρόπων μέχρι τῆς ἐλεύσεως τοῦ Ἰψηλάντου. Εἶτα ἐπανῆλθεν εἰς Κωνσταντινούπολιν, ὅτε οἱ ἐν Κωνσταντινουπόλει Ἐταῖροι ἐνόμισαν πρέπον νὰ λάβωσι μέτρα προνοίας, ὅπως προλάβωσι δυσάρεστους συνεπειὰς οὐ μόνον κατ' ἐκείνου καὶ αὐτῶν ἔτι τῶν ἰδίων, ἀλλὰ κυρίως κατὰ τοῦ ἔθνους ὁλοκλήρου.

Ἀπεφάσισαν λοιπὸν νὰ ἀποστείλωσιν αὐτὸν εἰς τὴν Πελοπόννησον, ὅπου εὐκολώτερον ἀποκρυπτόμενος ἠδύνατο νὰ ἐξα-

κολουθήσῃ τὸ ἔργον τῆς κατηγήσεως καὶ τοῦ προσηλυτισμοῦ καὶ οὕτω ἐτοιμάσῃ τὰ τοῦ ἀγῶνος ἀσφαλέστερον.

ΕΠΙΣΤΡΟΦΗ ΠΑΠΑΦΛΕΣΣΑ

ΕΙΣ ΠΕΛΟΠΟΝΝΗΣΟΝ ΜΥΣΤΙΚΗ ΣΥΝΕΛΕΥΣΙΣ ΕΛΛΗΝΩΝ ΕΝ ΑΙΓΙΩ.

Ἀποφασισθείσης λοιπὸν τῆς ἀπομαρύνσεως τοῦ Παπαφλέσσα ἐκ Κωνσταντινουπόλεως εἰς Πελοπόννησον παρέλαβεν οὗτος κατὰ παραγγελίαν τοῦ Ὑψηλάντου, εἰς ὃν ἡ Φιλικὴ Ἐταιρεία ἀνέθηκεν ἐν τῷ μεταξὺ τὴν ἀρχηγίαν τῆς Ἐπαναστάσεως, παρὰ τοῦ βραθυπλοῦτου Ἑλλήνου ἐμπόρου Π. Σέκερη ταμίου τῆς Φιλικῆς Ἐταιρείας 420,000 γρόσια ἐξ ἐκεῖνων, ἃ οὗτος εἶχεν συλλέξει περιερχόμενος τὰς Ἡγεμονίας, ἐφοδιασθεῖς δὲ καὶ μὲ τὴν ἀναγκαῖα πληρεξούσια ἔγγραφα τοῦ Ἀλεξ. Ὑψηλάντου, δι' ὧν οὗτος καθίστα αὐτὸν ἀντιπρόσωπόν του καὶ μὲ διορισμὸν αὐτοῦ τοῦ Πατριάρχου Γρηγορίου τοῦ Ε' ὡς Ἐξάρχου τῆς Πελοποννήσου, ὅπως οὕτω δύναται εὐκολώτερον νὰ ἐξαπατᾷ τὰς Τουρκικὰς ἀρχάς, ἀλλὰ καὶ ὡς τοιοῦτος νὰ φέρῃ ἀριθμὸν τινα ἐνόπλων ἀνδρῶν, προνόμιον ἀποκλειστικὸν τῶν τότε Ἐξάρχων, ἐφυγάδευσαν αὐτὸν ἐκ Κωνσταντινουπόλεως. Τοῦτον συνώδευσεν ὁ ἐκ Σελίτσας τῆς Ἀσίας καταγόμενος Δημ. Δραγῶνος.

Ἀναχωρήσας λοιπὸν ἐκεῖθεν προσεγγίζει κατὰ πρῶτον εἰς τὰς Κυθωνίας (Αἰβάλη), καὶ εἶτα εἰς Μ.κυλήνην, ὅπου διὰ τῶν φανταστικῶν αὐτοῦ διαδόσεων ἐξήψε τὸ φρόνημα τῶν ἐκεῖ ὁμογενῶν, οἵτινες προθύμως ὑπόσχονται ν' ἀποστείλωσι τὰ ἀναγκαζοῦντα διὰ τὴν ἐπανάστασιν πολεμοφόδια.

Ἐντεῦθεν ἀπεβιβάσθη εἰς Σμύρνην, ὅπου εὖρε ἐπανελθόντα ἐκ Πελοποννήσου τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ Κωνσταντῖνον. Ἐνταῦθα μυήσας εἰς τὸ ἔργον τῶν Φιλικῶν πολλοὺς τῶν αὐτόθι ὁμογενῶν λαμβάνει παρ' αὐτῶν 400 βαρέλια πυρίτιδος καὶ ἔπλα μετ' ἀναλόγων πυριτολίθων καὶ ἄτινα φορτώνει εἰς τὸ πλοῖον τοῦ Χρηστ. Μέξη ἢ Ποριώτου καὶ τὰ διευθύνει εἰς Μάνην, πρὸς τὸν Θ. Μπολάνην ἔμπορον, ὅστις ἔπρεπε νὰ τὰ παραδώσῃ πρὸς τὸν ἀδελφὸν τοῦ Παπαφλέσσα Νικήταν αὐτὸς δὲ ἐπὶ ἐ-

τέρου διευθύνεται εἰς Σπέτσας καὶ ἐκεῖθεν εἰς Ἴδραν, κατόπιν εἰς τὸ Ἄργος, τὴν Κορίνθον καὶ τέλος εἰς τὰ Καλάβρυτα, ὅπου εὗρισκαντο οἱ διασημότεροι ὀπλαρχηγοί.

Ἦλθε τὸ πρῶτον ἐνταῦθα, διότι οὗτος εἶχεν ἐννοήσει καλῶς, ὅτι, ἐὰν κατόρθων νὰ προσελκύσῃ ὑπὲρ τῶν ἐπαναστατικῶν τοῦ ἰδαῶν τὸν Ζαΐμην, τὸν Χαλαλάμπην, τὸν Λόντον, τοὺς ἀδελφοὺς Πετμεζάτους, τὸν Φωτῆλαν καὶ λοιποὺς τῆς Ἀχαΐας προσοπτῶτας καὶ ἀρχηγούς, θα ἐξησφάλιζε κατὰ μέγα μέρος τὴν ἐπανάστασιν.

Οὗτος, ὅθεν διήρχετο διέσπαιρε τὰς ἐπαναστατικὰς τοῦ ἰδαῶς προσθέτων συνάμα ὅτι ἡ 25 Μαρτίου ἦτο ὑπὸ τῆς Ἐταιρείας προσδιορισμένη ἡμέρα πρὸς ἐναρξιν τῆς Ἐπαναστάσεως, Ρωσσοικὸς δὲ στόλος ἤρχετο πρὸς ἀπελευθέρωσιν τῆς Ἑλλάδος, ὅτι ὁ Σουλτᾶνος, καθ' ἣν ὥραν θὰ μετέβαιεν εἰς τὸ προσκύνημα ἤθελε δολοφονηθῆ, ὁ δὲ στόλος αὐτοῦ εὗρισκόμενος ἐν τῷ Κερατίῳ κόλπῳ ἤθελε πυρποληθῆ. Διὰ τοιούτων μυθωδῶν διηγήσεων προσεπάθει ὁ φιλέπατρις οὗτος ἀνὴρ νὰ διεγείρῃ καὶ ἐξάψῃ τὸ φιλελεύθερον πνεῦμα τοῦ Ἑλληνικοῦ λαοῦ, ὅπως προπαρασκευάσῃ αὐτὸν εἰς ἐπανάστασιν.

Οἱ προὔχοντες ὁμοίως τῆς Πελοποννήσου, οἵτινες τὰς δηλώσεις τὰς σφαγὰς καὶ τὰς τόσας ἄλλας συμφορὰς, ἃς ὑπέστησαν πρό τινων δεκαετηρίδων ἀποτυχεύσης τῆς ἐπανάστασεως τοῦ Ὁρλώφ ἐν ἔτει 1769, καθ' ἣν ἐξηγήθη ἡ Μάνη προεξάρχοντος τοῦ Ἰω. Μαυρομηχάλη, καὶ τῆς ἐν Καλάμυς ὑπὸ τοῦ Παναγ. Μπενάκη, πλουσιωτάτου καὶ πανισχύρου προσοπτῶτος αὐτῶν, ἦτις, διαδοθεῖσα εἰς Κορίνθον, Μεθώνην, Κυπαρισσίαν, Καλάβρυτα, Πάτρας, Μιστρᾶν Σπάρτην, Μεσολόγγιον καὶ ἄλλ' ἀχοῦ, πολὺ ταχέως κατεπνίγη, καίτοι δὲν εἶχον οὗτοι λησμονήσει τὰ δεινὰ παθήματα ἐκεῖνων ἀκόμη, ἐν τούτοις ἐπεθύμουν τὴν ἐπανάστασιν καὶ παρεσκευάζοντο ἤδη δι' ἀποταλεσματικωτέραν ἐξέγερσιν, ἀλλ' ἐσκέπτοντο νὰ προβῶσι μετὰ περισσοτέρας περισκέψεως καὶ ἐπιφυλάξεως καὶ ἐν εὐθέτῳ χρόνῳ ὅθεν ἡ ἀφίξις τοῦ Παπαφλέσσα ἀρξαμένου ἀμέσως τῆς κατηγήσεως πρὸς κήρυξιν τῆς ἀνεξαρτησίας ὅχι ὀλίγον κατεθορόδησεν ἅπαντας τοὺς προὔχοντας καὶ ἀρχιερεῖς τῆς Πελοποννήσου.

Καὶ ἐν τούτοις οἱ πλήρεις φιλοπατρίας λόγοι του, τὸ ἱερατικὸν του σχῆμα, τὸ γοητευτὸν ἀνδρικὸν κάλλος, τὸ εὐγενὲς

καὶ ὑψηλὸν ἀνάστημα μετὰ τῆς ὥραιας γενειάδος τοῦ Σιήγει-
 ρεν ὑπὲρ αὐτοῦ καὶ τῶν προτάσεών του ἀκράτητον ἐνθουσια-
 σμὸν. Πανταχοῦ, ὅπου μετέβαιεν ὁ φλογερὸς οὗτος τῆς Ἐ-
 ταιρείας Ἐταῖρος μετ' ἐνθουσιασμοῦ ἐγένετο δεκτὸς, διότι εὖ-
 οἰσκεν ἐν τῇ καρδίᾳ τοῦ λαοῦ τῆς Χερσονήσου ταύτης σπιν-
 θήρας ἐφ' ᾧ φουθήσας ἤναψεν τὸ πατριωτικὸν πῦρ, ὥστε ἡ
 δημοτικότης του ἐκορυφώθη εἰς ἀληθῆ λατρείαν καὶ ἐπομένως
 τῇ ἀπεδόθη ὑπὸ τοῦ εὐφραντάστου ὄχλου ὑπερφυσικὴ τις
 καταγωγὴ.

Βλέποντες οἱ συνετοὶ ἄρχοντες καὶ προὔχοντες τῆς Πελο-
 ποννήσου, ὅτι ἀπὸ τῆς ἀφίξεως τοῦ Παπαφλέσσα μετεβλήθη
 αὐτὴ εἰς ἡφαίστειον ἀπειλοῦν ἔκρηξεν συνήλθον τὴν 26 Ἰανου-
 αρίου εἰς τὸ παρὰ τὸ Αἴγιον μοναστήριον τοῦ ἀγίου Γεωργίου
 οἱ διασημότεροι τῶν ὀπλαρχηγῶν, ἱεραρχῶν, καὶ προκρίτων
 καὶ αὐτὸς ὁ Παπαφλέσσας ἐπὶ τῷ σκοπῷ, ὅπως ἐνώπιον αὐτῶν
 ἐξηγηθῆ σαφέστερον περὶ ὧν ἐπηγγέλλετο οὗτος πρὸς τὸν
 Ἑλληνικὸν λαὸν καὶ ὅπως συσκεφθῶσι σπουδαίως περὶ τοῦ τί
 πρέπει νὰ πράξωσι.

Ὁ Παπαφλέσσας ἐμφανισθεὶς πρὸ αὐτῶν, ἀφοῦ πρῶτον ὑ-
 πέδειξεν εἰς αὐτοὺς τὰ πληρεξέουσια γράμματα τοῦ Ὑψηλάντου,
 δι' ᾧ οὗτος ἐχαρακτηρίζετο ὑπ' αὐτοῦ ὡς τὸ ἐγὼ του καὶ αὐτοῦ
 τοῦ Πατριάρχου δι' ᾧ διωρίζετο Ἐξάρχος καὶ καταληφθεὶς
 ὑπὸ πατριωτικοῦ ἐνθουσιασμοῦ ἤρξατο ν' ἀναπτύσσει μετὰ τῆς
 συνήθους αὐτῷ εὐφραδείας τὰ σχέδια τῶν φιλικῶν. Ἄλλ' αἱ
 γνώμαι τῶν συνελθόντων ἐδιχάσθησαν καὶ οἱ μὲν πλούσιοι, οἱ
 πρόκριτοι, οἱ πεπαιδευμένοι καὶ μετ' αὐτῶν ὁ Ζαΐμης, ὁ Λόν-
 τος καὶ ὁ Παλαιῶν Πατρῶν Γερμανὸς καὶ ὁ Πέτρος Μαυρομι-
 χάλης, ὁ ἡγεμὼν τῆς Μάνης ἐδίσταζον νὰ πιστεύσωσιν εἰς τὰς
 ὑποσχέσεις, ἃς ἔδιδεν οὗτος καὶ ἐζήτησαν ν' ἀναδληθῆ ἡ
 προθεσμία τῆς 25ης Μαρτίου ὡς πρόωρος καὶ συγχρόνως ἀπε-
 δοκίμαζον πᾶν ἀπερίσκεπτον κίνημα λέγοντες ὅτι τὸ Ἑλληνι-
 κὸν γένος θ' ἀπώλυτο τελείως, ἂν ἐπανεστάει εἰς τόσῳ ἀτυχῆ
 κατ' αὐτοὺς, περίστασιν, ἐναντίον μάλιστα κραταιοῦ κυριάρχου.

Οἱ δὲ πτωχοὶ καὶ ὀπλαρχηγοὶ καὶ ἐν γένει ὁ λαὸς τῆς Πε-
 λοποννήσου καὶ αὐτὸς ὁ θερμουργὸς Παπαφλέσσας τὸναντίον
 ὑπεστήριζον, ὅτι ἡ ὑπὸ τῆς Φιλικῆς Ἐταιρείας ταχθεῖσα προ-
 εσμία εἶνε ἡ μόνη κατάλληλος, ὅπως ἀναπετάσῃ τὴν Ση-
 αὶ ἀν τῆς ἐλευθερίας, πᾶσαν δὲ ἄλλην χρονοτριβὴν πρὸς ἔναρ-

ξιν τοῦ ἀγῶνος ἐχαρακτίζον ὡς δαίλιαν καὶ προδοσίαν.

Ἡ συνέλευσις ἡγανάκτησε αἰὰ τὸν ὑπεράγαν ἐνθουσιασμὸν
 τοῦ Παπαφλέσσα, ὃν ἐπέπληξεν αὐτηρεῶς καὶ ἠπεύληθεν ὅτι
 θὰ τὸν ἐφυλάκιζεν, ἂν δὲν ἔπαυε ἐρεθίζων τὰ πνεύματα τοῦ
 λαοῦ, διαδίδων τόσον φαντασιώδεις φήμας καὶ ῥιψοκινδυνεύων
 τὴν ὑπαρξίν του ἔθνους. Ὁ Γερμανὸς μάλιστα, ὁ ἀρχιεπίσκο-
 πος Παλαιῶν Πατρῶν, ὁ μετὰ τινὰς ἑβδομάδας ἀποβαλὼν
 πάντα δισταγμὸν καὶ ἐπιφύλαξιν καὶ ἀνψώσας τὴν σημαίαν
 τῆς Ἐπαναστάσεως ἐν Ἁγίᾳ Λαύρᾳ, ὑπὸ ὀργῆς καταληφθεὶς,
 ὡς ἀρχιερεὺς ἐπετίμησε ὀριμῶς τὸν ἀρχιμανδρίτην καὶ ἀπε-
 κάλεσεν αὐτὸν ἐπιπόλαιον καὶ ἐξωλέστατον. Λέγεται δὲ ὅτι ὁ
 Παπαφλέσσας ἀπαντῶν ἀπεκάλεσε τὸν ἀρχιεπίσκοπον Γερμα-
 νὸν ταρτοῦφον καὶ ὅτι ἐγένετο ἀρχιερεὺς διὰ δωροδοκίας, εἶνε
 δὲ υἱὸς ὑλοτόμου. Τέλος ἡ συνέλευσις πεντάκις συνεδριάσασα
 διελύθη ἀποφασίσασα ὁ μὲν Παπαφλέσσας νὰ ἀναχωρήσῃ εἰς
 τὰ ἴδια καὶ νὰ ἡσυχάσῃ, ἡ δὲ Πελοπόννησος νὰ μὴ κινήθῃ
 μέχρις ὅτου μάθωσι ὅποια εἶνε ἡ διάθεσις τῶν προκρίτων τῆς
 Ὑδρας, τῶν Σπετσῶν καὶ τῶν Ψαρῶν ὡς πρὸς τὸν μελετώμε-
 νον ἀγῶνα καὶ ἂν δὲν κινήθωσιν τὰ ἄλλα μέρη τῆς Ἑλλάδος.

Ἀναχωρήσας ἐντεῦθεν ὁ Παπαφλέσσας μετέβη μετὰ τοῦ
 ἀκολούθου του εἰς Πάτρας καὶ κατέλυσεν εἰς τὴν οἰκίαν τοῦ
 Θεοφάνους, τοῦ χειροτονηθέντος κατόπιν Μητροπολίτου Ἀθη-
 νῶν. Ἐνταῦθα συνήνησε τὸν Ἀνδρέαν Καλαμογδάρτην,
 πρόκριτον τῆς πόλεως ταύτης ὃν ἐδοκίμασε νὰ κατηγήσῃ,
 ἀλλὰ δὲν εὗρεν αὐτὸν εὐδιάθετον πρὸς τοῦτο. Ἐπανελθὼν δὲ
 ἐν τῇ οἰκίᾳ τοῦ Θεοφάνους παρεκάλεσε αὐτὸν νὰ συστήσῃ εἰς
 τὸν Καλαμογδάρτην νὰ μὴ τὸν προδώσῃ. Ἐκ Πατρῶν μετέβη
 εἰς Καλάβρυτα, ὅπου ἐκατήχησε τὸν Ν. Σολιώτην καὶ Σκαλ-
 τοῦν πρὸς τοὺς ὁποίους καὶ χρήματα ἔδωκε προτρέψας αὐ-
 τοὺς, διὼς κατὰ τὸ δεύτερον δεκαήμερον τοῦ μηνὸς Μαρτίου
 φονεύσωσιν ἐπίσημόν τινα Τούρκον, τοῦτο δὲ νὰ ἀναγγεῖλωσιν
 ἀμέσως διὰ ταχυδρομίου πρὸς τὸν ἐν Λευταρίῳ Ἡλιόπουλον
 (Οἰκονόμον κατηχηθέντα. Ἐντεῦθεν ἀναχωρήσας καὶ ἀπὸ
 πόλεως εἰς πόλιν καὶ ἀπὸ κρύπτῃς εἰς κρύπτῃν διασωζόμενος
 μετέβη εἰς Λαγκάδια, ὅπου ἐκατήχησε τινὰς τῶν ἐκεῖ προὔ-
 χόντων, ἐν οἷς καὶ τοὺς Ἀηλιγιανναίους, εἰς οὓς ὑπεσχέθη τὴν
 διὰ παντὸς μέσου ὑποστήριξιν τῆς Ἐπαναστάσεως ἐκ μέρους
 τῆς Ρωσίας. Ἐκείθεν δὲ διὰ Μεγαλοπόλεως μεταμπεριεθεῖς

καθ' ὁδὸν κατέβη εἰς Γαρδικίον τῆς Μεσσηνίας. Ἐν ᾧ δὲ χρόνῳ εὗρίσκειτο εἰς Πολιανὴν ἐνεργῶν τὰ τῆς Ἐπαναστάσεως μετὰ θέρμης καὶ θάρρους ὡς ἡμοζεν εἰς τὸν ἐνθου χαρακτηρη αὐτοῦ, ἀμετάτρεπτον ἔχων ἀπόφασιν νὰ ἐγείρῃ τὴν Ἐπανάστασιν, αἴφνης λαμβάνει ἐπιστολὴν τοῦ Σουλιάτου καὶ Σκαλτσᾶ διὰ τοῦ Ἡλία Καραλιᾶ ἐκ Λεονταρίου, ὃν ἀπέστειλεν ὁ Οἰκονόμος Ἡλιόπουλος, ἐν ᾗ οὗτοι ἔγραφον τὰ ἑξῆς:

Ἐκλαμπρότατε,

Χθὲς τὸ βράδυ ἐτελέσθη τὸ σιεφάνωμα. Ἐστῶ σοι τοῦτο πρὸς γνῶσιν σου.

Χριστ. Σουλιάτης
Σκαλτσᾶς

17 Μαρτίου 1821.

Ὁ Παπαφλέσσας λαβὼν τὴν ἀνωτέρω ἐπιστολὴν εἰδοποίησε παραχρῆμα τοὺς ἀδελφούς του Νικήταν καὶ Ἡλίαν, οὓς ἀπέστειλεν εἰς Δυρράχιον πρὸς συνάντησιν τῶν ὀπλαρχηγῶν Π. Κεφάλαι καὶ Νικ. Σταματελοπούλου προτρέπων αὐτοὺς, ὅπως τὴν 20 Μαρτίου καταλάβωσι τὴν Μονὴν τῆς Βελανιδιάς μετὰ τῶν Δυρραχιτῶν καὶ Ἀλαγωνίων καὶ ὅτι αὐτὸς μετὰ τοῦ Παπατσώρη, Ἀναγνωσταρᾶ καὶ λοιπῶν Μεσσηνίων ὀπλαρχηγῶν θὰ καταλάβωσι τὴν Μονὴν τοῦ Ἁγίου Ἡλιοῦ παρὰ τὰς Καλάμας.

Ἐν ᾧ οὕτως παρεσκευάζεν τὰ τῆς Ἐπαναστάσεως τὰ σημεῖα ὅμως τῶν καιρῶν κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ 1821 ἐφαίνοντο πολὺ ζοφερά.

Τινὲς τῶν Πελοποννησίων ἀρχηγῶν ἠρνήθησαν αὐτῷ τὴν συμμετοχὴν των εἰς τὴν Ἐπανάστασιν. Ὁ ἀρχηγὸς τῶν Φιλικῶν Ἀλέξανδρος ὁ Ὑψηλάντης δὲν ἐφαίνετο, ὡς εἶχε προαποφασισθῆ ἐν Πελοποννήσῳ, ὅπως διὰ τῆς παρουσίας του γαλιθανίση τὰ πτήσσοντα τότε Ἑλληνικὰ πλήθη, ἀλλὰ μετὰ παλλούσης καρδίας ἤμους τὰς θουλουμένας εἰδήσεις, ὅτε μὲν ὅτι κατεστράφη ὁ Ἑλληνικὸς στρατὸς ἐν Μολδαυίᾳ, καὶ ἄλλοτε πάλιν ὅτι πολλοὶ Ἕλληνες ἐν Κωνσταντινουπόλει ἀπηγγονίζοντο, φῆμαι, αἵτινες δυστυχῶς δὲν ἐβράδυναν νὰ ἐπαληθεύωσιν.

Ἄλλ' ὅλα ταῦτα δὲν κατώρθωσαν νὰ δειλιάσωσι καὶ πείσωσι τὸν ἀτρόμητον Παπαφλέσσαν ὅτι δὲν ἔπρεπε ν' ἀρχίσῃ ἡ Ἐπανάστασις ἐν Πελοποννήσῳ.

Ἦρχισεν ἐν τούτοις νὰ σκίπτηται καὶ νὰ ἀναμετρᾶ πολὺ τὸ τῆλιγγμά του τοῦτο, φοβούμενος τὴν ἀποτυχίαν τῆς Ἐπαναστάσεως καὶ τὴν ἐξοφάνησιν Γένους, Πατρίδος καὶ Πίστεως, ὑπὲρ ὧν θὰ ἐρρίπτετο ὁ περὶ τῶν ὅλων ἀγὼν. Καὶ πρὸς στιγμὴν ἐφαντάζετο ὁ φιλόπατρις καὶ λεοντόθυμος οὗτος ἀνὴρ τὴν εὐλίην παύσασθαι πλὴν δυστυχῆ ἐλευθέραν πλέον, ἐνδοξον καὶ μεγάλην εὐδοουμένης τῆς Ἐπαναστάσεως. Τοῦναντίον δὲ πάλιν ἐν ἀποτυχίᾳ ταύτης, ἐφαντάζετο οὕτην νεκρὰν καὶ διαγεγραμμένην τοῦ Ἑυρωπαϊκοῦ χάρτου, τοὺς δὲ ἰσχυροὺς τῆς Γῆς χαϊρεκάκως φάλλοντας τὰ νεκρώσιμά της. Καὶ ταῦτα σκεπτόμενος ἐγίνετο ἐξάλλος, παράφρων, ἐφρύαττεν ἐξ ἐνθέου ἐνθουσιασμοῦ ὁ Παπαφλέσσας.

Ἐν τούτοις οἱ χωρικοὶ τῆς Πελοποννήσου δὲν ἐχόρτακνον ν' ἀκούωσι τοὺς πλήρεις ἐνθουσιασμοῦ καὶ ἀνυπομονησίας μεγάλους αὐτοῦ λόγους, καὶ ἀπεφάσισαν ν' ἀναλάβωσιν ἀνευ δισταχίου τινος τὸν περὶ τῶν ὅλων ἀγῶνα.

Καὶ πρὶν ἀκόμη σημάνῃ ἡ ὥρα τῆς ἐξεγέρσεως, αἱ προτομασῖαι ἐξηκολούθουν μὲ μεγάλην μυστικότητα. Νύκτας ὀλοκλήρους ὀπλοποιοὶ καὶ τεχνίται κατεσκευάζον κρυφίως καὶ μετὰ μεγίστης μάλιστα ταχύτητος ὄπλα, μαχαίρας καὶ ἄλλα πολεμοφόδια. Ἐκαστος Ἕλληνα ἐργάζετο εἰς τὴν οἰκίαν του ἐν πάσῃ μυστικότητι. Ἡτοίμαζε τὸ ὄπλον του, ἐκαθάριζε τὰ πιστόλιά του ἢ παρεσκευάζε σφενδόνας ἢ ἀπέξεε κοντοῦς. Ἐφρόντιζε δὲ κυρίως νὰ ἐφοδιασθῇ πυρίτιδα καὶ ὅτι ἄλλο ἥτο χρήσιμον εἰς τὸν πόλεμον, διότι οἱ Ἕλληνες ἦσαν πλέον ἐνδεεῖς ὀπλων, πολεμοφοδίων, χρημάτων, στέλου καὶ προπάντων ἀνδρὸς ἱκανοῦ ν' ἀναλάβῃ τὴν διεύθυνσιν τοιοῦτου καὶ τοσοῦτου ἔργου. Ἡσκαίτο δὲ ἕκαστος κατὰ τὴ δυνατόν ἐν τῇ οἰκίᾳ του, βραδύτερον δὲ μετέβαινεν εἰς τὰ ὄρη καὶ ἐγμυνάζετο εἰς τὴν σκοποβολὴν τὸ πῆδημα καὶ τὸ λιβάρι. Οἱ νέοι ἐψάλλον τὰ ἥρωικά ἄρματα τοῦ Ρήγα Φεραίου καὶ αὐτὰ αἱ γυναῖκες κατεσκευάζον φυσέκια. Πάντες δὲ προητοιμάζοντο διὰ τὸν ἐπικείμενον ἀγῶνα. Ἀρχιερεῖς δὲ καὶ ἱερεῖς ἀνεγίνωντο εἰς τὰς ἐκκλησίας εὐχὰς πρὸς ἐνίσχυσιν καὶ εὐδῶσιν τοῦ ἀγῶνος, οἱ δὲ πνευματικοὶ καὶ ἄλλοι κληρικοὶ ἐξομολογοῦντες τοῖς χριστιανοῦς παρεκίνοον αὐτοὺς εἰς Ἐπανάστασιν διδάσκοντες αὐτοὺς ὅτι ὁ Θεὸς ἔπλασε τὸν ἄνθρωπον ἐλεύθερον καὶ ὄχι δούλον.

Συνάντησις Παπαφλέσσα—Πετρόμπεη ἐν Κυτριάς.
—Κατάπλους πλοίου ἐν Ἄλμυρῷ μετὰ πολεμο-
φοδίων.—Ὁ Πετρόμπεης ἀσπάζεται τὴν Ἐπανά-
στασιν.—Σύλληψις προικρίτων Χριστιανῶν.—Ἰω-
άννης Κυριακὸς καὶ Ἀρναούτογλους.—Πρόσ-
κλησις εἰς ἐνίσχυσιν Πετρόμπεη.

Οὕτως εἶχον τὰ ἐν Πελοποννήσῳ πράγματα τῆς Ἐπιανα-
στάσεως κατὰ τὰς ἀρχὰς Μαρτίου τοῦ 1821 καθ' ὃν Μπάσπο-
γους ἦτο Μπέης Τουρκιστὶ, διοικητὴς ἢ Ἡγεμῶν Ἑλληνιστὶ
τῆς Μάνης ἦτο ὁ Πέτρος Μαυρομιχάλης, ὅστις βραδύτερον
ἐγνωρίσθη ἀνὰ τὸ Πανελλήνιον ὑπὸ τὸ ὄνομα Πετρόμπεη.

Οἱ κάτοικοι τῆς Μάνης διηροῦντο εἰς οἰκογενεῖας καὶ εἰς
καπετανάτα. Πάντες δὲ οἱ Μανιάται ὑπετάσσοντο εἰς τὸν
Μπάσπογουν τοῦτον, ὅστις κατήγατο ἐκ τοῦ τόπου, ἐπροτείνετο
ὑπὸ τοῦ Καπετὰν πασᾶ ἢ ναυάρχου καὶ διορίζετο ὑπὸ τοῦ
Σουλτάνου.

Ὁ Πασσᾶς τῆς Πελοποννήσου εἰς τὰς Καλάμας εἶχεν ἕνα
Ἰθωμανὸν διοικητὴν Βοϊβόδα μετὰ 100 στρατιωτῶν, ὅπως ἐπι-
θλέπη τοὺς Μανιάτας νὰ μὴ ἐξέρχωνται ἀπὸ τὰς πατρίδας
αὐτῶν. Ὅσοι δὲ ἐξ αὐτῶν ἐξήρχοντο ἔπρεπε νὰ φέρουν τοῦ Μπά-
σπογου ἀδειαν διὰ νὰ μὴ πληρώνουν χαράτσι ἢ ἄλλον τινα
φόρον. Ἄνευ δὲ πάλιν γραπτῆς ἀδείας τοῦ Βοϊβόδα τῶν Κα-
λαμῶν ἢ τοῦ Τούρκου, ὅστις ἐφύλαττεν εἰς τὰς Καλάμας, ἂν
εὐρίσκετο ἔξω τῆς Μάνης κατὰ τὰς ἄλλας Ἐπαρχίας, ἐφο-
νεύετο αὐτὸς ἀπὸ τὸν τυχόντα Ἰθωμανὸν, ὡς ληστής.

Ὁ Πετρόμπεης λοιπὸν τὰ μέγιστα ἐτιμᾶτο ὑπὸ τῶν Μανια-
τῶν διὰ τε τὸ Ἡγεμονικὸν αὐτοῦ ἀξίωμα, τὴν ἀνδρείαν καὶ
τὴν ἰσχὺν, ἣν εἶχεν ἐν τῷ τόπῳ. Ἄλλὰ καὶ αἱ λοιπαὶ οἰκογέ-
νειαὶ ὄχι ὀλιγώτερον αὐτοῦ ἐτιμῶντο, ὡς ἡ τοῦ Π. Μούρτζινου,
ἀρχαία οἰκογένεια τῆς Μάνης, ἢ τῶν Καπετανάκηδων, Κου-
μουνδουράκηδων, Γρηγοράκηδων, Ἀντωνόμπεη, Ζερβουδάκη-
δων. Ὅλαι δὲ αἱ οἰκογένειαὶ αὗται κατεῖχον τὸ ἀξίωμα τοῦ
Μπάσπογου καὶ τούτου ἕνεκα πάλιν ἐθήρευον αὐτό.

Ὁ Παπαφλέσσας ἐβλεπεν ὅτι ὁ Πετρόμπεης ἔπρεπε νὰ με-
τάσχη τῆς Ἐπιναστάσεως καὶ ὅτι ἂνευ αὐτοῦ τὸ πᾶν ἠδύνατο
νὰ διακινδυνεύσῃ. Ἄλλὰ πῶς θὰ ἐξησφάλιζε τὴν συμμετοχὴν
αὐτοῦ; Τίς εἰς τὴν θέσιν ὧν τοῦ Πετρόμπεη θὰ ἀπεφάσιζε νὰ

θυσιάση τὴν ἡσυχίαν του, τὸ ἀξίωμα τοῦ ἡ' ἀπαγχωνισθῶσιν οἱ ὡς ὁμηροὶ κρατούμενοι ἐν Κωνσταντινουπόλει υἱοὶ του;

Ταῦτα πάντα σκεπτόμενος ὁ Παπαφλέσσας προέβλεπε πόσον δύσκολον θὰ ἦτο νὰ μετάρχη τοῦ ἀγῶνος ὁ Πετρόμπεης, ἀλλ' ἔμως δὲν ἀπηλπίζε οὐδὲν τοῦτο συμβαίνει εἰς τοὺς μεγάλους ἀνδρας. Ὅθεν ἐβδομάδας τινὰς πρὸ τῆς ἐνάρξεως τῆς Ἐπαναστάσεως ὁ Παπαφλέσσας εἶπεν εἰς τὸν Ἀναγνωσταρᾶν τοὺς ἀξιωματικοὺς τούτους λόγους:

«Ἡ ἐπανάστασις πρέπει νὰ γίνῃ. Ἀνάγκη ὁ Πετρόμπεης νὰ εἶνε μαζί μας. Καὶ τὸ ἐν καὶ τὸ ἄλλο πρέπει νὰ γείνη».

Αὐτὰ εἶπεν ὁ μεγάλου φρονος καὶ μεγαλεπίβολος ἐκεῖνος ἀνὴρ δι' ὧν ἔδειξεν ὅποιον ψυχῆς σθένος καὶ δύναμιν θελήσεως ἐνέκρυπτεν ἐν ἑαυτῷ.

Οἱ τὴν Φιλικὴν Ἐταιρείαν διοικοῦντες Ἐταῖροι εἶχον ἐφοδιάσει τὸν Παπαφλέσσαν, ὅτε ἀνεχώρησεν οὗτος ἐκ Κωνσταντινουπόλεως μετὰ δηλωτικὸν ἔγγραφο, δι' οὗ διὰ τῆς ὑπογραφῆς αὐτοῦ ἐδήλου ὁ Πετρόμπεης ὅτι ἠσπάζετο τὴν Ἐπανάστασιν, ἣτις ἐπεδίωκε τὴν ἀνατροπὴν τῆς Τουρκικῆς διοικήσεως καὶ τὴν ἀπελευθέρωσιν τῶν Ἑλλήνων. Ὁ ἀνὴρ οὗτος εἶχε κατηχηθῆ τὰ τῆς Ἐταιρείας ὑπὸ τοῦ γνωρίμου του Κυβερνήτου Καμαρινοῦ. Τοῦ ἔγγραφου δὲ τούτου θὰ ἔκαμνε χρῆσιν ὁ Παπαφλέσσας, ὅποταν θὰ ἐνόμιζε κατάλληλον τὴν περίστασιν. Καὶ ἀληθῶς ἦτο ὄπλον ἐναντὶ τοῦ Πετρόμπεη τὸ ἔγγραφο ἐκεῖνο λίαν ἐπικίνδυνον, διότι ἤρκει μόνον νὰ ἐλάβαναι γινῶσιν αὐτοῦ ἡ Τουρκικὴ Κυβέρνησις καὶ αὐτὸς μὲν ὁ Πετρόμπεης ἤθελεν ἀπολέσει τὸ Μπεηλίκι του καὶ αὐτὰ τὰ παιδιά του θὰ ἐξηλεῖοντο ἐκ τοῦ προσώπου τῆς γῆς.

Ἐβδομάδας λοιπὸν τινὰς πρὸ τῆς Ἐπαναστάσεως εὐρισκόμενος ὁ Παπαφλέσσας εἰς τὸ παρὰ τὰς Καλάμας Μοναστήριον τοῦ Ἁγίου Ἀγίου μετὰ τοῦ Ἀναγνωσταρᾶ, Νικηταρᾶ καὶ τριακοσίου ἄλλων ἐπιλεκτῶν Ἑλλήνων ἀναχωρεῖ ἐκεῖθεν καὶ μεταβαίνει μετὰ τοῦ ἀδελφοῦ του Νικήτα καὶ τινῶν ἄλλων ἐν τῇ ἐν παραλίᾳ ἀίλει αὐτοῦ, ἐν Κυτριάς, ὅπου διέμενον τότε, αἰτινες κείνται ἐπὶ δύο λόφων, οἵτινες δεσπόζουσι τοῦ Μεσοσηνακοῦ κόλπου καὶ αὐτῆς ἐστὶ τῆς περιωμόμου Βέργας. Ὁ Πετρόμπεης ὡς ἡγεμὼν τῆς Μάνης, εἶχεν καταρτίσει στρατὸν ἀμυντικὸν ἐκ Λακωνῶν μετὰ ἐφεδρείαν καὶ ἐθνοφρουράν. Τὸ δὲ στραταρχεῖον αὐτοῦ εἶχεν ἐν Κυτριάς, αἱ δὲ προφυλακαὶ εὐρισκόντο εἰς

τὴν περιωμόμου Βέργαν τοῦ Ἀλμυροῦ. Ἡ κατοικία τοῦ Πετρόμπεη, ἣτις καὶ σήμερον ἐτι διατηρεῖται, ἐμοιάζει πρὸς Ἀνάκτορον εὐρισκόμενον ἐν μέσῳ πολλῶν πολεμικῶν Πύργων ἀνηκόντων καὶ εἰς τοὺς λοιποὺς Μαυρομιχάλας ἢ Κατσάκηδες, ἣν ἀξίζει νὰ ἐπισκεφθῆ τις καὶ νὰ θαυμάσῃ.

Ἀμα τῇ ἐκεῖ ἀφίξει τοῦ Πετρόμπεη μετὰ τὰς συνήθειας μετὰ τῶν φιλοφρονήσεως, ἀπὸ συζητήσεως εἰς συζητήσιν ἦλθον καὶ εἰς τὸ ζήτημα τῆς Ἐπαναστάσεως. Ἀλλ' ἀμέσως ἐν τῇ ἀρχῇ τῆς συζητήσεως ὁ Πετρόμπεης ἐσπευσε νὰ γνωματεύσῃ, ὅτι δὲν πρέπει νὰ γείνη Ἐπανάστασις.

«Πῶς, εἶπε τῷ Παπαφλέσσα, δυνάμεθα ἡμεῖς νὰ κινηθῶμεν μιὰ χροῖα ἀνθρώποι ἐναντίον τῆς ἄμμου τῆς θαλάσσης;»

Ὁ Παπαφλέσσας τότε ἀντι ἄλλης ἀπαντήσεως ἐξήγει ἐκ τοῦ κόλπου του, τὸ ὅποιον ἔφερε μετ' ἑαυτοῦ γνωστὸν ἔγγραφο καὶ τῷ λέγει:

«Δάθε ἀδελφέ μου, τὸ ἔγγραφο τοῦτο, τὸ ὅποιον ἡμπορεῖ νὰ σοὶ εἶνε πολὺ χρήσιμον. Ἡ τὴν ἐλευθερίαν τῆς Πατρίδος ἀπεργαζομένη Φιλικὴ Ἐταιρεία, στηρίζει τὰς ἐλπίδας τῆς εἰς τὸν πατριωτισμὸν τῶν ἰδικῶν τῆς τέκνων». Καὶ συγκεκλινημένος ὡς ἦτο καὶ μετὰ δάκρυα εἰς τοὺς ὀφθαλμούς, ἐξηκολούθησεν: «Ἀλλὰ θὰ θελήσῃς ἀδελφέ μου νὰ παρατείνηται ἡ ἀθλία καὶ ἀφόρητος αὐτὴ κατάστασις τῶν πραγμάτων τῆς δυστυχοῦς Πατρίδος, ποῦ ὁ σύζυγος βλέπει ν' ἀτιμάζηται ἡ γυναῖκα του πρὸ τῶν ὀφθαλμῶν του, καὶ νὰ μὴ δύναται νὰ ὑπερασπίσῃ αὐτήν; Νὰ προσβάλληται ἐπίσης ἡ κόρη του, χωρὶς οὐδεμίαν κἀν λέξιν νὰ δύναται νὰ ἐκφέρῃ; Νὰ βλέπῃ τὸν τρυφερὸν υἱὸν του ἀπαγόμενον καὶ ἐκεῖ ὑπὸ τὰ βδελυρὰ σαράγια ὑφιστάμενον τὴν ἐσχάτην τῶν ἀτιμώσεων; Μὴ πρὸς Θεοῦ θελήσεως, ἀδελφέ μου, νὰ παραταθῇ ἡ κατάστασις αὐτῆ. Ἀπὸ σοῦ ἐξαρτᾶται ἡ ἐπιτυχία τῆς Ἐπαναστάσεως, ἡ ὅποια ἀπεφασίσθη ἀφεύκτως νὰ γείνη, καὶ ἀπὸ σοῦ πάλιν νὰ καταστραφῇ. Ἀλλὰ νὰ καταστραφῇ ἕνεκα σοῦ ἢ Ἑλλὰς, ἢ Πατρὸς μας, ἀδελφέ μου Πετρόμπεη;..... ἕνεκα Σοῦ.....;» καὶ κερυρωθεὶσα ἡ συγκινησιμὸς τοῦ ἐπινξε τὴν φωνήν. Ἀλλὰ καὶ ὁ Πετρόμπεης εἰς ἔπακρον καὶ οὗτος συγκινηθεὶς καὶ μετὰ δακρύων περιπτύχθεις αὐτὸν τῷ λέγει:

«Ἀδελφέ μου, εἶμαι ἰδικός σου. Ἐχεις ἀπὸ ἐμὲ, ὅ,τι θέλεις, ὅ,τι θέλει ἡ Πατρίς. Ἐμὸς ἐφάνηκε ὅτι δὲν ἦτο καιρὸς ἀκόμη,

ἀλλὰ.....τέλος πάντων ἔτσι ἔπρεπε νὰ γίνῃ, γιατί ἔμπορούσα καὶ νὰ παραξηγηθῶ».

Καὶ μετὰ τὴν σιωπὴν, ἣ ὁποία ἔτεται ἐν τοιαύταις ὑψηλαῖς καὶ ἱεραῖς στιγμαῖς, οἱ δύο οὗτοι μεγάλοι ἄνδρες ἔδωσαν τὰς χεῖρας, ὀρκισθέντες νὰ μὴ ἀφήσωσι τὰ ἄρματα των, ἐὰν δὲν ἐβλεπον τὴν Πατρίδα ἐλευθέραν.

Τὴν στιγμὴν ἐκείνην διὰ τῶν δύο τούτων ἀρχηγῶν ἐκεῖ παρὰ ταῖς Κυπριαῖς ὑπὸ τὸν μυστηριώδη ψιθυρὸν τῶν ὕψαυχέων πευκῶν καὶ τὸν ἤρεμον τῆς θαλάσσης φλοίσβον, ἔβιδον τὰς χεῖρας δύο φιλότιμοι καὶ ὑπερήφανοι ἀδελφοί, μέγα δὲ σημαίνουσαι χῶραι ἡ Μεσοσηνία καὶ ἡ Μάνη.

Ἐν τῷ μεταξῷ δὲ τούτῳ, μετὰ τὴν ἐπίσημον ἐκείνην τῶν δύο ἀνδρῶν συνενόησιν, ἐν ᾧ ἔτι συναζήτουν οὗτοι, ἰδοὺ καὶ ἀρκεναῖται Βερκλαντῆς τις, ὅστις συνώδεσε τοὺς εἰς Κωνσταντινούπολιν μεταβάντας ὁμήρους υἱοὺς τοῦ Πετρόμπεη. Στραφεὶς δὲ πρὸς αὐτὸν ὁ Πετρόμπεης τὸν ἐρωτᾷ πῶς ἦλθεν. Αὐτὸς δὲ, ἄγγελος χαρμοσύνης εἰδήσεως τῷ ἀπαντᾷ ὅτι οἱ Μπεζαντέδες (ὁμηροὶ) λειποκακτήσαντες εὐρίσκοντο εἰς Τεργέστην καὶ μετ' οὐ πολὺ θὰ φθάσωσιν εἰς τὴν πατρῴαν γῆν, τὴν Μάνην. Ὁ Πετρόμπεης τῷ λέγει νὰ ἐπιστρέψωσιν ἀμέσως εἰς Κωνσταντινούπολιν. «Καὶ ποῦ νὰ ὑπάγωμεν Μπέη μου τῷ ἀπαντᾷ ὁ συνοδός. Τὸ Μπεηλίκι τὸ ἐπῆρε ὁ Κουμουνδουράκης καὶ ὁ Καλιανδῆς». Εἰς τὸ ἀκουσὶμα δὲ τούτου ὁ Πετρόμπεης ἔμεινεν ἐμβρόντητος αἰπῶν εἰς τὸν Παπαφλέσσα ὅτι εἶνε πρόθυμος νὰ κινηθῆ.

Παρίεργος, τῇ ἀληθείᾳ συγκυρία ὡς νὰ ἠθέλησεν ὁ Θεὸς ν' ἀμείψῃ τὴν ἀπόφασιν τοῦ Πετρόμπεη καὶ νὰ δεῖξῃ αὐτῷ ὅτι ὁ προπάτρις Σταυρὸς τῆς Ἑλλάδος εἶνε ἰσχυρότερος ἢ τῆς Τουρκίας ἢ Ἡμισέληνος.

Δὲν εἶχεν ἀκόμη λήξῃ ἡ μεταξῷ Παπαφλέσσα καὶ Πετρόμπεη συζήτησις, δια καταπλεῖ εἰς Ἄλμυρὸν, κώμην τῆς Δυτικῆς Μάνης, δύο ὄρως μικρὰ τῶν Καλαμῶν κατὰ περιεργότατην πάλιν σύμπτωσιν τὸ πλοῖον τὸ κομίζον ἐκ Κυθωνιῶν καὶ Σμύρνης τὰ ὑπὸ τῶν ἐκεῖ ὁμογεῶν πεμπόμενα πολεμοφόδια. Τοῦ πλοίου τούτου Κυβερνήτης ἦτο ὁ Μέξης ἢ Ποριώτης, ὅστις ἐκφορτώσας αὐτὰ παρέδωκεν πρὸς τὸν ἀδελφὸν τοῦ Παπαφλέσσα Νικήταν. Ὁ δὲ Παπαφλέσσας μετὰ τοῦ ἐτέρου ἀδελφοῦ του Ἠλία καὶ τοῦ Ἀναγνωσταρᾶ, Παπαγεωργίου,

Νικήτα Σταματοπούλου καὶ Π. Κεράλα μετέβη εἰς τὸν Ἅγιον Ἠλίαν, μοναστήριον τῶν Καλαμῶν. Ἐνταῦθα δὲ κρυπτόμενοι ἀπὸ τοὺς Τούρκους ἤρχισαν παρασκευάζοντας τὰ τῆς Ἐπαναστάσεως καὶ στρατολογούντες συγχρόνως. Ἀπέστειλαν δὲ εἰς Ἄλμυρὸν διακοσίους ἄνδρας μὲ ζῶα πολλὰ διὰ νὰ μεταφέρουν τὰ πολεμοφόδια.

Τὸ Τελωνεῖον Ἄλμυροῦ ὑπήγαγε εἰς τὴν δικαιοδοσίαν τοῦ Ἡγεμόνος τῆς Μάνης. Ἐπομένως τὰ τελωνεῖα καὶ τέλη διὰ τὰ εἰσαγόμενα καὶ ἐξαγόμενα εἰσαπράττοντο ὑπὸ τοῦ Ἡγεμόνος αὐτῆς Πετρόμπεη Μαυρομιχάλη.

Ὁ Παπαφλέσσας ἐπὶ τῇ προφάσει χορηγήσεως τῆς ἀδειας πρὸς μεταφορὰν τοῦ φορτίου ἀπέστειλε διὰ τοῦ ἀδελφοῦ του Νικήτα πρὸς τὸν Πετρόμπεην χιλίους μαχητουπέδες, πᾶνγματὰ δὲ πρὸς ἐκτέλεσιν τῆς ἐπιτολῆς τῶν διευθυνόντων τὴν Φιλικὴν Ἐταιρείαν. Λαθῶν λοιπὸν ὁ Πετρόμπεης τὰ χρήματα ταῦτα ἐγέλασε πρὸς τὸν διευθύνοντα τὸ Τελωνεῖον Ἄλμυροῦ ἀδελφὸν του Κατσίην νὰ δώσῃ τὴν ἀδειαν τῆς παραλαβῆς καὶ μεταφορᾶς τῶν πολεμοφοδίων ἀφοῦ κρατήσῃ μέρος αὐτῶν δια λογαριασμὸν του.

Ἦσαν δὲ τὰ πολεμοφόδια ταῦτα πυρίτις καὶ μόλυβδος. Καὶ ἡ μὲν πυρίτις ἦτο ἐν ὄρι μικρῶν βραβείων. Ἐκαστὸν δὲ βραβέλιον ζυγίζον ἀνα 12 δολιάς πυρίτιδος, ἐφορτώθησαν ἀνα ἕν οἱ ἀπεσταλμένοι τοῦ Παπαφλέσσα ἐπὶ τῶν ὄρων αὐτῶν, τὸν δὲ μόλυβδον ἐφόρτισαν ἐπὶ τῶν ἡμιόνων.

Κατὰ τὴν μεταφορὰν ὅμως τούτων, καὶ ὅτε οἱ μεταφέροντες αὐτὰ ἐφθασαν ἐν ὄρει νυκτὸς εἰς τὰς Καμάραις τῶν Καλαμῶν, εἰς τούτων θελήσεως νὰ ἀτολήσῃ κατὰ γῆς τὸ ἐπ' ὄρου βραβέλιον καὶ μὴ δυνηθεῖς, διότι τούτο ἔλασθησαν ἐκ τῶν χειρῶν του κατέπεσαν ἐπὶ τῶν πετρῶν καὶ τούτων ἕνεκα διεσπράγγη, ἣ δὲ ἐν αὐτῷ πυρίτις ἐξεχύθη. Ἐπειδὴ δὲ ἡ νύξ ἐκείνη ἦτο σκοτεινὴ, πᾶσι δὲ προσπάθεια πρὸς σύλλογην αὐτῆς ἀπέβηκε ματαία, διὰ τούτου ἐγκατελείφθη κατὰ γῆς καὶ τὸ τεθραυσμένον βραβέλιον καὶ ἡ ἐκχυθεῖσα πυρίτις.

Κατὰ τὰ ἐξημερώματα, ὁ Σαῦζης (ἱπποκόμος) τοῦ Βουϊβόδα τῶν Καλαμῶν διήλθεν ἐκ τῆς θέσεως ἐκείνης μὲ τὴν ἵππον του διὰ νὰ τὸν ποίση εἰς τὸ ἐκεῖ που ὑπάρχον πηγᾶδιον. Ἰδὼν δὲ οὗτος κατὰ γῆς τὸ βραβέλιον καὶ τὴν πυρίτιδα ὡς καὶ πολλὰ πατήματα ἀνθρώπων καὶ ζῶων πολλῶν πέριξ, ἐπέ-

στρεψε πάραυτα και ἀνήγγειλε τούτο εἰς τὸν κύριόν του προ-
τρέπων αὐτὸν πρὸς περισσοτέραν βεβαίωσιν νὰ μεταβῆ και ὁ
ἴδιος ἐκεῖ, ἵνα ἰδῆ ἰδίους ὄμμασιν αὐτὰ και πεισθῆ, περὶ τῶν
λεγομένων του. Πράγματι ὁ Βοεβόδας Ἄρναούτογλους ὀνόματι
μεταβὰς πάραυτα ἐν τῇ ῥηθείσῃ θέσει και ἰδὼν ὅσα τῷ ἀνήγγ-
γειλεν ὁ ἱπποκόμος του, ἐπέστρεψεν ἀμέσως εἰς τὴν πόλιν
και ὑποπτευθεὶς ὅτι κατὶ σοβαρὸν παρασκευάζεται ὑπὸ τῶν
προκρίτων τῶν Καλαμῶν διέταξε και συνέλαβον πολλοὺς ση-
μαίνοντας Χριστιανούς.

Ἡ σύλληψις αὕτη, ὡς εἶκός, οὐ μόνον τοὺς συλληφθέντας
ἐξώργησεν, ἀλλὰ και ἅπαντας τοὺς πολίτας Χριστιανούς τῶν
Καλαμῶν, ἐξ ὧν πολλοὶ ὀπλισθέντες ἀμέσως συνεκεντρώθησαν
εἰς διαφόρους ἐπικαίρους θέσεις. Ὁ δὲ Παπαφλέσσας πληρο-
φορηθεὶς τὴν σύλληψιν τῶν προκρίτων, ὅπως ἐπιτύχῃ τὴν
ἀποφυλάκισιν των ἔγραψεν πρὸς αὐτοὺς ἐκδισαστικὰς δῆθεν
ἐπιστολάς, ὡς και πρὸς πολλοὺς ἄλλους Χριστιανούς κατοί-
κους τῶν Καλαμῶν ζητῶν παρ' αὐτῶν πολεμοφόδια και τρο-
φὰς και ἀπειλῶν συγχρόνως αὐτοὺς, ὅτι θὰ πυρπολήσῃ τὴν
πόλιν, αὐτοὺς δὲ θὰ αἰχμαλωτίσῃ, ἐὰν ἤθελον παρακούσει εἰς
τὴν διαταγὴν του.

Οἱ ἐν ταῖς φυλακαῖς πρόκριτοι εὐθὺς ὡς ἔλαβον γινῶσιν τῶν
ἀπειλῶν τοῦ Παπαφλέσσα ἐζήτησαν τὴν ἄδειαν νὰ προσέλθῃ
ἐνώπιόν των ὁ Ἰωάννης Κυριακός, ὅπως ἀνακοινώσῃ πρὸς
αὐτὸν τὸ περιεχόμενον τῶν ἀπειλῶν τοῦ Παπαφλέσσα. Πράγ-
ματι μεταβὰς οὗτος παρὰ τοῖς προκρίτοις και λαβὼν γινῶσιν
τῶν ἐπιστολῶν ἔλαβεν ἐντολὴν αὐτῶν νὰ μεταβῆ παρὰ τῷ
Βοεβόδα και παραστήσῃ εἰς αὐτὸν ὅποιον κίνδυνον διατρέχου-
σιν αὐτοὶ και ὅλη ἡ πόλις τῶν Καλαμῶν ἐκ τῶν ἀπειλῶν τοῦ
Παπαφλέσσα.

Ὁ Ἰωάννης Κυριακός ἐξελθὼν τῶν φυλακῶν και παραστὰς
ἐνώπιον τοῦ Ἄρναούτογλου τῷ εἶπε: «Μπέη μου ἦλθον πρὸς
ὁμᾶς ἐξ ὀνόματος ὄλων τῶν φυλακισμένων προκρίτων νὰ σᾶς
παρακαλέσωμεν νὰ μᾶς πνίξετε ὄλους, διότι τὸ μὲν Δαβλέτι
μᾶς ἐφυλάκισεν ἄνευ αἰτίας, οἱ δὲ κλέφται μᾶς ἀπειλοῦν νὰ
κάψουν τὴν πόλιν. Ἴδου ἀναγνώσατε τὴν ἐπιστολὴν αὐτὴν και
πράξατε ὅ,τι γνωρίζετε».

Αὐτὰ εἶπεν πρὸς αὐτὸν ὁ Κυριακός και τῷ ἐνεχείρισε τὴν
ἐπιστολὴν, ἣν λαβὼν ὁ Ἄρναούτογλος και ἀναγνώσας αὐτὴν

εἶπεν εἰς τὸν Κυριακόν: «Ἐχεις δίκαιον, κύρ Ἰωάννη» και ἀ-
μέσως διέταξε τὴν ἀποφυλάκισιν ὄλων διατάξας συγχρόνως νὰ
ὀπλισθῶσι ὄλοι Χριστιανοὶ ἄμα και Τούρκοι και νὰ ἐπιτεθοῦν
κατὰ τῶν ἐν Βελανιδιζ και Ἄη—Λιά ἀπειλούντων τὴν πόλιν
Κλεφτῶν.

Ὁ Κυριακός μετὰ ταῦτα ἀνεχώρησε. Προσελθὼν ὅμως τὴν
ἐπιούσαν ἐνώπιον τοῦ Ἄρναούτογλου τῷ συνέστησε νὰ μὴ
προβῶσιν εἰς κανὲν διάδημα κατὰ τῶν ἐν ταῖς Μοναῖς ληστῶν,
ἐὰν δὲν μάθωσι πρότερον πόσοι εἶνε οὗτοι. Ὁ Ἄρναούτογλος
εὐρῶν ὡς ὄρθῃν τὴν γνώμην τοῦ Κυριακοῦ προσεκάλεσε πᾶ-
ραυτα τὸν Ἡγούμενον τῆς Μονῆς Ἄη—Λιά Κύριλλον Δουδαν
ὀνόματι, ὅστις προσελθὼν τὸν ἠρώτησε: «Πόσοι εἶνε, Πάτερ
Κύριλλε, οἱ ἐν Βελανιδιζ και Ἄη—Λιά κλέφται; και ποῖοι οἱ
ἀρχηγοὶ αὐτῶν».

Ὁ πάτερ Κύριλλος κατὰ τὰς ὁδηγίας, ἃς εἶχεν παρὰ τοῦ
Παπαφλέσσα κατάρθωσε διὰ πολλῶν ἀριστολογιῶν και ἀπο-
σιωπήσεων ν' αὐξήσῃ τὸν φόβον αὐτοῦ, λέγων αὐτῷ, ὅτι οἱ
κλέφται ὑπερβαίνουσι τὰς 2,000 και ὅτι ὁ ἀριθμὸς αὐτῶν κα-
θημερινῶς αὐξάνει ἐκ τῶν προσερχομένων ἀπὸ τὰ πέριξ τῶν
Καλαμῶν μέρη. Ἀρχηγοὶ αὐτῶν εἶνε ὁ καπετὰν Ἀναγνωστα-
ράς, οἱ Δικαῖοι, ὁ Νικηταράς, ὁ Παπατσιώνης και ὁ Παπαφλέ-
σσας.

— «Και αὐτὸς ὁ διάβολος ἐδῶ εἶνε;» ἠρώτησεν ὡς ἤκουσε τὸ
ὄνομα τοῦ Παπαφλέσσα.

Μετὰ τὴν συνέτευξιν ταύτην ὁ Ἄρναούτογλος ἰδὼν ὅτι
πράγματι ἡ πόλις και ἡ οἰκογένειά του διέτρεχον μέγιστον
κίνδυνον παρὰ τῶν κλεφτῶν και μὴ προφθάνων νὰ ζητήσῃ
βοήθειαν παρὰ τοῦ διοικητοῦ τῆς Τριπόλεως ἢ παρ' ἄλλου
παρακάλεσε τοὺς προσετώτας νὰ συγκεντρώσουν ἅπαντας τοὺς
Ἕλληνας ὀπλοφόρους εἰς τὸ Διοικητήριον, ὅπως ἐπιτεθῶσιν
ὄλοι ὁμοῦ κατὰ τῶν κλεφτῶν. Μετὰ τὴν συγκέντρωσιν ὅμως
τῶν Ἑλλήνων ὁ Ἰωάννης Κυριακός εἶπεν εἰς τὸν Ἄρναούτογ-
λον, ὅτι οἱ Ἕλληνες εἶνε μὲν ἔτοιμοι, ἀλλ' εἶνε πολὺ ὀλίγοι
και πιθανὸν νὰ πάθῃ προσβολὴν τὸ Δοβλέτι και καλὸν εἶνε νὰ
φροντίσωμεν ν' αὐξηθῇ ἡ δύναμις, ἵνα μὴ πάθωμεν κακὸν τι.
Τότε ὁ Ἄρναούτογλος εἶπεν νὰ ζητήσῃσι τοιαύτην παρὰ τοῦ
Πασᾶ τῆς Τριπόλεως. Ἀλλὰ και τότε πάλιν ὁ Ἰω. Κυριακός
τῷ εἶ-εν, ὅτι μέχρις ὅτου οἱ ἀπεσταλμένοι φθάσωσιν εἰς Τρίπο-

λιν καὶ ἂν ἐννηθῶσιν ν' ἀποφύγῃσι τὴν αἰχμαλωσίαν τῶν κλεφτῶν, τὸ Δοβλετιὸν (ὃ εὐρεθῆ εἰς δύσκολον θέσιν ἀπέναντι τῶν κλεφτῶν. Ὁ Ἄρναούτογλος ἐπρότεινε τότε νὰ ζητήσωσι ἐπικουρίαν ἐκ Μεθώνης καὶ Κορώνης, ἀλλὰ τὴν αὐτὴν ἀντίρρησην ἐπέβηεν ὁ Ἰω. Κυριακὸς καὶ δι' αὐτὰ τὰ μέρη. Ὁ δὲ Ἄρναούτογλος ἐσκέπτετο πῶς θὰ ἀπεφευγόν τὸν ἀπειλοῦντα αὐτοὺς κίνδυνον, ὅτε ὁ Ἰω. Κυριακὸς τὸν ἠρώτησεν, ἐάν ἡ Πόλις διάνηται φιλικῶς μετὰ τὸν Μπέην τῆς Μάνης. Ἐκείνου δὲ εἰπόντος ὅτι εἶνε ἄνθρωπος τοῦ Δοβλετιοῦ, τότε τῇ προτροπῇ τοῦ Κυριακοῦ καὶ τῶν ἐπισκόπων Τούρκων ἀπεφάσισε νὰ ζητήσῃ τὴν συνδρομὴν τοῦ Πετρόμπεη πρὸς ὃν ἔσπευτε νὰ τῷ γράψῃ ἐπιστολὴν δι' ἧς τῷ ἐζήτησι τὴν συνδρομὴν του πρὸς πρόληψιν παντὸς κινδύνου. Τὴν δὲ ἐπιστολὴν ταύτην ἐπεφορτίσθη νὰ μεταβῆ καὶ παραδώσῃ εἰς τὸν ἐν Δολοῖς τότε διαμένοντα Πετρόμπεην ὁ Σπυρίδων Ἀντωνάκης.

Ὁ Ἡλίας Π. Μαυρομιχάλης ἐν Καλάμας. — Ἐξοδος Παπαφλέσσα καὶ Ἀναγνωσταρῶ εἰς Καλάμας. — Κατάληψις Καλαμῶν καὶ εἰσοδος Πετρόμπεη μετὰ Μανιατῶν. — Παράδοσις Τούρκων καὶ ἐναρξίς τῆς Ἐπαναστάσεως ἐν Καλάμας. — Δοξολογία καὶ σύστασις Μεσσηνιακῆς Ἑρεουσίας. — Ἡρωική ρουξίς αὐτῆς πρὸς τὰς Εὐρωπαϊκὰς Δυνάμεις.

Λαθὼν τὴν ἀνωτέρω ἐπιστολὴν τοῦ Ἄρναούτογλου ὁ Πετρόμπεης ἀπέστειλε μετὰ δύο ἡμέρας ἦτοι τὴν 19ην Μαρτίου 1821 τὸν υἱὸν τοῦ Ἡλίου μετὰ τοῦ Σταυριανοῦ Καπετανάκη, Ἰωάννου Μ. Καπετανάκη, Μιχαὴλ Ν. Καπετανάκη, Γαλάνη Κουμουνδουράκη καὶ μετὰ 150 ἄλλων Μανιατῶν, οἵτινες εἰσελθόντες ἀθρόβως διὰ τῆς ἀπὸ Μάνης εἰς Καλάμας ἀγοῦσης, ἦν ἐξεπίτηδες δὲν εἶχον καταλάβει οἱ κλέφται, καὶ ὡς ὑπήκοοι καὶ προστάται τοῦ Δοβλετιοῦ ἐποποθετήθησαν εἰς τὰς ὀχυρωτέρας οἰκίας τῶν Καλαμῶν. Μετὰ τοῦτα παραστὰς ὁ Ἡλίας Π. Μαυρομιχάλης ἐνώπιον τοῦ διοικητοῦ τοῦ εἶπε ὅτι ὡς πιστὸς ὑπήκοος καὶ προστάτης τοῦ Δοβλετιοῦ τίθεται εἰς τὰς διαταγὰς του. Ὁ δὲ Ἄρναούτογλος μετὰ πολλῶν φιλοφρονήσεων εἶπεν αὐτῷ ὅτι, ἐπειδὴ ἡ πόλις ἀπειλεῖται ὑπὸ τῶν ἐν Βελανιδιᾷ καὶ Ἀθ- -Διὰ συγκεντραθέντων κλεφτῶν, ἀνάγκη νὰ τεθῆ ἐπὶ κεφαλῆς Ἑλλήνων καὶ Τούρκων καὶ νὰ

ἐπιτεθῆ κατ' αὐτῶν.

Ὁ Ἄρναούτογλος βλέπων ἀπὸ στιγμῆς εἰς στιγμὴν ἀδύνατον νὰς τὰς συναθροίσεις τῶν κλεφτῶν καὶ μὴ θεωρῶν ἀρκούσαν τὴν δύναμιν τῶν 150 Μανιατῶν καλέσας πάραυτα εἰς συμβούλιον τοὺς ἐπισημοτέρους τῶν Τούρκων καὶ αὐτὸν τὸν Ἡλίου Π. Μαυρομιχάλην ὡς ἄνθρωπον τῆς ἐξουσίας καὶ συνεννοηθέντες, εὔρον εὐλογον νὰ παραγγείλωσι πάλιν εἰς τὸν Πετρόμπεην ν' ἀποστείλῃ καὶ ἄλλην δύναμιν πλείονα τῆς πρώτης καὶ νὰ ἔλθῃ καὶ ὁ υἱὸς μετ' αὐτῆς. Ὁ δὲ Ἡλίας ἐξελθὼν τοῦ Συμβουλίου εἰδοποιεῖ δι' ἀπεσταλμένου κρύφα τὸν πατέρα αὐτοῦ Πετρόμπεην νὰ σπεύσῃ νὰ ἔλθῃ καὶ ὁ υἱὸς, ἀφοῦ συγχρόνως εἰδοποιήσῃ καὶ ὅλα τὰλλα καπετανάτα τῆς Μάνης νὰ ἔλθουν καὶ αὐτὰ ἐπὶ τῷ ἴδιῳ προσχήματι. Ὁ Πετρόμπεης πληροφορηθεὶς τὰ ἐν Καλάμας παρκοικευαζόμενα ἔσπευσε πάραυτα νὰ ἐκτελέσῃ τὴν παραγγελίαν τοῦ υἱοῦ του Ἡλίου, νὰ εἰδοποιήσῃ δὲ καὶ ὅλους τοὺς καπετανάτους τῆς Μάνης Μούρτζινον, Κοιμουνδουράκηδες, Καπετανάκηδες, κ. λ. π. νὰ σπεύσωσι νὰ μεταβῶσιν εἰς Καλάμας καὶ αὐτοὶ πρὸς τήρησιν δῆθεν τῆς τάξεως ἀπειλοῦμένης δῆθεν ὑπὸ τῶν κλεφτῶν.

Μετὰ τὸ συμβούλιον τοῦτο ἐξελθὼν ὁ Ἡλίας Μαυρομιχάλης ἔξω τῆς πόλεως διὰ νὰ πληρορρηθῆ δῆθεν τίνες εἶνε οἱ ἀρχηγοὶ τῶν κλεφτῶν καὶ τί οὗτοι ζητοῦσιν, ὡς εἶπε τῷ Βαεβόδα καὶ ἐπιστρέψας ἀνήγγειλεν εἰς αὐτὸν, ὅτι οἱ ἐν Βελανιδιᾷ δὲν εἶνε ληστοὶ ὡς αὐτὸς ὑπέθεσεν ἐν ἀρχῇ, ἀλλ' εἶνε οἱ ἐξοχώτεροι τῶν ἐν Μεσσηνίᾳ Ἑλλήνων καὶ ὅτι οὗτοι οὐδὲν ἄλλο ζητοῦσιν εἰμὴ τὴν ἐλευθερίαν των. Ἐν τοιαύτῃ δὲ περιπτώσει αὐτὸς δὲν δύναται νὰ ἐπιτεθῆ κατ' αὐτῶν. Ὁ Βαεβόδας ἐννοήσας ἐκ τῶν λόγων τούτων τὴν πλεκτικὴν εἰς τὴν περιέπεσεν τῷ εἶπεν «Καλὰ καπετὰν Ἡλίου». Τῶρ καὶ ἠννόητα τὸν σιωπὴν τῆς συναθροίσεως. Μῖνον τοῦτο σὰς παρακαλῶ· ἐὰν οἱ κλέφται θέλουν νὰ μᾶς φονεύτουν, νὰ μὴ μᾶς βρῆτα ἴσσουν». Τότε ὁ Ἡλίας προέτρεψε τὸν Ἄρναούτογλον νὰ περιορίσῃ τοὺς Τούρκους στρατιώτας εἰς τὰς οἰκίας Ἡλίου Τζάνε καὶ Ζάρκου, ἵνα μὴ συμπληκῶσιν οὗτοι μετὰ τῶν ἔξω Ἑλλήνων καὶ συμβῶσιν δυστυχήματα διὰ τὰ ὅποια νὰ ὑποφέρῃ καὶ αὐτὸς. Τὴν γνώμην ταύτην τοῦ Ἡλίου Μαυρομιχάλη ἀπεδέχθη ὁ Ἄρναούτογλος, ὅτε οἱ Ἕλληνες ἐπληρώσαν καὶ περιέσφιγξαν περισσότερον τὴν πόλιν. Τότε ὁ Παπαφλέσσας, ὁ Νικήτας Φλέσσας, Ἰω.

Φλέσσας και ὁ Ἀναγνωσταρᾶς μετὰ 100 ὅπλοφόρων εἰσῆλθον ἀνενόχλητοι εἰς τὴν πόλιν και διηυθύνθησαν εἰς τὴν οἰκίαν τοῦ Ἰωάννου Κυριακοῦ, ἐν ἣ ἰκέμενον ὁ Βουβόδας Ἀρναούτογλους Πρῶτος εἰσῆλθεν ὁ Παπαφλέσσας τὸν ὁποῖον ἐδέχθη φιλοφρονέστατα ὁ Ἀρναούτογλους και τὸν παρεκάλεσε νὰ καθίσῃ. Μετ' αὐτὸν εἰσῆλθον και οἱ λοιποὶ προπορευομένου τοῦ καπετάν Ἀναγνωσταρᾶ, ὅστις ἀντι χαιρετισμοῦ ἀπηύθυνε πρὸς αὐτὸν ταῦτα: «Δὲν σὰς ἀνεχόμεθα πλέον τύραννοι: ἔφθασε τὸ μαχαίρι εἰς τὸ κόκκαλο. Μᾶς ἀφηρέσατε πᾶσαν ἱκμάδα». Διακόψας αὐτὸν ὁ Παπαφλέσσας τῷ λέγει: «Ἐντροπή, καπετάν Ἀναγνώστη» και οὕτω τὸν καθησύχασε. Ἀπαντῶν πρὸς τὸν Ἀναγνωσταρᾶν ὁ Ἀρναούτογλους τῷ λέγει: Καλὰ καλὰ, κύρ καπετάν Ἀναγνώστη. Σκοτώσατέ μας. Σὰς παρακαλοῦμεν μόνον νὰ μὴ μᾶς βασανίσετε». Ἀναστὰς τότε ὁ Παπαφλέσσας τῷ εἶπεν: «Ἐμεῖς κατὰ τοῦτο δὲν θὰ σὰς μιμηθοῦμε Σὰς και τοὺς περὶ Σὲ θὰ σὰς περιποιηθοῦμεν».

Ἐν ᾧ δὲ χρόνῳ ταῦτα ἐγίνοντο ὁ Ἡλίας Φλέσσας μετὰ 400 ἀνδρῶν κατελάμβανε τὸ προάστειον τῶν Καλαμῶν Καλύβια. Ὁ δὲ Νικήτας Φλέσσας τὸν ἀπέναντι τοῦ φρουρίου τῶν Καλαμῶν λόφον μετ' ἄλλων 400 ἀνδρῶν και ὁ Νικηταρᾶς μετὰ τοῦ Π. Κεφάλια μετ' ἄλλους τόσους περίπου ἀνδρας τὸ πρὸς τὸ Ἀνατολικὸν μέρος τῆς πόλεως τὴν θέσιν Ἀγιάν. Μετὰ τοῦτο ὁ Ἡλίας Φλέσσας μετὰ τῶν υἱῶν του Ἰωάννου Φλέσσα και Δημητρίου Φλέσσα, τοῦ Ἰωάννου Δικαίου, τοῦ Παπατσώνη, τοῦ Τζιθα και Πέτροβα κατέλαβον τὰς ἀπὸ Καλυβίων μέχρι Παραλίας Καλαμῶν ἐπικαίρους θέσεις. Καθ' ὃν δὲ χρόνον οἱ Ἕλληνες κατελάμβανον τὰ μέρη ταῦτα, πολλοὶ τῶν ἐνοπιῶν Τούρκων βλέποντες ὅτι κινδυνεύουσι νὰ φονευθῶσιν, ἐὰν ἤθελον ἀντισταθῆ ἀπέναντι τῶσων ἐνόπλων Χριστιανῶν, ἤρχισαν ν' ἀπέρχονται εἰς τὰ πλησιέστερα τῶν Καλαμῶν φρούρια Μεθώνης και Κορώνης, ὅπου ἐνόμιζον ὅτι θὰ ἦσαν ἀσφαλέστεροι. Καθ' ἣν δὲ στιγμήν ἐξήρχετο τῆς πόλεως οἰκογενειακῶς και τις τῶν ἐπισήμων Τούρκων καλούμενος Μουράτ, ὅστις ἐτύγχανε γνωστότατος εἰς τοὺς Ἕλληνας τῆ συνοδείᾳ πέντε Ἀλβανῶν, και διαταχθεὶς παρὰ τῶν ἀνδρῶν τοῦ Ἡλίου Φλέσσα, ἀφοῦ πρῶτον ἀφοπλισθῶσιν, εἶτα νὰ παραδοθῶσι και μὴ εἰσακουσθέντες, ἐφόνευσεν αὐτὸν ἰδίᾳ χειρὶ ὁ Ἡλίας Φλέσσας. Κατόπιν ὁ Παπαφλέσσας μετὰ τοῦ Ἀναγνωσταρᾶ παραλαβόντες

300 ἄλλους μαχητὰς διεσκορπίσθησαν ἀνὰ τὴν πόλιν τραγωδοῦντες χωρὶς νὰ πυροβολήσῃ κανεὶς.

Τὴν ἐπιούσαν πρωτὰν, 23 Μαρτίου, εἰσῆλθον εἰς τὴν πόλιν ὁ Κατοῆς Μαυρομιχάλης, ὁ Ἡλίας Κατσάκος Μαυρομιχάλης, ὁ Γεώργιος Καπετανάκης, ὁ Ἰωάννης Καπετανάκης, ὁ Παναγιώτης και Διονύσιος Μούρτζουνου, ὁ Παναγιώτης Μπουκουβαλέας, ὁ Γεώργιος Ντουράκης, ὁ Παναγ. Ντουράκης, ὁ Παν. Βενετσανῆκος και ἄλλοι πολλοὶ μικροκαπετναῖοι μετὰ τοῦ Θεοδώρου Κολοκοτρώνη, ὅστις πρὸ δύο μηνῶν εἶχε καταφύγει ἐκ Ζακύνθου εἰς Μάνην. Μετὰ δὲ τούτους εἰσῆλθον εἰς τὴν πόλιν περὶ τὴν 3ην μ. μ. ὥραν ὁδηγοῦντες 400 ἀνδρας ὁ Πετρόμπεης Μαυρομιχάλης, Κυριακούλης Κουτράκος, Χριστόδουλος Καπετανάκης, Κωνστ. Πιερράκος, Δημ. Πουλικᾶκος, Πανάγος Κυβέλης, Νικόλαος Χρηστάς, Ἡλίας Χρυσοσπάθης, Θεόδ. Μετέκλης, Ἰωάννης Γρηγοράκης, ὁ Σκλαβοῦνος και ὁ Πιέρρος Βουδῆς ἔχων ἕξιον σῶμα στρατιωτῶν. Κατὰ τὴν εἰς τὴν πόλιν εἰσόδον τῶν ὁπλοφόρων Μανιατῶν, οἱ αὐτοὶ ἀφώπλισαν τοὺς Τούρκους, ὁ δὲ Πετρόμπεης ἐδήλωσε τῷ Βουβόδα, ὅτι οἱ ὁπλισθέντες δὲν εἶνε ληστεῖ, ἀλλ' Ἕλληνας, οἵτινες διεκδικοῦντες τὰ ἰππάρχραπτα αὐτῶν δικικώματτα ζητοῦσι τὴν ἐλευθερίαν των. Ἐν τοιαύτῃ λοιπὸν περιπτώσει δὲν δύναται ἄλλως νὰ πράξῃ πρὸς νὰ συμπράξῃ μετὰ τῶν Ἑλλήνων. Τῷ ἐπρότεινε δὲ συγχρόνως νὰ παραδοθῶσιν ἐπὶ ἀσφαλεῖς ζωῆς και τιμῆς, ἵνα μὴ κακοπάθωσι. Καὶ τὰ μὲν ὅπλα αὐτῶν διένειμαν εἰς τοὺς μὴ ἔχοντας Ἕλληνας, τοὺς δὲ Ὀλωμανοὺς διεμοίρασαν εἰς τέσσαρα οἰκήματα, χορηγοῦντες αὐτοῖς μετ' ἀψίλειαν και ἀφθονίαν τὰ πρὸς τροφήν αὐτῶν ἀλλὰ μετὰ τινος ἡμέρας διὰ πᾶσαν ἐνδεχομένην ὑποψίαν, διεμοίρασαν ἄλλους μὲν ἐξ αὐτῶν εἰς Μάνην και ἄλλους εἰς ἄλλας κώμας τῆς Μεσσηνίας, τοὺς ὁποῖους οἱ Ἕλληνες ἐκδικούμενοι τῶσων αἰώνων συμφορὰς ἐφόνευσαν ἅπαντας. Εἰς δὲ τοὺς ἐρωτῶντας αὐτοὺς τί ἔγειναν οἱ Τούρκοι τῶν Καλαμῶν ἔλεγον ὅτι «ἐκ διαλειμμάτων τοὺς ἔφραγε τὸ φεγγάρι».

Οὕτω δὲ τὴν 23 Μαρτίου ἐγένετο ἐν Καλάμαις ἡ ἐναρξὶς τῆς Ἐπαναστάσεως και ἐπὶ τῇ ἐναρξεί αὐτῆς συνήχθησαν ἐν τῇ κάτω πλατείᾳ τῆς πόλεως, ὅπου ὑπῆρχον ταπεινοὶ οἰκίσκοι και παρὰ τὰς 5χθας τοῦ παραρρέοντος τὰς Καλάμας χειμάρρου Νέδωνος 5,000 περίπου Ἕλληνες μαχηταί, ὅπου ἐψάλη

ὁπὸ 25 ἱερέων ἢ πρώτη διὰ τὴν ἐπιτυχίαν τῶν Ἑλληνικῶν ὅπλων δοξολογία, καθ' ἣν ὑψώσαντες τὰς χεῖρας πρὸς τὸν Ὑψιστὸν Θεὸν ἀνέπεμψον δεήσεις ὑπὲρ ἀπελευθερώσεως τοῦ δούλου Γένους καὶ ὠρκίσθησαν τὸν ὑπὲρ Πίστεως καὶ Πατρίδος ὅρκον. Καὶ ὁ μὲν Πετρόμπεης προτείνων τὴν σπάθην του ὠρκίσθη εἰς ἐπήκοον πάντων «ἵνα ὑπερασπισθῆ τὴν Πατρίδα καὶ μόνος καὶ μετὰ πάντων καὶ τιμήσει τὰ πάτρια ἱερά» οἱ δὲ πολεμιστὰι προτείνοντες τὰς ὅπλοφόρους χεῖρας των ὠρκίσθησαν καὶ αὐτοὶ «ἵνα μὴ κατασχύνωσι τὰ ὅπλα τὰ ἱερά, μηδὲ ἐγκαταλείψωσι τὸν παραστάτην».

«Οὐδέποτε, λέγει ὁ Φίνλαυ, ἐψάλλη δοξολογία μετὰ μεγαλειτέρας ζέσεως, οὐδέποτε αἱ ἀνθρώπιναι καρδίαι ἐπεκαλέσθησαν οὕτω μὲ εἰλικρινεστέραν εὐγνωμοσύνην τὰς εὐλογίας τοῦ Ὑψίστου καὶ τοῦ Κλήρου. Τὰ παιριωτικά δάκρυα ἔρρεον κρουνήδον ἐπὶ τῶν παρειῶν τῶν ἀγρίων πολεμιστῶν καὶ οἱ ἀτίθασσοι κλέφται ἐπήδων ὑπὸ τῆς χαρᾶς ὡσπερ τὰ παιδιά. Ἄπαντες οἱ συμμεθέξαντες τῆς τελετῆς ἐθεώρουν αὐτὴν ὡς ἀπαρχὰς ἀναγεννήσεως τῆς Ἑλλάδος.» «Ὅταν ἡ νέα Ἑλλὰς παραγάγῃ ἱστορικοὺς, τεχνίτας καὶ ποιητὰς, οὐδεμία ἀμφιβολία εἶναι ἡ σκηνὴ αὐτὴ θὰ εὖρη ἔντιμον χώραν εἰς τὸ Ἑλληνικὸν Πάνθεον».

Οἱ ὅρκοι καὶ ἡ δοξολογία ἐτελείωσαν, ἡ δὲ πρὸς τὸν Θεὸν ἐπίκλησις ἐγένετο καὶ τὰς τρυφερὰς συγκινήσεις διεδέχθη ἡ ἀκρατῆτος καὶ τρομερὰ δίψα τοῦ πυρός.

Καὶ ἤδη ἤρχισεν ἡ ὥρα τῆς δράσεως.

— Ὁ Θεὸς βοήθη, ἐκραύγαζαν.

— Καὶ εἰς τὴν Πόλιν μὲ τὸ καλὸ!

Τὸ δὲ γενικὸν σύνθημα αὐτῶν ἦτο:

— *Νίκη ἢ Θάνατος!*

Κατὰ τὰς ἱεράς ἐκείνας στιγμὰς ὁ παρευρισκόμενος ἐκεῖ ἐν συρροῇ λαὸς τῶν Καλαμῶν εἶδε μὲ δακρυθρέκτους τοὺς ὀφθαλμοὺς τοὺς πολεμιστὰς ἀναχωροῦντας κατὰ διαφόρους διευθύνσεις μὲ τὰς σημαίας των, ἐφ' ὧν ἦτο γεγραμμένον τὸ ἀρχαῖον Σπαρτιατικὸν ρητόν.

Ἦσαν ἢ ἐπὶ τὰς!

Καὶ μέρος μὲν τῶν πολεμιστῶν ὑπὸ τὸν Ἀντώνιον Μαυρομιχάλην ἐκίνησε κατὰ τῶν Τούρκων τῆς Κορώνης, ἄλλοι δὲ ἐν οἷς καὶ ὁ Σταυριανὸς Καπετανάκος, Μιχ. Καπετανάκης,

Κωνσ. Μαυρομιχάλης ἐπὶ κεφαλῆς ἔχοντες τὸν Θεόδωρον Κελοκωτρώνην καὶ Ἠλίαν Μαυρομιχάλην, ἐτράπησαν πρὸς τὰ ἐνδοτέρα τῆς Πελοποννήσου. Ὁ δὲ Πετρόμπεης ὡς γενικὸς ἀρχηγὸς τοῦ κινήματος μετὰ τῶν ἄλλων γερόντων Γεωργ. Καπετανάκη, Παν. Μουρτζίνου, Ν. Χρηστεά, Π. Κυδέλου, Ἰωάννου Κατῆ Μαυρομιχάλη, Γεωργίου Κουτράκου καὶ Ἰωάννου Καπετανάκου, τὸ τρίτον τῶν πολεμιστῶν παρέμεινεν ἐν Καλάμαις πρὸς διατήρησιν τῆς τάξεως καὶ ὅπως διευθύνωσιν ἐκεῖθεν τὰς πολεμικὰς ἐργασίας συστήσαντες ἐκ τῶν περὶ αὐτῶν προκρίτων Μεσσηνίων πενταμελῆ ἐπιτροπεῖαν, ἣτις ἀνέλαβε τὴν τροφοδοσίαν τοῦ στρατοῦ, ὠνομαχθεῖσα «Μεσσηνιακὴ Γερουσία.»

Τὴν δὲ 25 Μαρτίου συνετάχθη ὑπὸ τοῦ Παπαφλέστα καὶ τὴν 28ην ἰδίῳ ἀπεστάλῃ πρὸς τὰς Εὐρωπαϊκὰς Δυνάμεις ἔγγραφος προκήρυξις ἐκ μέρους τοῦ ἀρχιστρατήγου τῶν Μεσσηνιακῶν στρατευμάτων Πέτρου Μαυρομιχάλη καὶ τῆς Μεσσηνιακῆς Γερουσίας, ἣτις θεωρεῖται ὡς ἡ ἀρχαιότερα προκήρυξις τῆς Ἑλληνικῆς ἀνεξαρτησίας, ἐν ἣ ἐξέθετον τὰ αἷτια τῆς Ἐπαναστάσεως καὶ τὰς ἐπὶ Εὐρωπαϊκῇ βοήθειᾳ ἐλπίδας τῆς Ἑλλάδος καὶ δι' ἧς ἀνήγγελλον εἶναι ἀπεφάσιον νὰ λάβουν τὰ ὅπλα κατὰ τῶν τυράννων των, διότι δὲν τοὺς εἶχε μείνει πλέον εἰμὴ «ἡ φωνὴ διὰ νὰ ὠθῆ τοὺς σ' εναγμούς των».

Ἐν ᾧ λοιπὸν ἀφ' ἐνὸς ἐξεπέμπετο ἀπὸ τὰς Καλάμας τὸ κήρυγμα τῆς ἀπολυτρουμένης Ἑλλάδος πρὸς τὴν Εὐρώπην, ἀφ' ἑτέρου τὰ σώματα τῶν ἐνόπλων ἐπαναστατῶν διέσχιζον ἤδη νικηφόρως τὴν Πελοπόννησον καὶ ἠνάγκαζον τοὺς πτοηθέντας Τούρκους νὰ φεύγωσιν ἐντρομοὶ πρὸ αὐτῶν καὶ ἐγκαταλίποντες τὰς ἀτειχίστους πόλεις νὰ τρέχωσι μὲ τὰς γυναῖκας καὶ τὰ τέκνα των καὶ νὰ ζητῶσι σωτηρίαν εἰς τὰ φρούρια.

Οὕτω λοιπὸν ὁ Παπαφλέσσας ἐξετέλεσε πληρέστατα τὴν ἀποστολὴν του ἣν ἔλαβε παρὰ τῆς Φιλικῆς Ἐταιρείας, ἧς ἡ συνωμοσία καὶ ὁ ὑψηλὸς σκοπὸς ἀνευ αὐτοῦ εἶνε ζήτημα, ἀν θὰ διεδίδετο ἀνὰ τὴν Πελοπόννησον καὶ μάλιστα εἰς περιστάσεις τοσοῦτον δυσχερεῖς. Ἄνευ τῶν ἐνεργειῶν τοῦ ἀτρομήτου Παπαφλέσσα τίς οἶδεν ἐπὶ πόσον χρόνον ἀκόμη θὰ ἐβράδυνεν ἡ ἐκρηγίς τῆς Ἑλληνικῆς Ἐπαναστάσεως εἶνε ἀρκετὸν ν' ἀποθανάτιση τὸ ὄνομά του. Ἐνθερμότερος καὶ ριψοκινδυνέστερος

φιλικός και φλογερότερος κατηχητής ούδεις άλλος αὐτοῦ ὑπῆρξε. Καί ἔμως αὐτὸς περατωθείσης τοσοῦτον διπλωματικῶς τῆς ἐν Πελοποννήσῳ ἀποστολῆς του, ἠκολούθησεν τὴν πρὸς τὴν ἀθανασίαν ὁδόν, ἣτις ἔμελλε νὰ λήξῃ εἰς τὴν ἐπὶ τῶν μεταξὺ Παιδαμένου και Μανιάκη τραχέων και αἰχμηρῶν πετρωμάτων τραγωδίαν.

Καί εὐθὺς ὡς οὗτος ἔφερεν εἰς πέρας τὴν ἀποστολὴν του ὑπενθυμίζων εἰς τοὺς Ἕλληνας τί οὗτοι θραύουσιν εἰς τὸν Θεὸν και τὴν Πατρίδα και ἐξορκίζων αὐτοὺς νὰ νικήσωσιν ἢ ν' ἀποθάνωσιν ὑπὸ τὴν Σημαίαν τοῦ Χριστοῦ και εὐλογήσας αὐτοὺς ἐπὶ τῇ ἐνάρξει τοῦ Ἱεροῦ Ἀγῶνος ἀπέριψε τὸ ἔνδυμα τοῦ Μοναχοῦ, τὸ ὁποῖον διετήρει ἐν ὄσῳ ἔτι δὲν εἶχεν ἐκραγῆ ἢ Ἐπανάστασις και τὸ ἐπιτραχήλιον και τὰ λοιπὰ ἱερὰ ἄμφια, ἅτινα ὡς κατηχητής και ἀπόστολος τῆς Φιλικῆς Ἐταιρείας μετεχειρίζετο μόνον δόξαις ἤθελε νὰ ἐκπλήξῃ δι' αὐτῶν τοὺς κατηγουμένους εἰς τὰ Μυστήρια τῆς Ἐταιρείας και μετεσχῆματίσθη εἰς ὠραῖον πολεμιστὴν φέροντα τὰ λαμπρότερα και ἐπιδεικτικώτερα τῶν τότε ὄπλων και ἐνδυμάτων τὴν ὠραίαν τῶν Κλεφτῶν φουστανέλλαν και ἀντὶ τοῦ καλυμμαυχίου περικεφαλαίαν χρυσῆν, καρκοφύλιον και πάλαν ἐπίχρυσον, (1) και τεθεῖς ἐπὶ κεφαλῆς αὐτῶν, και τρέχων ἀκράτητος ὄπου πῦρ και καπνὸς και ἀλαλαγμὸς και θάνατος ψάλλων συγχρόνως τὸ: « Δεῦτε παῖδες Ἑλλήνων ».

Ἀλλὰ πρὶν ἢ ἱστορήσωμεν τὴν κατὰ τοῦ Ἰμβραήμ πασσᾶ ἐκστρατείαν και τὸ Δεωνίδειον τέλος τοῦ λεοντοκάρδου τούτου ἥρωος, ἀπαραίτητον θεωροῦμεν ν' ἀφηγηθῶμεν ἐν ὀλίγοις τινα τῶν ἐν Πελοποννήσῳ στρατιωτικῶν ἄθλων αὐτοῦ ὡς πολεμιστοῦ.

(1) Σ. Ἡ Πάλλα αὕτη εὐρίσκεται σήμερον ἐν τῇ ὀπλοθήκῃ τοῦ Μεχμέτ Ἀλή τῆς Ἀλεξανδρείας, τὸ δὲ ὄπλον του ἐδώρησεν οὗτος εἰς τὸν ἄλλοτε βουλευτὴν Πειραιῶς Περικλῆν Μουτσόπουλον, ὅστις ἐδώρησεν αὐτὸ εἰς τὸν Δ. Φλέσσαν παρὰ τοῦ ὁποίου ὁ ἀρχηγιστῆς Λύγκος ἀφῆρεσεν αὐτὸ κατὰ τὸ 1875.

Προκήρυξις Παπαφλέσσα πρὸς τοὺς Ἀρκαδίους.
— Οἱ Τούρκοι τῆς Ἀρκαδίας (Κυπριασίας) καὶ οἱ Μουλινοχωρίται. — Ὁ Πρωτοσύγγελος Φραντζῆς καὶ ὁ Παπαφλέσσας. — Ἐκστρατεία αὐτοῦ εἰς Ἀρκαδίαν. — Ὁ Παπαφλέσσας ὡς πολεμιστῆς ἀνά τὴν Πελοπόννησον.

Καί πρὶν ἢ ὁ Παπαφλέσσας ἐκκινήσῃ ἐκ Καλαμῶν συντάξῃ προκήρυξιν πρὸς τοὺς κατοίκους τῆς ἀρχαίας Ἀρκαδίας (Τριφυλλίας) ἣν ὑπέγραψεν αὐτὸς μετὰ τοῦ Θεοδ. Κολοκοτρώνη ἔχουσιν οὕτω:

Ἀδελφοὶ κάτοικοι τῆς Ἀρκαδίας!

« Ἡ ὦρα ἐφθάσε και τὸ στάλιον τῆς δόξης και τῆς ἐλευθερίας ἠνοιχθή. Τὰ πάντα ἰδικά μας και ὁ Θεὸς τοῦ Παντός μεθ' ἡμῶν ἔσεται. Μὴ πτοηθῆτε εἰς τὸ παραμικρόν. Σεῖς εἰσθε ἀτρόμητοι και τῶν προγόνων μας ἀπόγονοι. Γενικῶς ὀπλισθῆτε μὲ ἀνοικτὰ μπαϊράκια και τρέξατε ἐναντίον τῶν ἐχθρῶν τῆς Πατρίδος! Ἐντὸς ὀλίγων ἡμερῶν φθάνομεν και ἡμεῖς μὲ 10, 000 στρατιωτῶν. Σεῖς σφαλίσατε τοὺς Ἀρκαδίους Τούρκους και μίαν ὥραν ἀρχήτερα ὡς λέοντες ξεσχίσατε αὐτοὺς ἀποστέλλοντες εἰς τὰ Τάρταρα τοῦ Ἄιδου. Μὴ καταδεχθῆτε νὰ σᾶς κατηγορήσῃ ὁ κόσμος και ἡ ἱστορία, ἀλλὰ ἀποθανατίσατε τὰ ὀνόματά σας, ἵνα διαμείνωσιν αἰωνίως εἰς τὴν ἀθάνατον δόξαν. Σᾶς εὐχόμεθα υγιεῖαν και ἀνδρείαν συνηνωμένα μετὰ τὴν ὁμόνοιαν και τὴν πειθαρχίαν, τὰς δὲ πράξεις σας νὰ μᾶς γράψητε μὲ πρῶτον πρὸς ὀδηγίαν και ἡσυχίαν μας.

Καλαμάτα, 23 Μαρτίου.

Πρῶτον ἔτος τῆς Ἐλευθερίας.

Θεόδωρος Κολοκοτρώνης.

Γρηγόριος Δικαῖος Ἀρχιμ.

Εὐθὺς δὲ ὡς ἤχησεν ἡ φωνὴ τῆς ἐλευθερίας οἱ κατὰ τὰς ἐπαρχίας Τούρκοι πτοηθέντες και ὑποπεύοντες ξένην δύναμιν ὡς ὑποκινούσαν τοὺς Ἕλληνας ἐντρομοὶ ἐγκατέλειψαν τὰς ἀτειχίστους πόλεις των, και ὑπὸ μηδενὸς καταδιωκόμενοι ἔτρεχαν ν' ἀσφαλισθῶσιν εἰς τὰ διάφορα φρούρια σὺν γυναιξίν και τέκνοις.

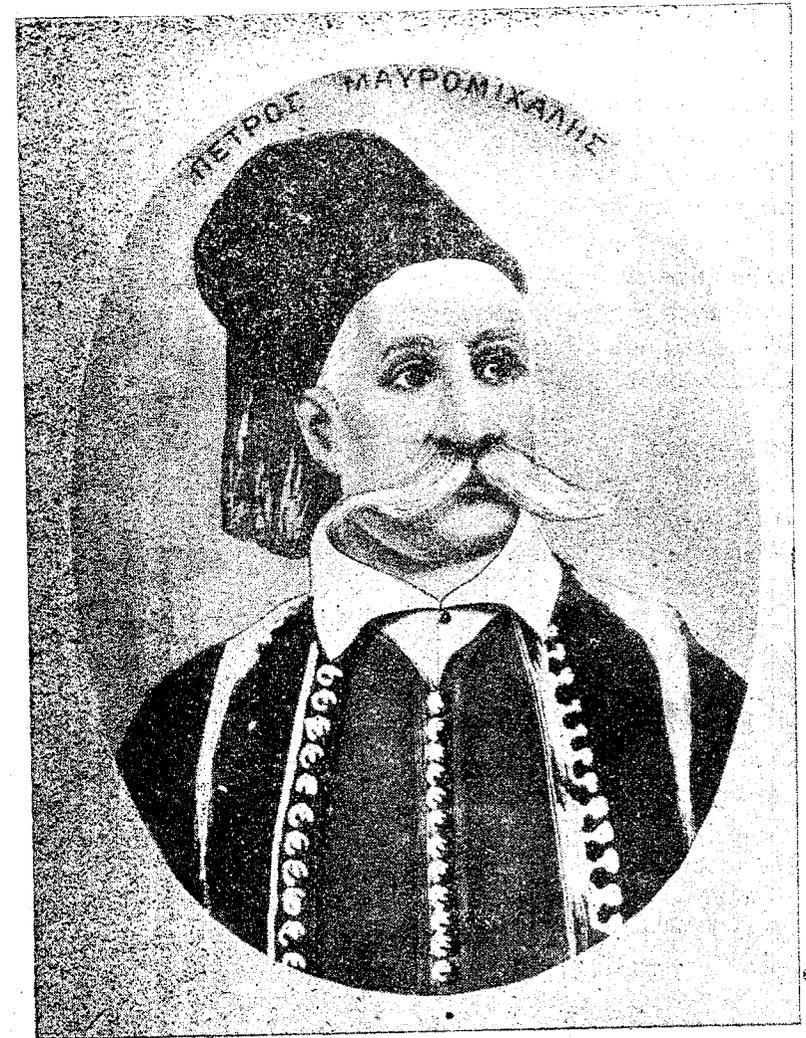
Οἱ δὲ Τούρκοι τῆς ἀρχαίας Ἀρκαδίας (Τριφυλλίας) ἀκούσαν-

τες ότι Ἕλληνες ἑνοπλοὶ ὑπὸ σταυροφόρους λευκὰς σημαίας συναθροισθέντες εἰς τὸ Κεφαλάρι τοῦ Σουλιμᾶ, διήρπασαν τὰς ἀποθήκας, ὅτι ἐκακοποίησαν τοὺς ἐπιστάτας τῶν χωρίων καὶ ὅτι ἐμελλον νὰ ἐπιπέσωσι τὴν νύκτα τῆς 25 Μαρτίου κατὰ τῶν Τούρκων τῆς πόλεως Ἀρκαδίας (Κυπαρισσίας), τὴν ἐπιούσαν ἡμέρας γενομένης μετέφερον τὰς οἰκογενείας των εἰς τὰ πλησίον φρούρια τῆς Μεθώνης καὶ τοῦ Νεοκάστρου χωρὶς νὰ ἐνοχληθῶσιν ἐπὶ τῇ ἀναχωρήσει των ταύτη ὑπὸ τῶν Χριστιανῶν, ἀλλ' οὔτε καὶ νὰ ἐνοχλήσωσιν αὐτούς, ἀλλὰ τοὺς ναντίον παρηγοροῦντες αὐτοὺς ἐπὶ ταύτῃ, ὑπεκρίνοντο ὅτι δῆθεν ἐλυποῦντο, διότι τοὺς ἐγκατελίμπανον.

Ἡρά γματι ὠπλίσθησαν οἱ τοῦ τμήματος Σουλιμᾶ χωρικοὶ οὐχὶ ὅπως ἐπιπέσωσι κατὰ τῶν Τούρκων ὡς οὗτοι ὑπέθεσαν, ἀλλὰ τοὺς ναντίον χάριν ἰδίας αὐτῶν ἀμύνης, διότι ἐξ ἔσων ἔλεγον παρηγορία οἱ Τούρκοι τῆς Ἀρκαδίας ἐφοβήθησαν, ὅτι ἐσκέπτοντο νὰ ἐξέλθωσιν εἰς τὰ χωρία νὰ σφάξωσι καὶ νὰ καταστρέψωσι πᾶν τὸ προστυχόν. Ἐφοβήθησαν δὲ οἱ Σουλιμοχωρίται ἄλλον ἢ οἱ τῶν ἄλλων τῆς ἐπαρχίας τμημάτων, διότι κατ' αὐτῶν κυρίως ὡς πολεμικωτέρων, ἐλέγετο, ὅτι ἐμελλε νὰ ἐπιπέσῃ ἢ αἰμοχαρῆς ὀργὴ τῶν Τούρκων, οἵτινες ὑπὸ πανικοῦ καταληφθέντες, ὡς ἔμαθον τὴν ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων ἄλωσιν τῶν Καλαμῶν, κατέφυγον καὶ οὗτοι σὺν γυναιξὶ καὶ τέκνοις εἰς τὸ φρούριον τοῦ Νεοκάστρου ἐπὶ τῷ σκοπῷ, ἀφοῦ πρῶτον ἀσφαλίσωσιν ἐκεῖ τὰ γυναικόπαιδά των, εἶτα νὰ ἐπανεέλθωσι τὴν ἐπαύριον εἰς Ἀρκαδίαν. Ἔνεκα τούτου καὶ φρουρὰν προσωρινὴν ἐξ ἑκατὸν ὀπλοφόρων ἐγκατέστησαν ἐπὶ τοῦ παλαιοφρουρίου τῆς πόλεως πρὸς προφύλαξιν τῆς πόλεως ἄχρι τῆς ἐπιστροφῆς των, καὶ διότι πολλὰ τῆς κινητῆς των περιουσίας ἀφήκαν εἰς τὰς ἑαυτῶν οἰκίας. Ἄλλ' οἱ ἐν τῇ πόλει ἀπομείναντες πρόκριτοι Χριστιανοὶ ἐπὶ τῇ φυγῇ τῶν Τούρκων διασπείραντες ἐπιτηδεῖας ψευδεῖς φήμας, ὅτι Ῥωσικὰ πλοῖα ἀπεβίβασαν στρατεύματα εἰς Καλάμας, ἠγόγγασαν διὰ μόνου τοῦ φόβου τὴν φρουρὰν ταύτην εἰς φυγὴν.

Ἀφοῦ δ' αὕτω ἐκενώθη ἀπροσδοκῆτως ὅλη ἡ πόλις τῆς Ἀρκαδίας, εἰσηλθὼν πάραυτα οἱ χωρικοὶ καὶ ἔπεσαν εἰς διαρπαγὴν τῶν οἰκιῶν τῶν Τούρκων. Ἐτρεχε δ' ἕκαστος αὐτῶν εἰς τὴν οἰκίαν τοῦ ἀγαθῶν, θεωρῶν αὐτὴν ὡς ἰδιοκτησίαν του ἐπὶ τῷ λόγῳ ὅτι διὰ τῶν ἰδρώτων του ἐκτίσθη καὶ ἐστρώθη αὕτη.

ΠΕΤΡΟΜΠΕΗΣ ΜΑΥΡΟΜΙΧΑΛΗΣ

Ἐν ᾧ δὲ ταῦτα ἐγίνοντο ἐν Ἀρκαδίᾳ ὁ Παπαφλέσσα, ὅστις εὗρίσκετο ἀκόμη ἐν Καλάμαις μνησθῆναι, ὅτι οἱ Τούρκοι τῆς Ἀρκαδίας, οἵτινες ἦσαν κλεισμένοι εἰς τὸ φρούριον τῆς πόλεως, ἐτοιμάζονται νὰ ἀναχωρήσωσι διὰ τὸ φρούριον τοῦ Νεοκάστρου θέλοντες νὰ λάβωσι μαζί των καὶ τὸν Πρωτοσύγγελον Ἀρβρόσιον

Φραντζήν διὰ νὰ ἔχωσιν αὐτὸν ὡς ἀνέχυρον διὰ πᾶν ἐνδεχόμενον. Ἄμα τῇ ἀγγελίᾳ ταύτῃ ὁ Παπαφλέσσας, ὅστις ἐγνώριζε ὅποσον ὠφέλιμος καὶ ἀναγκαῖος ἦτο αὐτός, ἀπεφάσισε νὰ σπεύσῃ πρὸς ἀπελευθέρωσιν αὐτοῦ. Ἀλλὰ πρὶν ἢ εἶτι ἀναχωρήσῃ ἔγραψε πρὸς τὸν φίλον του Πουλόπουλον εἰς Σκάλαν νὰ τῷ ἐτοιμάσῃ ψωμί καὶ κρασί διὰ 1100 ἀνδρας, ἅτινα ὠφείλε νὰ τῷ παραδώσῃ ἅμα τῇ ἐκεῖ ἀφίξει του, ὅπως σπεύσῃ νὰ ἐλευθερώσῃ τὸν Πρωτοσύγγελον Φραντζήν.

Πράγματι ὁ Παπαφλέσσας μετὰ τοῦ ἀνεψιοῦ του Νικήτα Φλέσσα καὶ Π. Κεφάλια ὁδηγῶν 1100 ἀνδρας ἐπορεύθη εἰς Σκάλαν, ὅπου ἔλαβεν ἐπιστολὴν τοῦ Φραντζῆ, δι' ἧς τῷ ἀνήγγελεν ὅτι ἀφέθη ἐλεύθερος ὑπὸ τῶν Τούρκων. Ἄλλ' ὁ Παπαφλέσσας ἐξηκολούθησε τὴν πορείαν του καὶ φθὰς εἰς Κόκλα συνήντησεν ἐκεῖ τὸν Πρωτοσύγγελον Φραντζήν, ὅστις ἰδὼν τὸν Παπαφλέσσαν τῷ λέγει: «Τὶ ὑπεσχέθητε Γρηγόριε εἰς τὴν Συνέλευσιν τῆς Βοστίτης καὶ τί ἐκάμειτε; Ὁ Παπαφλέσσας ὑποκριθεὶς ὅτι δὲν ἐνόησε τί τὸν ἠρώτα τῷ λέγει: «Ἦν ἄριστήθην πολὺ, διότι ἀφέθητε ἐλεύθερος καὶ ὅτι οἱ Ἕλληνες εἰς μίαν πράξιν ἔχουσι τοὺς Τούρκους καὶ ταῦτα εἰπὼν ἀνεχώρησεν.

Ἐκ Κόκλα ἀπέστειλεν εἰς Ἀρκαδίαν (Κυπαρισσίαν) τὸν ἀνεψιὸν του Νικήταν μετὰ 300 ἀνδρῶν ἐπὶ τῷ σκοπῷ ὅπως ἐγκαταστήσῃ ἐν αὐτῇ πολεμικὰς καὶ πολιτικὰς ἀρχὰς τῇ συνεννοήσει καὶ τῶν Ἀρκαδίων προκρίτων καὶ εἶτα νὰ ἐπανέλθῃ εἰς Καρύταιναν, ὅπου θ' ἀναμένῃ αὐτόν.

Φθὰς ὁ Νικήτας εἰς Κυπαρισσίαν δὲν εὗρεν ἐκεῖ τοὺς ἐντοπίους Τούρκους, εἰ μὴ μόνον φρουρὰν ἐξ 100 ἀνδρῶν πρὸς φύλαξιν τῆς πόλεως καὶ τῆς ἐν ταῖς οἰκίαις αὐτῶν κινήτης περιουσίας μέχρι τῆς ἐπανόδου τῶν ἐχόντων ὅπλα Τούρκων, ἧτις ἐπὶ τῇ διαδόσει ὅτι Ῥωσικὰ στρατεύματα ἀπεδιδάσθησαν εἰς Καλάμας καὶ αὕτη, ὡς ἀνωτέρω εἶπομεν, ἐτρέπηεῖς φυγῇ. Καὶ ἀφοῦ μάτην ἀπήτησε τὴν ἀπόδοσιν τῶν διαρπαγέντων ἐγκαταστήσας τῇ συνεννοήσει τῶν προκρίτων πολεμικοὺς καὶ πολιτικοὺς ἀρχηγοὺς ἀνεχώρησε μετὰ τῆς συνοδείας του εἰς Φανάρι τῆς Ὀλυμπίας διεγείρων πανταχοῦ θῆεν ἀτήρητο τὸν λάδον καὶ ἐνθαρρύνων αὐτὸν κατὰ τῶν Τούρκων καὶ συγχρόνως στρατολογῶν φθάνει εἰς Φανάριον καὶ ἐκεῖθεν εἰς Καρύταιναν. Ὁργανωθέντες δὲ καὶ οἱ Ἀρκαδιοὶ καπετάτοι Μέλιος, Παπατσιώ-

ρης καὶ Γρηγοριάδης, ἐξεστράτευσαν καὶ αὐτοὶ τῇ 29ῃ Μαρτίου πρὸς τὸ Νεόκαστρον ὅπου ἐφθάσαν καὶ ὁ ἐπίσκοπος Μεθώνης Γρηγόριος, ἐκ τῆς ἐν Ζούρτζῃ οἰκογενείας τῶν Οἰκονομοπούλων καταγόμενος. Φθὰς ἐκεῖ μαρτυρεῖται ὅτι οἱ Φαναριῶται Τούρκοι ἀνεχώρησαν τὴν ὥραν ἐκείνην εἰς Καρύταιναν. Ἐντεῦθεν δ' ἀναχωρήσας ἐστεισε κατόπιν αὐτῶν φθὰς αὐτοὺς ἔξω τοῦ φρουρίου τῆς Καρυταίνης.

Μετὰ τὴν εἰς Ἀρκαδίαν ἀναχώρησιν τοῦ Παπαφλέσσα ἐκ Καλαμῶν ὁ Κωνστ. Μαυρομιχάλης, Ἡλίας Π. Μαυρομιχάλης, Θεόδωρος Κολοκοτρώνης, Ἡλίας Δικαῖος Φλέσσας, Κωνστ. Δικαῖος, Νικήταρος, Δ. Παπατσώνης, Π. Καπετανάκης, Τζιβάς καὶ Πέτροδας ἐπὶ κεφαλῆς 1,000 ἀνδρῶν ἐπορεύθησαν κατ' εὐθείαν εἰς Καρύταιναν. Ἐφθάσαν δὲ τὴν ἐπιούσαν εἰς τὸ χωριὸν Δεδέμπεη, κείμενον μεταξὺ Λεονταρίου καὶ Καρυταίνης καὶ ἐκεῖθεν κατέλαβον τὰ περίεξ τοῦ φρουρίου τῆς Καρυταίνης καὶ ἤρξατο ὁ πόλεμος μεταξὺ Τούρκων καὶ Ἑλλήνων, καθ' ὃν οἱ Τούρκοι πρὸς σωτηρίαν τῶν γυναικοπαίδων καὶ τῆς κινήτης τῶν περιουσίας ἐπολέμησαν γενναίως. Ἀλλὰ καὶ οἱ Μανιάται διέπρεψαν καὶ αὐτοὶ ἐπίσης πολέμησαν; ὀλίγοι πρὸς πολλοὺς, ἐξ ὧν ἐφονεύθησαν μόνον 6, ἐπληρώθησαν δὲ καὶ ἐκ τῶν ἀρχηγῶν τούτων ὁ γαμβρὸς τοῦ Μπουκουβαλέα, ὁ Βοιδῆς καὶ ὁ Δουράκης. Ἐκ δὲ τῶν Τούρκων ἐφονεύθησαν περὶ τοὺς 15.

Ἐκ Καρυταίνης ὁ Παπαφλέσσας ἀνεχώρησεν εἰς Βέρβαινα, ὅπου διὰ διπλωμάτων, ἃ ἐξέδωκεν ὡς ἐπίτροπος τῆς Ἀρχῆς καὶ ἐν ὀνόματι αὐτῆς, προήγαγε πολλοὺς καπεταναίους. Ἐντεῦθεν μετέβη εἰς τὸ Ἄργος, ὅπου ἐτακτοποίησε τὰ πάντα καὶ ἐκεῖθεν μετὰ τῶν ἀνεψιῶν του Δημητρίου, Λεωνίδα καὶ 500 ἀνδρῶν ἐπορεύθησαν εἰς Κόρινθον, καθ' ὃν χρόνον ὁ Τούρκος Κεχαγιάς ἐπορεύετο μετὰ στρατοῦ ἐξ Αἰγίου εἰς Κόρινθον, ὅπως συμπράξῃ εἰς τὴν πτώσιν τοῦ Ἀγρακορίνου καὶ ὅπως ἐμποδίσῃ τὴν ἐκ τῆς Βυυρίτης ἔλευσιν στρατοῦ ὑπὸ τὸν Κεχαγιάμπεην. Συελθόντες πρὸς σύσκεψιν οἱ ἐκεῖ καπαταναῖοι διὰ νὰ καταλάβωσι θέσεις τινὰς καὶ προσβάλωσι τὸν Κεχαγιάμπεην, ὅπως μὴ ἐνωθῇ μετὰ τῆς φρουρᾶς τῆς Κορίνθου, οἱ μετ' αὐτοῦ δειλοὺν καὶ φεύγουν καὶ τὸν ἀφίουν μόνον του.

Διὰ τοῦτο θυμωθεὶς στέλει τὸν Δ. Πουλόπουλον, Π. Τζώτσαν, Παῦλον Γεωργαντάν, Χριστ. Σπυρόπουλον καὶ Σπ. Μακρῆν εἰς Παλαιὰν Κόρινθον, ἐν ἧ' ὑπῆρχον τὰ Παλάτια τοῦ

Κιαμήλμπεη και καιει αυτα δια να καταστήση ενόχους τους Έλληνας. Η πυρπόλησις αυτη πράγματι ηνάγκασε τους Κορινθίους να σπεύσωσιν εις συνάντησιν του Παπαφλέσσα παραπονούμενοι ότι θα τους καταστρέψη ή μήτηρ του Κιαμήλμπεη, ο δέ Παπαφλέσσας ειπεν εις αυτούς να υπάγωσιν εις αυτην δυνάμει δια των κεφαλών των ανεγείρη τα ανάκτορά της. Ουτοι δέ φοβηθέντες τότε και άοπλοι ακόμη ήκολούθησαν τον Παπαφλέσσα. Η δέ εντός της Ακροκορίνθου μήτηρ του Κιαμήλμπεη, ιδούσα τον έμπρησμένον της οικίας, έφρύαξε και πάραυτα επροέδραξε να αποκεφαλίσωσι τον ουδόλωσ πταίσαντα Ανδρικών Νουταράν, τον ειχε συμπαραλάβει εντός της Ακροπόλεως, καθ' ου τον χρόνον εκλείσθη εν αυτη. Πριν δέ οι Τούρκοι εισέλθουν εις την Κόρινθον, ο Φλέσσας μετέβη εις Σοφικόν, όπου κατέλαβε τον εκεί υπάρχοντα Ηύργον, οστις έχρησιμευεν εις πολλούς Έλληνας ως όχρωμα και έδίωξε τους εντός αυτου κεκλεισμένους, οτι διότι δέν ήθελον να μεταβώσιν εις τον πόλεμον, τα δέ ευρεθέντα ερηπράγματα διεμοίρασεν εις τους στρατιώτας. Ο Κεχαγιάμπεης, καθ' ου ανώρου άνεπαύθη επί μίαν ήμ'ραν εν Κορίνθω, αφήσας μικράν ποσιν φρουράν προς ενίσχυσιν της εκεί Ακροπόλεως, ειτα έστράτευσε προς τόν Αργον και εκείθεν εις Τρίπολιν προς ενίσχυσιν των εν τούτοις Τριπολιτών Τούρκων.

Τούτον ήκολούθησεν ο Παπαφλέσσας παραπλεύρως μέχρι τούτου Αργους, όπου κατείχετο τότε από τον λόχον των Ύδραίων και άλλων Πελοποννησίων, αρχηγός των οποίων ήτο ο ή ούμενος της Μονής Ύδρας Ίωακείμ εκ Μπερζοβάς και ο Πλατανίτης εκ Πλατάνου της Κυνουρίας και από άλλους καπεταναίους της Αργολίδος και έπολέμησεν. Έκείθεν δέ, απήλθε πάλιν εις την Καρύταιναν και έπειτα έξεστράτευσε πέραν του Ισθμου εις τα μεγάλα Δερβενία, όπως έμποδίση την εισβολήν των Τούρκων εις την Πελοπόννησον. Δεξιούται εν Δερβενίοις μετά των λοιπών όπλαρχηγών τον Ύψηλάντην. Έντευθεν επέρασεν εις Βέρβενα. Παρίσταται εις την πτώσιν της Κορίνθου και εις την εν Πιάδη πρώτην Έθνικήν Συνέλευσιν ως πληρεξούσιος και εκλέγεται Γερουσιαστής της Πελοποννήσου. Κατά τάς 2 Ιανουαρίου συνήλθον όλοι οι όπλαρχηγοί και συνεσκέφθησαν περί της διοικήσεως του τόπου, οτε ώμίλησεν επί δύο ώρας ο Παπαφλέσσας περί Δικαιοσύνης και διοικήσεως, σημαίας και Κυβερνήσεως και έχειροκροτήθη ύφ' άπάντων των άλλων. Κα-

τά δέ την μετ' όλίγον εισβολήν του Δράμαλη εις Πελοπόννησον έξεστράτευσε και αυτός κατ' αυτου και λαμβάνει μέρος εις τή εν Αχλαδικάμπω Συμβούλια μετά του Κολοκοτρώνη και των άλλων αρχηγών.

Μετά ταυτα μάχεται εις Μαλανδρίνον μετά του Κολοκοτρώνη και μετά του Ύψηλάντου εις Άγιον Σώστην και άριστεύει τη 28η Ιουλίου 1822 εις Αγιανόρι. Τελευταίον δέ κτυπά μετά του Ύψηλάντου τα λείψανα του Δράμαλη εις Περαιώραν. Μετέσχε δέ της εν Καλιτεζαίς Συνελεύσεως και εργάσθη προς σύστασιν της Πελοποννησιακής Γερουσίας, ης ήτο μέλος και αντιπρόεδρος.

Μετά τούτο παρευρίσκειται εις την Συνέλευσιν του Αστρους και επεξεργάζεται ως μέλος όκταμελούς επιτροπής τον οργανικόν Νόμον της Έπιδάουρου. Είτα δέ εκλέγεται Ύπουργός των Έσωτερικών, και διατηρείται ως τοιοϋτος ότε μέν ως φίλος του Κολοκοτρώνη, ότε δέ των αντιθέτων του, θορυβοποιός και ευμετάβλητος, φιλόδοξος και ταραχώδης, άλλοτε μέν διασκεδάζων άχαλινώτως, άλλοτε δέ μοχθών και εργαζόμενος μεθ' όλων των δυνάμεών του. Πριν δέ εκστρατεύση κατά του Ίμβραήμ διηύθυνε τόν Ύπουργείον των Έσωτερικών και τόν της Αστυνομίας και ήτο πρόεδρος της Γερουσίας.

Και τόν μέν Ύπουργείον των Έσωτερικών διατήρησε μέχρι της ήμέρας του θανάτου του, τόν δέ της Αστυνομίας άνετέθη επί τινα χρόνον εις τε τον Περραιβόν και εις τον Γ. Αινειάνα. Τη ενεργεία δέ αυτου άνεστάλησαν δύο επαναστάσεις. Μία κατά την εποχήν του Δραμαλη και έτέρα κατά τόν 1824, οτε και έφυλακίσθη ο Κολοκοτρώνης. Κατέχων δέ την έξουσίαν έιάρατε πολύ τους αντιπάλους του, διότι έγνώριζε τόν πώς έπρεπε να διοική.

Τοιοϋτος υπήρξεν ο βίος του Παπαφλέσσα ως μοναχου, προσηλύτου και κατηχητου και τοιαύτη μέχρι τούδε ή δράσις αυτου ως πολεμιστου. Άλλ' ή συγγραφη της βιογραφίας του ήρωως τούτου περι ου πολύ όλίγον ενδιέτριψαν οι Έλληνες ιστορικοί, άνομολογοϋμεν ότι εινε έργον δυσχερέστατον, καθ' όσον ο άνήρ οϋτος δέν ήτο εκ των κοινών λεγομένων ανθρώπων.

Ο φιλέλλην Άμερικανός ιατρος Χάου, ο αυτόπτης του Έλληνικού άγώνος, ιδών αυτόν μαχόμενον, βεβαιού ότι δέν είδεν άλλον Έλληνα πολεμιστήν θαυμασιώτερον αυτου.

Ἦδη δέ, ἀφοῦ διαλάβωμεν τὰ κατὰ τὴν ἀπόβασιν τοῦ Ἰμβραήμ πασσᾶ εἰς Μεθώνην καὶ περὶ τῆς ἐν Κραμμυδίῳ μάχης, τῆς ἀλώσεως τῆς Σφακτηρίας καὶ τῆς παραδόσεως τῆς Πύλου, θὰ προβῶμεν εἰς τὴν ἐξιστόρησιν τῆς περιλαλήτου μάχης τοῦ Μανιακίου καὶ τῶν πεσόντων μετ' αὐτοῦ ὀπλαρχηγῶν.

ΠΕΜΠΤΟΝ ΕΤΟΣ ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΕΩΣ

Ἀπόβασις Ἰμβραήμ εἰς Μεθώνην. — Ἐκστρατεία Κουντουριώτου. — Ἔκτα Ἑλλήνων παρὰ τὸ Κραμμυδί. — Ἀλωσις Σφακτηρίας. — Παράδοσις Νεοκαστροῦ. — Ἀποτυχία Ἐκστρατείας. — Ὁ Παπφλέσσας ζητῶν τὴν ἀποφυλάκισιν τοῦ Κόλοκοτρώνη.

Ἦδη εὐρισκόμεθα εἰς τὸ Πέμπτον ἔτος τῆς Ἑλληνικῆς Ἐπαναστάσεως τοῦ 1821, καθ' ὃ οἱ Ἕλληνες ὑπέστησαν τὰς φερωτέρας τῶν δοκιμασιῶν

Ὁ τότε Σουλτᾶνος ἀπελπισθεὶς νὰ ὑποτάξῃ διὰ τῶν ἰδίων μόνον στρατευμάτων τοὺς Ἕλληνας, ἐζήτησε τὴν συνδρομὴν τοῦ Μεχμέτ Ἀλῆ, ἀντιβασιλέως τῆς Αἰγύπτου, εἰς ὃν ὑπεσχέθη ὅτι, ἂν αὗτος κτώρθωνε νὰ ὑποτάξῃ τὴν Ἑλλάδα, ἤθελε παραχωρήσῃ εἰς αὐτὸν τὴν Πελοπόννησον. Ὁ δὲ Μεχμέτ Ἀλῆς ἀνταποκρινόμενος εἰς τὴν ἐπιθυμίαν ταύτην τοῦ Σουλτᾶνου ἀπέστειλεν ἀμέσως κατὰ τῶν Ἑλλήνων καὶ στόλον μέγαν καὶ στρατὸν πολυάριθμον, τὴν ἀρχηγίαν τοῦ ὁποίου ἀνέλαθεν ὁ Ἰμβραήμ Πασσᾶς, υἱὸς τοῦ Μεχμέτ Ἀλῆ, ἐμπειρότατος ἐπίσης στρατηγός, ὅστις εἶχεν ὀρκισθῆ νὰ μὴ πατήσῃ τὸν πόδα ἐπὶ τῆς ξηρᾶς εἰμὴ εἰς τὴν Πελοπόννησον. Ἦτο ἀναμφιβόλως ὁ ἐπικινδυνότερος ἀντίπαλος ὄλων, ὅσους ἡ Ἑλλὰς ἔσχεν εἴτε ἠδύνατο νὰ ἔχῃ. Καὶ ὅπως ὁ θετός αὐτοῦ πατὴρ Μεχμέτ Ἀλῆς τὸν ὑπερτέρει κατὰ τὴν πνευργίαν καὶ τὴν ἐπιτηδειότητα, οὗτος τὸν ὑπερτέρει κατὰ τὴν πολεμικὴν ζέσιν καὶ τὴν ἀποφασιστικότητα. Οὗτος ἦτο πεπεισμένος ὅτι ἡ Ἑλληνικὴ Ἐπαναστασις ἀπὸ πολλοῦ ἤδη θὰ εἶχε λήξῃ, ἐὰν οἱ Τούρκοι ἐπεχά-

ρουν τὸ ἔργον αὐτῶν μετὰ πεισιπαιρέτως ἐπιτηδείας καὶ ταχύτητος. Οὗτος ἐσκόπευε νὰ εἰρηνοποιήσῃ τὴν Ἑλλάδα, ὅπως ἤδη εἶχεν εἰρηνοποιήσει τὴν Κρήτην διὰ τὴν κατά τῶν Ἰπποναστατῶν ὀμοτήτων, διὰ τῆς ἰσχυρᾶς καὶ ἀκαταπόνητοῦ Πειλοπόννησος καὶ αἰ νήσων, ἐπειδὴ δὲν εἶχον πικρὸν πληθυσμὸν, οὐδὲν ἐμπόδιζε τὸν Αἰγύπτιον στρατὸν ἀπὸ τοῦ ἐπέλασιον τοῦ Ἑλληνικοῦ πληθυσμοῦ, ὅσον εἶχε φερόντ' ὁ πόλεμος καὶ ὁ λοιμός, ἐγκαταστήσῃ εἰς Αἰγύπτου καὶ ἀπ' αὐτοῦ τοὺς Ἀραβίας καὶ τοὺς Φελλάγους εἰς τὴν Ἑλλάδα. Ἐν ἄλλαις λέξεσιν νὰ μεταβάλῃ τὴν Ἑλλάδα εἰς γῆναι ἐρηθείαν, σιγῆδιον τόσον τρομακτικὸν ὥστε ἡ Ἑλληνικὴ Κυβέρνησις τὴν 25 Νοεμβρίου 1826 ἀπήτησεν ἐπίσημον διαβασμὸν αὐτοῦ πρὸς καθησυχασίαν τῆς κοινῆς γνώμης. Πολλοὶ δὲ ὄλιγον προσηρόνουντο καὶ ὑπόπτευον τίς ἴστατο ἀπέναντί των, ἀλλ' ἐθανοκάλειζοντο εἰς εὐθυνας φαντασιαπάτας περὶ τῆς πολεμικῆς ἀνικανότητος τῶν Αἰγυπτίων, περὶ τῶν ἐσπίων ὅς ἐκ τῆς περιγραφῆς τῶν θαλασσιῶν ἀγώνων τοῦ 1824 μόνον μετὰ περιφρονήσεως ἦσαν συνηθεισμένοι νὰ ὀμυλῶσιν. Ἡ δὲ Ἑλληνικὴ Κυβέρνησις χαίρουσα διὰ τὰς μέχρι τοῦδε περιφανεῖς νίκας τῆς οὐδόλας ἐφρόντισε νὰ παρασκευασθῇ οὔτε πλοῖα διέτιξε νὰ περιπλέσῃ τὴν μεταξὺ Πελοποννήσου καὶ Κρήτης θάλασσαν, ὅπως παρεμποδίσῃ τὴν εἰς Πελοπόννησον διαπερῶσιν τοῦ Ἰμβραήμ Πασσᾶ οὔτε τὰ φρούρια, ἅτινα, πρὸ πάντων ἦσαν ἐκτετατά μέρη εἰς προσβολήν, ὡς τὸ τοῦ Ναυαρίνου, ἐξόπλισε πρὸς ἀμύναν, ἀλλ' ἀντὶ ὅμως ὀλιγων τούτων ἐπέστησεν ἀκαίρως ὀλιγον τῆς προσοχῆς τῆς εἰς τὸ νὰ κυριεύσῃ τὸ ὑπὸ τῶν Τούρκων κατεχόμενον φρούριον τῶν Πατρῶν.

Ὁ Ἰμβραήμ ἐκπλαύσας ἐξ Ἀλλεξανδρείας ἐβρίσκατο ἤδη ἐν Σούδα τῆς Κρήτης. Ἐκ τῆς ἀμερικανικῆς ταύτης ἐφελομένου ὁ Ἰμβραήμ Πασσᾶς, κατόρθωσεν ἤδη ὅτι κατὰ τὸ παρελθὼν ἔτος δὲν ἠδυνήθη νὰ κατορθώσῃ, καὶ ἀφοῦ ἀνεπλήρωσεν ὀλιγον τὰς ζημίαις, ὅσας εἶχεν πάσαις ἐθνικοῦ πνεύσαντος ἀνέμου, ἐξῆλθεν ἐν τῷ μέσῳ τοῦ χειμῶνος ἐκ τῆς Σούδας χωρὶς οὐδὲ ἐν πλοῖον Ἑλληνικὸν ν' ἐπανήσῃ κατὰ τὸν πλοῖον αὐτοῦ καὶ ἐξαίφνης ἐναφανίσθη εἰς τὰ Μεσσηνιακὰ φρούρια μετὰ 50 πολεμικῶν καὶ φορτηγῶν πλοίων καὶ ἀκαλύτως ἀπεβίβασε τὴν 11 καὶ 12 Φεβρουαρίου παρὰ τὴν Μεθώνην, ἧτις τότε κατεῖχετο ὑπὸ τῶν Τούρκων 4,000 πεζῶν καὶ 500 ἵππων. Διέταξε

δὲ ἀμέσως τὴν σύστασιν ἰσχυροῦ στρατοπέδου, ἐν ᾧ τὰ φορτηγὰ πλοῖα ἐπανέκαμψαν εἰς Σούδαν καὶ τὴν ἡγν. Μαρτίου μετέφερον δεύτερον Αἰγυπτιακὸν σῶμα ἐξ 7,000 πεζῶν καὶ 500 ἰππέων, καὶ ἰσχυρὰν μαζιαν πυροβολικοῦ.

Τότε διεδόθη ἀπὸ πάσαν τὴν Πελοπόννησον ὅτι ἡγχυροβόλησεν ἐν τῇ λιμένι τοῦ Ναυαρίνου ὁ αἰμοδιψής Ἰμβραήμ, ἡ δὲ ταχύπτερος φήμη ἐνεχάραξεν εἰς τὰς καρδίας πάντων τῶν πανικόν καὶ διὰ πολλοὺς μὲν ἄλλους λόγους πρὸ παντὸς ἔμνης, διότι οἱ περισσύτεροι καὶ δραστηριώτεροι τῶν ὀπλαρχηγῶν εὐρισκοντο ἔτι καθειργμένοι ἐν Ἰδρᾷ ὡς ὁ Θ. Κολοκοτρώνης, ὁ Πλαπούτας, ὁ Μητροπέτροβας, ὁ Μήτρος Ἀναστασόπουλος, ὁ Γκριτζολης καὶ ἄλλοι τινες οὕτω δὲ ἐστεροῦντο τῶν ὀσηγιῶν ἐκαίνω, δι' ὧν οὐκ ἠδύναντο νὰ ὑπερκοπίσωσιν αὐτοὺς τελευτήρως.

Ὁ Ἰμβραήμ τότε κυριεύσας τὴν Μεθώνην καὶ Κορώνην ἐπεδόθη εἰς τὴν λεηλασίαν καὶ τὴν σφαγὴν τῶν κατοίκων αὐτῶν. Κατόπιν τούτων ἀφ' ἐνδὸς μὲν ἐπολιόρησε τὴν Πύλον, ἀφ' ἐτέρου δὲ ἐτροφοδότησε ἀπὸ θαλάσσης τὰς Πάτρας.

Ἡ εἴησις τῆς ἀποβάσεως τοῦ Ἰμβραήμ ἀφ' ἐνδὸς καὶ τῆς ἀλώσεως τῆς Μεθώνης καὶ τῆς Κορώνης ἀφ' ἐτέρου, ἐνέσκηψεν ὡς κεραυνὸς εἰς τὸ Ναύπλιον, ὅπου ἤδρευεν ἡ Ἑλληνικὴ Κυβέρνησις, ἧς ὁ Πρίεδρος Γεώργιος Κουντουριώτης, ἀδελφός του ἐπὶ τῇ συνέσει αὐτοῦ περιωνύμου Δαζάρου Κουντουριώτου, ἡτις διατηροῦσα τοὺς Πελοποννησίους ἀρχηγοὺς φυλακισμένους ἐν Ἰδρᾷ καὶ ἤδη παρουσιασθείσης ἀνάγκης νὰ ἐκστρατεύσῃ κατὰ τοῦ Αἰγυπτίου στρατηλάτου ἐξέπεμψε κατ' αὐτοῦ 8,000 μὲν Στερεολαδίτας καὶ Μακεδόνας μισθωτοὺς ὑπὸ τοῦ ὀπλαρχηγοῦ Καραϊσκάκη, Τζαβέλλαν, Καρατάστον, Μπέτσαρη καὶ ἄλλους, τοῦ ἰδίου Κουντουριώτου ἀναλαβόντος αὐτοπροσώπως τὴν διεύθυνσιν τῆς ἰκιστρατείας.

Ἀναχωρήσαντες οὗτοι ἐκ Ναυπλίου ἐφθασαν μετὰ ἡμερῶν τινῶν πορείαν διὰ Τριπέλεως εἰς Καλάμας. Ἀλλὰ μὴ δυναμένου τοῦ Κουντουριώτου ἐνεκα ἀσθενείας νὰ προχωρήσῃ ἡναγκάσθη ν' ἀναθέσῃ τὴν ἀνωτάτην διεύθυνσιν εἰς τὸν καπετὰν—Σκαῦρτην, γενναῖον μὲν καὶ ἱκανὸν ναυτικόν, ἀλλ' οὐδεμίαν ἀπολύτως ἰδέαν τοῦ κατὰ ξηρὰν πολέμου ἔχοντος, ὅστις, ὅπως ἀποκόφη τὴν μεταξὺ Νεοκάστρου καὶ Μεθώνης συγκοινωνίαν, παρέταξε τὸν ἐκ 5,000 στρατὸν του, παρὰ τὸ Κρεμμύδιον, χω-

ρίον ἀπέχον δύο ὥρας τῆς Μεθώνης, εἰς θέσιν ἐν ἣ ἐτοποθέτησε τὰ στρατεύματά του ἐν εἴδει ἡμικυκλίου, οὐτινος αἱ πτέρυγες ἐσχηματίζοντο ὑπὸ τῶν Σουλιωτῶν καὶ πρὸς μὲν τὰ δεξιὰ τοῦ Κρεμμυδίου ἴστατο ὁ Καραϊσκάκης καὶ ὁ Τζαβέλλας, πρὸς δὲ τὰ ἀριστερὰ ὁ Βότσαρης καὶ ὁ Καρα-Τάστος. Ὁ Ἰμβραήμ δὲν ἀφήκεν αὐτοὺς ν' ἀναπτυχθῶσιν ἐν ἡσυχίᾳ, ἀλλ' ἐπελθὼν τὴν 7ην Ἀπριλίου 1825 πανστρατιᾶ συνήφθη μάχῃ κρατερᾷ, καθ' ἣν οἱ Ἕλληνες καίτοι γενναίως καὶ ἐπὶ πολὺ ἀντιστάσαντες ὅμως ἐν τέλει δὲν ἠδυνήθησαν ν' ἀνθεξωσιν εἰς τὸν τακτικῶς ὀργανωμένον Ἀραβικὸν στρατὸν, ἠττήθησαν καὶ διεσκορπίσθησαν φονευθέντων καὶ αἰχμαλωτισθέντων περὶ τοὺς 500, ἐν οἷς καὶ πολλὰ ἐπίσημα πρόσωπα.

Τότε ὁ Μιαούλης, ὁ ναύαρχος τοῦ Ἑλληνικοῦ στόλου ἐκπεμφθεὶς ἤδη ἡγωνίσθη νὰ παρακωλύσῃ τὴν μετακόμισιν νέων στρατευμάτων εἰς τὴν Πελοπόννησον ἀπὸ Κρήτης καὶ Ἀλεξανδρείας. Κατ' ἀρχὰς μὲν ἐνεκα ἀλληπαλλήλων τρικυμιῶν καὶ ἔπειτα ὑπὸ γαλήνης καταληφθεὶς, δὲν ἠδυνήθη νὰ ἐπιτύχῃ τοῦ σκοποῦ του. Τοῦτου ἐνεκα τὴν 19 Ἀπριλίου, ὁ Αἰγυπτιακὸς στόλος ἀπεβίβασεν ἐκ τρίτου εἰς Μεθώνην 4,000 ἀνδρῶν καὶ πλῆθος πυροβολῶν καὶ ἄλλων πολεμοφοδίων. Προχωρήσας κατόπιν ὁ Ἰμβραήμ ἐπυρπόλησε τὸ Νησίον, τὰς Καλάμας καὶ πολλὰς πόλεις καὶ κώμας τῆς Μεσσηνίας.

Μετὰ τὰ δεινὰ ταῦτα ὁ Ἰμβραήμ διὰ νὰ ἐπιτύχῃ τὴν παράδασιν τῆς Πύλου, ἀπεφάσισε νὰ κυριεύσῃ πρῶτον τὴν νῆσον Σφακτηρίαν, ἣν πολιορκήσας μετὰ 50 μεγάλων πλοίων ἐκυρίευσεν μετὰ πεισματώδη μάχην, κατὰ τὴν ἀποφράδα ἐαίτην ἡμέραν τῆς 26 Ἀπριλίου 1825 ἡ Σφακτηρία καὶ τὰ ἐντὸς τοῦ λιμένος Ἑλληνικὰ πλοῖα δὲν ἠδυνήθησαν ν' ἀνθεξωσιν εἰς τὴν ὑπέρογκον δύναμιν τῶν πολεμίων καὶ οὕτω ἅπασα σχεδὸν ἡ γερουρὰ τῆς νήσου ἐπεσεν ἐνδόξως μαχομένη. Ὁ Μαυροκορδατος ἐσώθη ὡς ἐκ θαύματος ἐπὶ ἀκατίου εἰς τὸ β. β. κ. τοῦ Τσαμαδοῦ. Καὶ ὁ Δ. Σαχτούρης ἐφθασε σῶος καὶ αὐτὸς εἰς τὸ πλοῖον τοῦτο κολυμβῶν, ἐν ᾧ ἄνωθεν ἐπιπτε βροχὴ πολεμίων σφαιρῶν. Ἀλλ' ὁ γέρον κλέφτης Ἀναγνωστράς, ὁ Σαχίνης καὶ ὁ εὐγενής, ἀλλ' ἀτυχὴς Σάντα—Ρόζα, ὅστις ὡς ἀπλοῦς ἐθελοντῆς εἶχε καταταχθῆ εἰς τὰς σειρὰς τῶν προμάχων τῆς Σφακτηρίας, εὔρε τὸν ἐπιθυμητὸν καὶ εὐκαταῖον εἰς αὐτὸν θάνατον. Ὡς ἐκ θαύματος δὲ ἐσώθη καὶ ὁ Ἄρης τοῦ Τσαμαδοῦ, ὁ-

στις μετά εξάωρον ἀγῶνα πρὸς 86 πολεμικά πλοία, οὐτινὸς ὁμοιον ἢ ἱστορία δὲν ἀναφέρει ἕτερον, διήλθεν διὰ μέσου ὀλοκλήρου τοῦ Αἰγυπτιακοῦ στόλου, ὅστις συνεπικνώθη εἰς τὸ στόμιον τοῦ λιμένος διὰ τὴν ἐμποδίαν τὸν ἐπιπλουν αὐτοῦ, καὶ νὰ τὸ αἰχμαλωτίσῃ.

Τὴν ἀπώλειαν τῆς Στρατηρίας ὁ ναύαρχος τοῦ Ἑλληνικοῦ στόλου Μιαούλης εὗρεν ἀφορμὴν μετ' ὀλίγον νὰ ἐκδικηθῆ. Ἐν τῷ λιμένι τῆς Μεθώνης εὗρισκετο μέρος τῶν πολεμικῶν καὶ τῶν φορτηγῶν πλοίων τοῦ Αἰγυπτιακοῦ στόλου. Ὁ Μιαούλης λοιπὸν ὠφελοῦμενος ἀπὸ ἐπιτηδείου πνεύσαντος Μ. Α. ἀνέμου, εἰσῆλθεν εἰς τὸν λιμένα, ἐνθ' ἀπὸ τῶν πλοίων καὶ τοῦ φρουρίου τῆς πόλεως καταπυρπολούμενος, καὶ ἐξέπεμψεν ἐξ πυρπολικῶν, ἅτινα παραισέδυσαν μεταξὺ τῶν Αἰγυπτιακῶν τοιαύτων.

Τὸ τόλμημα τοῦτο τοῦ Μιαούλη ἔσταθε λαμπρὰ ἐπιτυχία. διότι οἱ ἐχθροὶ ἐκοφον μὲν τῆς ἀγούρας, ἀλλ' ἐπειδὴ ὁ ὠθήσας τοὺς Ἕλληνας ἀνεμος ἐμπόδιζε τοὺς ἀντιπάλους τῶν νὰ ἐκπλεύσωσι προσέκρουσαν οὗτοι κατ' ἀλλήλων καὶ ἐφθασαν ὑπὸ τὰ τείχη τῆς Μεθώνης, ὅπου μία φρεγάτα μεγάλη, τρεῖς κορβέτται, τρία πολεμικὰ βότνια καὶ τινὰ φορτηγὰ, ἐν ὄλῳ εἴκοσι πλοία, καὶ μία ἐν τῇ πύλῃ ἀποθήκη πλήρης τροφῶν, ἐγένετο παρανάλωμα τοῦ πυρός.

Τὸ ἥρωϊκὸν τοῦτο κατόρθωμα ἐφείλεται εἰς τὴν ναυτικὴν δεξιότητα καὶ τὴν ἀνδρείαν τοῦ Δημ. Σαχτούρη καὶ τὴν τοῦ ὀποπλοιοῦρχου τοῦ Ἰσραηλίδου, Ν. Βότσου. Δύο δὲ ἐκ τῶν ἀνδρῶν αὐτῶν ἐφονεύθησαν καὶ ἐπιτὰ ἐπληγγώθησαν, ἐν οἷς ἦτο καὶ ὁ Δημ. Σαχτούρης. Αὐτὸ δὲ τὸ πλοῖον, ἔλαβε καθ' ὄλον αὐτοῦ τὸ σῶμα δαινοτάτας πληγῆς.

Μετ' ὀλίγον ὡς ἐπακόλουθον τῶν ἀνω ἤτιων ἐπῆλθε καὶ ἡ πτώσις τῶν δύο φρουρίων, τοῦ τε παλαιοῦ καὶ νέου. Καὶ τὴν μὲν 29 Ἀπριλίου κατέθετο τὰ ὄπλα ἡ φρουρὰ τοῦ παλαιοῦ Ναυαρίνου, τὴν δὲ 12 Μαΐου παραδόθη τὸ Νέον Ναυαρίνον. Ἀπασα δὲ ἡ ἐκ 1,200 ἀνδρῶν φρουρὰ, ὧν ἀφθονοὶ πολεμικὰ ἀποσκευαὶ περιήλθον εἰς χεῖρας τοῦ γικητοῦ Χουσεῖν κατάσυντριβεῖσα, μεταδιβάθη δι' αὐστριακῶν εἰς Καλαμάταν. Ὁ δὲ Γεώργιος Μαυρομιχάλης, ὅστις ἐρωμένως εἶχεν ἀντιστῆ εἰς τὴν παράδοσιν, καὶ ὁ Γιατράκος ἔμειναν ὡς ὄμηροι εἰς τὰς χεῖρας τῶν Αἰγυπτίων, οὓς ἀντήλλαξαν κατόπιν διὰ τοῦ Σελίμ καὶ Ἀλή-πασσᾶ, οἵτινες εἶχον αἰχμαλωτισθῆ ἐν Ναυπλίᾳ ὑπὸ

τῶν Ἑλλήνων.

Ἦδη δὲ ὁ Ἰμβραήμ ἔχων εἰς τὴν διάθεσίν του τὸν λαμπρότερον λιμένα τῆς Οἰκουμένης ἠδύνατο νὰ τρέφῃ τὴν βασιμον προσδοκίαν, ὅτι οἱ Ἕλληνες ὀλίγον κατ' ὀλίγον ἤθελον πεισθῆ, περὶ τοῦ ἀδυνάτου τῆς περαιτέρω ἀντιστάσεως καὶ ἐπομένως οἰκείοθελῶς ἤθελον ὑποταχθῆ.

Αἱ ἀλλεπάλληλοι αὗται νίκαι τοῦ Ἰμβραήμ πρὸς ἀπροξένησαν βαθυτάτην ἐντύπωσιν εἰς τὰ πνεύματα τῶν Ἑλλήνων.

Αἱ λόγχαί καὶ τὸ ἱπικὸν τῶν Αἰγυπτίων ὡς ταίχη ἴσταντο ἀπέναντι τῶν ἐπαναστατῶν. Οἱ δὲ Στερεολαδίται ὀπλαρχηγοὶ βαρέως φέροντες τὰς ἤττας ταύτας καὶ ἀποβίδοντες αὐτὰς εἰς τὴν ἀδεξιότητα τοῦ ναυτικοῦ ἀρχιστρατήγου, ἀνεχώρησαν εἰς Στερεάν. Ὁ μόνος ἀνὴρ, ὅστις ἠδύνατο ν' ἀντιμετωπίσῃ τὸν ἀγέρωχον Αἰγύπτιον ἦτο ὁ Κολοκοτρώνης. Καὶ ὅμως ἡ κυβέρνησις Κουντουριώτου ὑπέκινε εἰς ποτακὰ πολιτικὰ πάθη ἐκράτει εἰσέτι αὐτὸν καὶ τοὺς ὁμόφρονας αὐτῷ δεσμίους ἐν Ἰδρα, ὁ λαὸς τῆς ὁποίας ἠπεῖλει ἐπὶ παρουσίᾳ μάλιστα τοῦ Ἀζάρου Κουντουριώτου λέγων : «ἀν δὲν τοὺς ἐλευθερώσῃτε, θέλωμεν τοὺς ἐλευθερώσει διὰ τῶν ὀπλων». Ἀλλὰ καὶ μεταξὺ τῶν περιστοιχιζόντων τὸν Κουντουριώτην κυβερνητῶν ἠκούοντο σπουδαῖαι φωναὶ ὑπὲρ τῶν δεσμωτῶν.

Ὁ Παπάφλέσσας, ὅστις ἐν καιρῷ τῶν ἐμφυλίων πολέμων εἶχεν ζῶηρῶς ὑπερασπίσει τὸ κόμμα τῆς κυβερνήσεως καὶ ἤδη παρὰ τῷ Κουντουριώτῃ ἐξήσκει χρέη Ἰπουργοῦ τῶν Ἐσωτερικῶν καὶ τῆς Ἀστυνομίας, ὡς ἀνωτέρω εἶπομεν ἦτο εἰς ἄκρον τολμηρὸς καὶ ριφοκίνδυνος, φιλόδοξος καὶ ἐνθουσιώδης, διήγγεν ἐν Ναυπλίῳ βίον ἀνετον καὶ τρυφηλόν.

Γράφει δὲ ὁ ποτὲ Προκόπιος Παπαδημητρακόπουλος, γραμματεὺς τοῦ στρατηγοῦ Κεφάλα, ὅτι ἔφερον ἐπὶ τῆς κεφαλῆς του φέσιον μαύρον. Ἐξερχόμενος δὲ τῆς οἰκίας του καὶ μεταβαίνων εἰς τὸ Ἰπουργεῖον ἦτο ἐζωσμένος τὴν σπάθην, φορῶν ἐν καιρῷ φύχους ποτὲ μὲν φλοκάταν μαύρην, ποτὲ δὲ μηλωτὴν μεγαλοπρεπῆ ἠκολουθεῖτο δὲ πάντοτε ὑπὸ τῶν ἐπισημοτέρων στρατιωτικῶν τῆς Στερεᾶς, μεθ' ὧν εἶχεν πολλάκις κοινὴν τὴν τράπεζάν του, ἦτο δὲ ἐν γένει ἀνὴρ μεγαλόφρων καὶ ἐμπλεὺς πατριωτικῶν καὶ γενναίων αἰσθημάτων.»

Οὗτος εἶχεν ἀρκούσαν πολιτικὴν εὐφυΐαν, ἵνα διῶδῃ καὶ ἀναγνωρίσῃ τοὺς κινδύνους τοῦ ἐπισήμου ἀδιαλλάκτου. Οὗτος ὡς

είδεν τὴν ἀποτυχίαν τῆς ἐκστρατείας τοῦ Κουντουριώτου κατὰ τοῦ Ἰμβραήμ πασσᾶ, τὴν ἐκ τῆς Πελοποννήσου ἀποχώρησιν τῶν Στερεολλαδιτῶν εἰς τὴν διχογνωμίαν τοῦ Κουντουριώτου πρὸς τὸν Κολοκοτρώνη καὶ τοὺς ἄλλους Πελοποννησίους δπλαρχηγούς, τὸ δὲ φρόνημα τῶν Ἑλλήνων ὅτι εἶχε καταπέσει, ἐνόμισεν ἀνάξιον αὐτοῦ νὰ γράφῃ καὶ ὑπογράψῃ, ἐν ᾧ χρόνῳ δ Ἰμβραήμ ἐθριάμβευεν ἐν Μεσσηνίᾳ. Ἔθεν ἀπεφάσισε μόνος ν' ἀντεπεξέλθῃ κατὰ τοῦ Αἰγυπτίου στρατηλάτου ἀφ' ἐνὸς μὲν, ὅπως ἀναπτέρωσῃ τὸ καταπεπτωκὸς κοινὸν τῶν Ἑλλήνων φρόνημα διὰ τινος λαμπροῦ κατορθώματος ἢ λαμπρᾶς τινος αὐτοθυσίας, ἀφ' ἑτέρου δ' ὅπως ἀναστελῆ τὴν καταστρεπτικὴν πρόοδον τοῦ φοβεροῦ Αἰγυπτίου ἢ τοῦλάχιστον ὀλιγοστεύσῃ, ὅσον τὸ δυνατόν τοὺς ἐχθροὺς, παρωτρύνει τοὺς κυβερνῶντας ἐν Ναυπλίῳ ν' ἀπολύσουν τοὺς φυλακισμένους, ν' ἀνακαλέσουν τοὺς ἐξορίστους, νὰ χορηγήσῃσι γενικὴν ἀμνηστειάν καὶ νὰ συνδι-αλλαγῶσι μετὰ τοῦ Ἀνδρέου Λόντου καὶ Ἀνδρέου Ζαΐμη ὡς καὶ μετὰ τοῦ Κολοκοτρώνη. Ὅπως δὲ δῶσῃ μείζονα σημασίαν εἰς τὰς παραστάσεις αὐτοῦ, εἶπομεν ὅτι ἀπεφάσισεν ὁ ἴδιος νὰ ἐκστρατεύσῃ ἐναντίον τοῦ ἐχθροῦ, καὶ ἐν περιπτώσει, καθ' ἣν ἤθελε νικήσῃ τὸν αἰμοχαρῆ Αἰγύπτιον νὰ ζητήσῃ ὡς ἀμειδίην διὰ τὴν νίκην τὴν ἀπελευθέρωσιν τῶν δεσμοτῶν. Ἀλλὰ δὲν εἰσηκούσθη. Διὰ τοῦτο παρουσιάζεται εἰς τὴν Βουλὴν καὶ ζητεῖ παρ' αὐτῆς τὴν ἄδειαν καὶ τὰ μέσα νὰ στρατολογήσῃ καὶ δοκιμάσῃ πῶς δὲν θὰ ἐπιστρέψῃ πλέον παρὰ ἢ νεκρὸς ἢ νικη-τής!

Ἐκστρατεία Παπαφλέσσα κατὰ Ἰμβραήμ-Πασσᾶ.—
Ὁ Παπαφλέσσας ἐν Θουρίᾳ.—**Προσέλευσας ὀπλαρχηγῶν.**—**Οἱ τῶν Κοντοδουνίων Ἀρκάδιοι ὀπλαρχηγοί.**—**Ὁ Παπαφλέσσας ἐν Μανιακίῳ.**—**Τὸ πολεμικὸν σχέδιον αὐτοῦ.**—**Ἡ Μονὴ τῆς Ἀγίας.**—**Τὰ ταμπούρια τοῦ Παπαφλέσσα.**

Λαβὼν δὲ Παπαφλέσσας τὴν πρὸς ἐκστρατείαν ἄδειαν πρὶν εἶ ἀναχωρήσῃ ἐκ Ναυπλίου ἔγραψε γράμματα πρὸς ὄλους τοὺς δπλαρχηγούς τῆς Πελοποννήσου καὶ εἰς τὴν Μάνην νὰ τὸν ἀκολουθήσωσιν εἰς τὴν κατὰ τοῦ Ἰμβραήμ πασσᾶ ἐκστρατείαν του. Εἶτα ἀναχωρεῖ τὴν 27ην Ἀπριλίου μετὰ σώματος πολε-

μιστῶν καὶ κατευθύνεται εἰς Τρίπολιν, ὅπου καθ' ὄδον συναντᾷ παρὰ τὸν Ἀχλαδόκαμπον τὸν δπλαρχηγὸν Κιχρᾶ-Τάσον καὶ ἄλλους τινὰς καπεταναίους τῆς Στερεᾶς, οἵτινες εἶχον φύγει ἀπὸ τὸ στρατόπεδον τοῦ Κουντουριώτου καὶ ἐκ τῶν πληροφοριῶν τῶν ὁποίων ἐμάντευσε τὸ μέγεθος τῶν ἐπικειμένων τῇ πατρίδι κινδύνων. Τούτους καίτοι πολὺ τοὺς παρεκάλεσε νὰ ἐπιστρέψουν καὶ ἀπὸ κοινῆς ἐπιδιώξῃσι τὴν ἀνασῦστασιν τοῦ ἐν Μεσσηνίᾳ στρατοπέδου, ἐν τούτοις ἐστάθη ἀδύνατον νὰ εἰσακουσθῇ. Τούτου ἕνεκα ἀγανακτήσας ἀνεχώρησεν εἰπὼν αὐτοῖς, ὅτι ἐγκαταλίπει τὴν πατρίδα εἰς τὴν διάκρισιν τοῦ Ἰμβραήμ ἕνεκα λόγων προσωπικῶν :

Φθὰς δὲ Παπαφλέσσας εἰς Τρίπολιν παρέμεινεν ἐν αὐτῇ 3-4 ἡμέραις, καθ' ἃς προσήλθον καὶ ἠνώθησαν μετὰ τῶν ὑπ' αὐτῶν πολεμιστῶν ὁ Πᾶνος Παπανικολάου Οἰκονόμος, ὁ Ἀδριανὸς Νέζος, ὁ Κωνστ. Κακάνης, ὁ Ἀλέξιος Λεβιώτης, ὁ Παπαγεωργος, ὁ Γιάννακας, ὁ Δάμπρος Ριζιώτης καὶ ἄλλοι ἔχοντες μεθ' ἑαυτῶν ὑπὲρ τοὺς 500 ἄνδρας. Ἐξ ἔλων δὲ τούτων ἐξέλε-ξεν ὡς ὑπασπιστὴν του τὸν Ἀλέξιον Λεβιώτην.

Ἐκ Τριπόλεως ἐξεστράτευσεν εἰς Λεοντάριον, ὅπου καθ' ὄδον συνήντησε τὸν ἀνεψιὸν του Δημ. Ἥλ. Φλέσσα ἠγουμένου 150 ἀνδρῶν, μεθ' ὧν ἠνώθη. Ἐμεινε δ' ἐνταῦθα περὶ τὰς δύο ἡμέρας, καθ' ἃς προσήλθον οἱ καπεταναῖοι Ἀναστ. Κουμου-δοῦρος, Δημῶς Ἀλεξόπουλος, Χρῆστος Πατρινέλης, Ἀδαμάντιος Ἀποστολόπουλος, Δημ. Εὐστρας, Παν. Μπεῦρος καὶ ἄλλοι μετὰ 300 περίπου ἀνδρῶν.

Ἐκ Λεονταρίου αὐτος διηυθύνθη εἰς Λάγκους τῆς Μεσσηνίας ὅπου προσήλθε μετὰ 50 ἀνδρῶν ὁ ἐκ Μελιγαλᾶ Γεώργιος Μπούτσος.

Ἐκ Λάγκων μετέβη εἰς Φρουτζάλα (Θουρίᾳ), ἐνθα εὑρετὸν Διον. Μούρτζινον, φίλον του πολιτικόν, ἄγοντα πλείονας τῶν 300 Μανιατῶν. Οὗτος ἦτο μέλος τοῦ Ὑπουργείου τοῦ πολέμου ὅπερ, ἀπὸ τῆς ἐν Ἀστρεί Συνελεύσεως τὸ Ὑπουργεῖον τοῦτο διηυθύνετο ὑπὸ ἐπιτροπῆς. Ὁ Παπαφλέσσας ἐπρότεινε αὐτῷ νὰ τὸν ἀκολουθήσῃ εἰς τὴν ἐκστρατείαν, ἀλλ' οὗτος δυσηρεστημέ-νος ὦν διὰ τὸ συναικείσιον τῆς ἀνεψιάς του, θυγατρὸς τοῦ ἀδελ-φοῦ του Νικήτα μετὰ τοῦ μέλους τοῦ Ἐκτελεστικοῦ Κωνσταν. Μαυρομιχάλη πρὸς τὴν οἰκογένειαν τοῦ ὁποίου ἔτρεφεν ἄσπον-

δον μίσος ή οίκογένειά του, ού μόνον νά τόν άκολουθήση δέν ή-
θέλησεν, αλλά και τήν συνδρομήν του τῷ ήρωί.

Κατά τήν έν Φρουτζάλα διήμερον διαμονήν του Παπαφλέσ-
σα έλαθεν ούτος έπιστολήν του Πετρόμπεη έκ του χωρίου του
Λεύκτρου Κουτήρη, δι' ής ούτος δικαιολογών τήν μη έμρά-
νισίν του, ως πάσχων έκ ποδαλγίας, εξέφραζεν αὐτῷ τήν ευχα-
ρίστησίν του, διότι ή Κυβέρνησις τόν εξέλεξεν, ως κατάλληλον,
διά νά πολεμήση τόν Ίμβραήμ, ὃν άπεκάλει έν τῇ έπιστολή
του «δεύτερον Ναπολέοντα ή Πύρρον τῆς Ήπείρου». Έξώκι-
ζεν δέ αὐτόν, ὅπως συγκεντρώσῃ ὅσον τὸ δυνατόν περισσοτέραν
στρατιωτικὴν δύναμιν προκειμένου νά πολεμήσῃ πρὸς τόν Αι-
γυπτιακὸν στρατόν, ὅστις ως συντεταγμένος Ευρωπαϊκῶς και
ὑπὸ Γάλλων αξιωματικῶν ὡδηγούμενος, οὐδὲως ἠδύνατο νά
συγκριθῇ πρὸς τόν του Δράμαλη.

Έντεῦθεν άπεφάσισε νά διευθυνθῇ κατά του Ίμβραήμ. Ἄλ-
λά πρὶν ἔτι αναχωρήσῃ διεκήρυξε διά κήρυκος, ὅτι ὅσοι τῶν
στρατιωτῶν θέλουν νά τόν άκολουθήσουν πρέπει νά τὸ δηλώ-
σουν ειλικρινῶς. Αὐτὸς δέ ὑπόσχεται εἰς ἕκαστον αὐτῶν νά τόν
μισθοδοτῇ πρὸς 70 γρόσια κατά μήνα. Έν τῷ μεταξὺ δέ έλαθεν
έπιστολήν ἀπὸ τόν Δημ. Πλαπούταν ἐξ Ἄετου, ὅτι ἔρχεται
μετὰ 1600 ἀνδρῶν. Έπίσης ἀπὸ τοὺς ὀπλαρχηγούς τῶν Κοντο-
βουνίων τῆς Ἀρκαδίας (Τριφυλίας) Ἄναστ. Γάστσην, Κωνστ.
Μπουχανᾶν ή Κόντον, Κ. Καλαμπόκην, Ἄναγ. Παπατωρῆν και
Ἄθαν. Γρηγοριάδην συνηθροισμένους εἰς τὸ χωρίον Μάλη τῆς
Τριφυλίας. Συγχρόνως δέ ἀπὸ τόν Ἡλίαν Κατσάκον ἐκ Καλα-
μῶν ἔχοντα αὐτόθι ὑπὲρ τοὺς 1000 ἄνδρας. Εἰς πάντας τού-
τους ἀπήντησεν ὁ Παπαφλέσσας, ὅτι τοὺς ἀναμένει και νά
έπισπεύσωσιν τήν αναχώρησίν των. Έκ τῶν άλλεπαλλήλων το-
των έπιστολῶν έσχημάτισεν εὐτος τήν πεποιθήσιν, ὅτι ή ὑπὸ
τάς διαταγὰς του συγκεντρωθησομένη δύναμις ἠθελεν ὑπερβῆ
τάς 10,000 ἀνδρῶν.

Καθ' ἣν στιγμήν ήτοιμάζετο πρὸς αναχώρησιν κατέφθασεν
ἐκεῖ ὁ Ἡλίας Κορμᾶς και Κωνστ. Κορμᾶς ἐκ Κεφαληνοῦ τῆς
Μεσσηνιας μετὰ 120 ἀνδρῶν, ὁ Θανασούλης Καπετανάκης με-
τὰ 80, ὁ Σταυριανὸς Καπετανάκης, ὁ Θανασούλης Κουμου-
δουράκης, και ὁ Θανασούλης Δ. Κυριακὸς και τινες άλλοι έν
οἷς και ὁ ἐκ Δυρραχίου Παναγ. Κεφάλας μετ' ἀρκετῶν ἀνδρῶν,

ὁ Πέτρος Βοϊτῆς Μαυρομιχάλης μετὰ 120 ἀνδρῶν και τινες
άλλοι.

Έν Θουρία ὁ Παπαφλέσσας συνέστησε και φροντιστήριον
πρὸς κατασκευὴν ἄρτου διά τόν στρατόν. Έπειδή δέ δέν ἐθεώ-
ρει τήν περι αὐτὸν συγκεντρωθεῖσαν δύναμιν ἀρκούσαν ὅπως
ἀντιταχθῇ κατά του ἔχθρου, διά τούτο ἔπεμψε κατά διαφόρους
διευθύνσεις ταχυδρόμους, ὅπως ἀναγγείλωσι τόν επικείμενον
κίνδυνον και νά σπεύσωσι νά συγκεντρωθῶσι εἰς τὸ χωρίον
Μανιάκη.

Ἄλλὰ εἶπεν τῇ γράφοντι και πέμποντι τάς διαταγὰς ταύτας
γραμμιτεῖ αὐτοῦ Τισσαμενῷ—πάντα ταῦτα εἶνε περιττά, διότι
μέχρις οὗ φθάσωσιν οἱ ταχυδρόμοι, θά φθάσῃ και ὁ ἔχθρος και
θά καταστρέφῃ τὰ πάντα. Ἄρα ένταῦθα πρέπει νά ἐμ-
ποδισθῇ. Τὸ πρὸ του Μανιακίου ὄροπέδιον περιβάλλεται ἀπὸ
ἀγρίας βουνοσειράς, αἵτινες δίδουσιν αὐτῷ τὸ σχῆμα μεγάλης
ἐπιμήκους λεκάνης.

Ὁ Ίμβραήμ ἐσκόπει παιστρατιᾶ νά κατευθυνθῇ ἐκ Πύλου
πρὸς τήν πεδιάδα του Παμίσου, τάς Καλάμας και Κυπαρισσί-
αν, ὁπόθεν ἐμελλε νά προχωρήσῃ πρὸς τὸ κέντρον τῆς Πελο-
ποννήσου. Διά τούτο ἀπορίας ἀξιον φαίνεται, πῶς ὁ Παπαφλέσ-
σας άπεφάσισε ν' ἀναμελῆ τήν ἔχθρὸν εἰς τὸ ὄροπέδιον του
Μανιάκη ἐπὶ θέσεως δῆλα δῆ κειμένης ἐκτὸς τῆς ὁδοῦ, ἣν ἐ-
σκόπει νά ὡδεύσῃ.

Τήν ἐξήγησιν τῆς ἀπορίας ταύτης εὐκόλως δύναται τις νά
μαντεύσῃ, ἀφοῦ λάβῃ ὑπ' ὄψει του τὸ ἀκόλουθον πολεμικὸν
σχέδιον αὐτοῦ. Οὗτος ἀμέσως διεῖδε τόν κίνδυνον του ἐξανδρα-
ποδισμοῦ ἀναριθμητῶν γυναικοπαίδων, γερόντων και ἀσθενῶν,
οἵτινες καταλείποντες τήν γενέθλιον γῆν τῆς Μεσσηνιας, ἔ-
φευγον πρὸς ἄλλας χώρας ὀρεινὰς και μάλιστα πρὸς τήν Μά-
νην, ὅπως εὖρωσιν ἄσυλον και σωτηρίαν ἀπὸ τῆς λύσεως τῶν
ἀνημέρων ὀρδῶν του Αἰγυπτίου, αἵτινες ὡς θύελλα τὸ πᾶν κα-
ταστρέφουσα θά διήρχετο τήν ἰσχυρὰ πιστον και εὐάλωτον πλέ-
ον Μεσσηνιακὴν χώραν. Καίτοι ή ἰδέα του επικείμενου κινδύ-
νου ἐπιτέρου τοὺς πόδας τῶν δυσμαίρων αὐτῶν ὑπάρξεων, πλῆν,
ἔσσην και ἂν ἀνέπτυσσον ταχύτητα έν τῇ φυγῇ των, τὸ ἀνώμα-
λον του ἐδάφους, τὸ δυσκίνητον τῶν γερόντων, τῶν ἀσθενῶν,
τῶν μικρῶν παιδιῶν τὸ φόρτωμα και τέλος ή μεταφορὰ τῶν
προχείρων τροφίμων και ρούχων καθιστων δύσκολον τήν πο-

ρείαν των. Οί ανήμεροι άραπάδες του Ίμβραήμ επήρχοντο πετρόποδες κατ' αυτών, και εν τή φρίκη του κινδύνου εις τον ελάχιστον φόρον ή θόρυβον άγαιμμιού ή εις την πτώσιν λίθου έφαντάζοντο οί φυγάδες καλπάζοντας κατόπιν αυτών τους ντελγηδες. Η ιδέα λοιπόν του εξανδραποδισμού τσούτων ψυχών ήνάγκασεν αυτον ν' ανακόψη την πορείαν του Αιγυπτίου στρατηλάτου εν Μανιακίω, ένθκ έστρατοπεδεύσατο.

Έκ Μανιακίου εγραφε προς τον εν Διγουδίστη Γεώργιον Οικονομόπουλον να τή πέμψη άνθρωπον κατάλληλον να επιβλέπη την παρασκευήν άρτου εις τδ εν Φουρτζάλα φροντιστήριον. Ο Οικονομόπουλος τή απέστειλε τον Σταμάτιον Περατινόν οστις εϋρε τον Παπαφλέσσαν καθήμενον εν Μανιακίω υπό την σιάν άγριαπηδιάς, έχων παρ' αυτώ διαάκιον δερμάτινον μετα κλειδός, τδ όποιον περιείχε την αλληλογραφίαν και τά χρήματά του. Τον Περατινόν τούτον απέστειλεν δ Παπαφλέσσας εις τδ εν Φουρτζάλα φροντιστήριον. Αυτός δε έσκεπτετο να συνάψη μάχην εν Μανιακίω.

Ωχυρώθη λοιπόν προχείρως εις τδ Μανιάκι, ίνα άφ' ένδς μέν άπασχολήση τον έχθρον και ούτω δώση καιρόν εις τους φεύγοντας να διαφύγωσι τον κίνδυνον, άφ' έτέρου δε, ως είπομεν, είχεν έλπίσει εις την οριστικήν απόκρουσιν και καταστροφήν του Ίμβραήμ, βασισθεις επί ύποσχέσεων επικουρίας διαφόρων δπλαρχηγών.

Και επέτυχε μέν τδ πρώτον μέρος του πολεμικού του σχεδίου, διότι μαθών δ Ίμβραήμ την κατάληψιν του Μανιάκη υπό των Έλλήνων, ένόμισεν λίαν επικίνδυνον να προχωρήση, εάν προηγουμένως δέν εξησφάλιζε τά νώτα αυτου και ούτω άνέκοψεν επί τινας ήμέρας την προς τά πρόσω πορείαν αυτου. Άλλ' αυτός μείνας μόνος και άνευ βοηθειών, αλλά μη άποθαρυνθείς, παρέσχεν εις την ιστορίαν τής νεωτέρας Ελλάδος μίαν έτι επανάληψιν νέων Θερμυπυλών.

Έν τδ χρόνω εϋρίσκετο δ Παπαφλέσσας εν Μανιακίω εμαθεν δτι οί εκ των Κοιτοβουνίων Άρκάδιοι (Γριφύλιοι) δπλαρχηγοί Άναστ. Γυφτάκης, Κωνστ. Μπουχανάς ή Κόντος, μετά του γαμβρου του Άναγ. Γκότση, Καλαμπόκης και Ρήγας Κούτσας, δ Κοσμόπουλος εϋρίσκοντο εις τδ μίαν ώραν απέχον χωρίον Σαπρίκι. Τούτους εκάλεσε να μεταβώσι πάραυτα εκεί όπως συσκεφθώσι και άποφασίσωσι ποδ να όχυρωθώσι και δώ-

ΑΘΑΝΑΣΟΥΛΗΣ ΚΑΠΕΤΑΝΑΚΗΣ

σωσιν άποφασιστικήν προς τον Ίμβραήμ πασάν μάχην. Εύθως ως οί Άρκάδιοι έλαβον την πρόσκλησιν όμέσως άνεχώρησαν και μετά μίαν και ήμισειαν ώραν έφθασαν εις τδ Μανιάκι. Μετ' αυτους προσήλθον και πολλοί εκ Διγουδίτσης, εν οίς και οί τρεις υιοί του Κυριακούλη Καλογεροπούλου, Οικονόμου Διγουδίτσης.

Τετραμισχιλιοι ἐν ὄλῳ ἦσαν, οἱ ὑπὸ τὸν Παπαφλέσσα συν-
ναθροισθέντες ἐνταῦθα πολεμιστοὶ καὶ οἱ κυριώτεροι αὐτῶν ὀ-
πλαρχηγοὶ ὁ Κεφάλας, ὁ Παπαγεώργης, ὁ Βοϊδῆς Μυρομιχά-
λης, ὁ Γυφτάκης, ὁ Μπουχανᾶς καὶ ὁ Γκότσης. Τὴν συνάθροι-
σιν ταύτην τῶν Ἑλλήνων πολεμιστῶν θεωρῶν ὁ Παπαφλέσσας
ἔχαιρε, φρονῶν ὅτι δι' αὐτῶν καὶ διὰ τῶν ἀναμενομένων ἐπικου-
ριῶν οὐ μόνον ν' ἀποκρούσῃ τὴν πρὸς τὰ πρόσω πορείαν αὐτοῦ
θὰ ἠδύνατο, ἀλλ' ὡς ἔλεγεν ἠλπίζεν, ἀπωθῶν αὐτὸν πρὸς τὰ
ὀπίσω, νὰ τὸν ρίψῃ εἰς τὸ λιμάνι τῆς Πύλου. Ἀλλὰ γενομένου
πολεμικοῦ συμβουλίου οἱ καπετάνιοι τῶν ἄλλων ἐπαρχιῶν, μά-
λιστα ὁ Κεφάλας, ὁ Βοϊδῆς Μυρομιχάλης, ὁ Γυφτάκης,
ὁ Μπουχανᾶς, ὁ Γκότσης, θεωροῦντες ἀκατάλληλον τὴν
πρὸ τοῦ Μανιακίου βουνισσιρὰν προέριπον αὐτὸν νὰ ὀχυ-
ρωθῶσιν εἰς τὴν πλησίον κειμένην Μονὴν τῆς Ἀγυΐας ὡς κα-
ταλληλοτέραν καὶ ὀχυράν.

Τοῦ Παπαφλέσσα ἕως ἐπιμένοντος τότε εἰ Ἀρκαδιοὶ ὀπλαρ-
χηγοὶ ὑπέδειξαν αὐτῷ τὸ ὄροπέδιον τῆς Μυγδαλίτσας, βουνοῦ
ἐδρισκομένου πρὸς τὸ Β. Α. τῆς Πύλου καὶ εἰς τρίωρον ἀπέ-
στασιν ταύτης μεταξὺ τῶν χωρίων Μανιάκη καὶ Παιδεμμένου.
Ὁ Παπαφλέσσας τότε διέταξε τὸ ὑπ' αὐτὸν στράτευμα συμπο-
σομένου μετὰ τῶν ἀνδρῶν τῶν Κεφάλας, Βοϊδῆ Μυρομιχάλη,
Ἄθαν. Καπετανάκη καὶ τῶν Ἀρκαδίων ὀπλαρχηγῶν εἰς 4,000
νὰ τοποθετηθῇ ἐν τῇ ἄνω ὑποδειχθείσῃ τοποθεσίᾳ. Ὅταν δὲ τὸ
στράτευμα ἐφθασεν ἐπὶ τῆς Μυγδαλίτσας, τότε ὑπεδείχθη αὐ-
τῷ ὑπὸ τοῦ Κεφάλας νὰ διαιρεθῇ τὸ ὅλον στράτευμα εἰς τρία
μέρη, ὧν τὸ μὲν ἐν νὰ τοποθετηθῇ κατὰ μῆκος τῆς Μυγδαλί-
τσας, τὸ δὲ ἕτερον ἐν τῇ σημερινῇ λοφοσειρᾷ τῶν ταμπουριῶν,
καὶ τὸ τρίτον εἰς τὴν ἀντιπέραν λόφον τοῦ Κοντογυλίου. Προ-
χωροῦντος δὲ οὕτω τοῦ στρατεύματος τοῦ Ἰμβραήμ νὰ εὑρεθῇ
οὗτος ἐν μέσῳ τριῶν πυρῶν, καθ' ὅσον ὁ Ἰμβραήμ ἤθελε νομίσει
ὅτι μόνον ὁ κέντρον θὰ κατέχηται παρ' Ἑλλήνων μὴ καταφα-
νῶν τῶν λοιπῶν ἀνδρῶν λόγῳ τῶν τότε ὑπαρχόντων πυκνοτά-
των δασῶν καὶ οὕτω ἀσφαλῶς ἤθελε κατακερματισθῇ. Ἀλλὰ
τὴν γνώμην ταύτην δὲν τὴν ἠσπάσθη ὁ Παπαφλέσσας, ἀλλ' εἶ-
πεν ὅτι δὲν συμφέρει νὰ εἴμεθα χωριστά, διότι δυνατὸν τὰ πράγ-
ματα νὰ μᾶς δείξουν, ὅτι πρέπει νὰ φύγωμεν. Οὕτω δὲ ὑπερί-
σχυσεν ἡ γνώμην τοῦ Παπαφλέσσα.

Μετὰ τοῦτο ὑπεδείχθη αὐτῷ ὑπὸ τῶν Ἀρκαδίων ὀπλαρχη-

γῶν ἢ ἀνωθεν τοῦ χωρίου Παιδεμμένου λοφοσειρᾷ ὡς ἡ μάλ-
λον κατάλληλος καὶ ὀχυρὰ πρὸς ἄμυναν. Ὁ δὲ Παπαφλέσσας
ἐξερευνήσας ἅπαν τὸ ὄροπέδιον τοῦ Μανιάκι εἶδεν, ὅτι πράγ-
ματι τὸ καταλληλότερον σημεῖον πρὸς ἄμυναν ἦτο ἡ ἀνωθεν
τοῦ Παιδεμμένου καὶ μεταξὺ Μυγδαλίτσας καὶ τοῦ Κοντογυλίου
λοφοσειρὰ ἀποτελοῦσα τὸ βορειότερον καὶ ὑψηλότερον σημεῖον
τοῦ ὄροπέδιου, οὗτινος ὄλον τὸ ἔδαφος εἶνε κατωφερές, ἀνωμα-
λότατον καὶ πετρώδες, ἀποτελούμενον ὑπὸ τριῶν πετρωδῶν
λόφων, ἀποτελούντων συνεχῆ ὀδοντοειδῆ σειρὰν 150 μέτρων
περίπου, ὧν τὸ ὕψος ποικίλλει μεταξὺ 15-20 μέτρων ἀπὸ τῆς
ρίζης των. Αἱ δὲ κατακαλύπτουσαι αὐτὴν πέτραι εἶνε τόσοι
μεγάλαι καὶ αἰχμηραὶ, ὥστε εἶνε ἀδύνατον νὰ βαδίσῃ τις ἐπ'
αὐτῶν ὀρθός, ὅπως ἀναβῇ ἐπὶ τῆς κορυφῆς, ἥτις φέρει γύρωθεν
ἔχνη ξηροτοίχου κτισθέντος ὑπὸ πολεμιστῶν τοῦ Παπαφλέσσα
πρὸς ἄμυναν, ἐντὸς δὲ τοῦ ξηροτοίχου τούτου καὶ τῶν πετρῶν
σώζονται καὶ σήμερον ἀκόμη τὰ ταμπούρια τῶν πολεμιστῶν,
δῆλα δὴ χάνδακες σχηματισθέντες ἐκ τῆς ἀφαιρέσεως πετρῶν,
ἐξ ὧν ἔκτοτε καὶ ἡ ὄλη λοφοσειρὰ ὠνομάσθη Ταμπούρια τοῦ
Παπαφλέσσα.

Ἐκστρατεία Ἰμβραήμ-Πασσᾶ κατὰ τῶν ἐν Μανια-
κίῳ Ἑλλήνων. — Ἐὰ ἐπὶ τῆς Μυγδαλίτσας πυρὰ. — Πα-
διανουκτέρευσις Ἰμβραήμ ἐν Αἰγυψίᾳ. — Πα-
τριωτικὴ ἀγόρευσις Παπαφλέσσα. — Ὁ Ἀμερικαν-
νὸς Χάου ἐπὶ τοῦ πεδίου τῆς Μίχης. — Ἡ 20ῃ
Μαΐου.

Μετὰ ταῦτα ὁ Παπαφλέσσας κατέλαβε κατὰ τὴν νύκτα τῆς
18—19 Μαΐου μὲ μέρος τῶν ὑπ' αὐτὸν πολεμιστῶν τὸ πρὸς
τὴν Πυλίαν τμήμα τῆς ὀροφῆς τῆς λακῆνης καὶ ὠχυρώθη ἐ-
πισθεν τείχους προχείρως ἀνεγερθέντος, οὗτινος καὶ σήμερον ἐτι-
φαίνονται ἔχνη αὐτοῦ, καὶ διέταξε καὶ ἠναψαν εἰς διάφορα ση-
μεῖα τῆς κορυφῆς τοῦ βουνοῦ τῆς Μυγδαλίτσας μεγάλα πυρὰ,
ὅπως δι' αὐτῶν ἐφελκύσῃ περισσότερον τὴν προσοχὴν τοῦ
Ἰμβραήμ, ὅστις ἠτοιμάζετο νὰ διευθυνθῇ πρὸς τὴν πεδιάδα τοῦ
Παμίσου, τὰς Καλάμας καὶ διὰ τῆς Κυπαρισσίας προχωρήσει
πρὸς τὴν Ἠλείαν.
Οὗτος ἰδὼν τὰ ἐπὶ τῆς Μυγδαλίτσας πυρὰ, καταφανεστά-

της ούσης εκ Πύλου, εξήγγησεν αὐτὰ—κατὰ τὰ τότε εἰωθότα—ὡς ἐχθρικὴν πρόκλησιν καὶ τὴν ἐπιούσαν, 18 Μαΐου, ἔρθρου βαθέως ἐξεστράτευσεν καὶ διενυκτέρευσεν ἐν Λιγουδιότη. Τὴν ἐπιούσαν, 19 Μαΐου ἀνεχώρησεν καὶ ἔφθασεν εἰς τὰς ὑπορείας τῆς Μυγαλιτίας, ἐνθα πεδιάς μικρὰ καὶ τὸ χωρίον Σκάριμ-γχα καίμενον μεσημβρινῶς αὐτῆς καὶ προσήγγισεν τὰς ἀνωθεν αὐτοῦ θέσεις τοῦ Μανιακίου. Διήλθε δὲ ἄλλην τὴν ἡμέραν τῆς 19ης ἐπιθεωρῶν καὶ ὑμνάζων τὸ ἱππικόν του, ὅπερ τρέχον ἔφθανε μέχρι τῶν πλυσίων τοῦ Μανιακίου μερῶν κατοπεύον συγχρόνως καὶ τὰς ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων κατεχομένους θέσεις τῶν προφυλακῶν καὶ πάλιν ἐπιστρέφον. Οὕτω ἡ 19 Μαΐου διήλθε σχεδὸν ἀπρακτος.

Μετὰ μικρὰν ὄμως ἀψιμυχίαν μετὰ τῶν προφυλακῶν ὁ Παπαφλέσσας ὑπεχώρησεν ἐκ τῆς ὀφρῦς τῆς βουνοσειρᾶς ἐντὸς τοῦ ὄροπέδιου καὶ ὠχυρώθη ὀριστικῶς εἰς τὰ κατασκευασθέντα ταμπούρια.

Ὁ Ἰμβραήμ ἠθέλησεν κατὰ τὸ ὑπόλοιπον τῆς ἡμέρας καὶ καθ' ἄλλην τὴν νύκτα τῆς 19 ν' ἀναπαύσῃ τὸν στρατὸν του ἀπὸ τὸν κόπον τῆς ἐκ Πύλου πενταῶρου ὁδοιπορίας, ἐξακολουθήσῃ δὲ καὶ τὰς ἀναγκαστικὰς κατοπεύσεις, ὅπως ἐξακριβώσῃ τὸν ἀριθμὸν καὶ τὴν θέσιν τῶν Ἑλλήνων. Ἡ ἐπαλθούσα δὲ νύξ τῆς 19ης πρὸς τὴν 20ην ἦτο ἡ τελευταία νύξ διὰ τὸν Παπαφλέσσαν, ὅστις διήλθε τὴν νύκτα ἐκείνην ἐν ὑπαίθρῳ παρὰ τὴν πυρὰν καὶ ἐν θυμῷ καὶ ψυχικῇ γαλήνῃ, ὡς νὰ μὴ ἐπρόκειτο περὶ θανάτου, ἀλλὰ περὶ πανηγύ, εὖς ἦν καὶ πρὸς τοὺς περὶ αὐτὸν μετέδωκε.

Συναθροίσας λοιπὸν οὗτος ἀφ' ἑσπέρας τοὺς ὀπλαρχηγούς καὶ ὄλους τοὺς πολεμιστὰς τοῦ στρατεύματός του ἐξέβηκεν εἰς αὐτοὺς τὴν θέσιν τῶν πραγμάτων: «Ἰδοὺ, τὰ ταμπούρια μας, εἶπε, καὶ εἰδείξεν αὐτὰ, εἶνε καλὰ, καὶ ἡ καλλιτέρα γιὰ μᾶς τοποθεσία τῶν βουνῶν αὐτῶν. Πρέπει ὅμως νὰ γνωρίζητε, ὅτι ὅσον καὶ ἂν πολεμήσωμεν, ὁ θάνατός μας εἶνε μᾶλλον βέβαιος. Ὁ Ἰμβραήμ ἔχει τόσο στρατὸν πεζὸν καὶ ἱππικὸν μὲ τὸν ὀπιόν θὰ μᾶς ζώσῃ ἀπὸ παντοῦ καὶ δὲν θὰ μπορέσωμε νὰ φύγωμεν. Ὅσοι λοιπὸν ἀπὸ σᾶς ἔχετε νέας γυναῖκας καὶ μικρὰ παιδιὰ ἢ γέροντας γονεῖς, ποῦ ἔχωσιν ἀνάγκη τῆς βοήθειάς σας, μὴ ἐντραπήτε, παιδιὰ μου, φύγετε καὶ οὕτω φαίνεσθε περισσότερον χρήσιμοι εἰς τὴν πατρίδα μας».

Μετὰ τὴν πατριωτικὴν ταύτην ἀγόρευσιν τοῦ Παπαφλέσσα πάντες οἱ περὶ αὐτὸν ἄνδρες ἐνθουσιασθέντες συνεζήτησαν θορυβῶδως. Ὁ εἰς παρώτρυνε τὸν ἄλλον πρὸς ἀναχώρησιν, ἀλλ' οὐδεὶς ἤθελε νὰ φύγῃ καὶ πάντες φιλοτιμηθέντες ἔμειναν, ὅπως πολεμήσωσι τὸν ἐχθρὸν τῆς πίστεως καὶ τῆς πατρίδος. Τῇ ἐπεμβάσει ὁμως τῶν ἀρχηγῶν τῶν ἐδόθη πέρασ εἰς τὴν θορυβώδη ἐκείνην συζήτησιν. Ἄλλ' ὅτε ἐν τῇ ἐσχάτῃ ταύτῃ ὥρᾳ οἱ Ἑλληγες εἶδον πεδιάδας καὶ ὄρη, ἐφ' ὅσον ἐξικνεῖτο τὸ βλέμμα των, πλήρη ἐχθρῶν τοσοῦτον ἐτρόμαξαν, ὥστε ἤρχισαν νὰ φιθυρίζωσι μεταξύ των. «Ἐχετε κανένα ἄλογο, παιδιὰ, γιὰ νὰ φύγωμε, γιὰτι θὰ χαθοῦμε ἄδικα ἐδῶ χάμου καὶ δὲν θὰ μπορέσωμε νὰ σκοτώσωμε οὐκ ἓνα παληότουρκο» καὶ ὅσοι τούτων εὐρισκόντες ἵππους ἵππευον καὶ ἔρευγον, ὥστε ἐξ ὄλου τοῦ στρατεύματος δὲν ἀπέμειναν εἰμὴ 1600 περίπου ἐπίλεκτοι πολεμισταὶ, ἕλων τῶν ἄλλων ἀπελθόντων.

Τὴν πρωτὴν τῆς 20ης Μαΐου διάφοροι πρόσκοποι τοῦ Ἑλληνικοῦ στρατοπέδου, ἀνήγγειλαν τὴν προσέγγισιν τοῦ ἐχθροῦ. «ἄς ἔλθῃ, εἶπεν ὁ Παπαφλέσσας, θὰ πράξωμεν τὸ καθήκον μας» καὶ ὡς ἄλλος Λεωνίδας καὶ τὴν δόξαν ἐκείνου ζηλῶν, ἀνέμενον αὐτὸν μετὰ τῶν περὶ αὐτῶν καὶ τῶν Ἀρκαδίων πολεμιστῶν, προτιμήσας ἐνδοξον θάνατον ἢ ἐπονεϊδιστον φυγὴν, ἐλπίζων, ὅτι οἱ εἰς τὸ χωρίον Σούλι τῆς Θουρίας καὶ ἀλλαχοῦ ὅπου ἦσαν ἐστρατοπεδουμένοι οἱ προμνησθέντες ὀπλαρχηγοί, ὧν ἡ ἄλλη δύναμις ἀνήρχετο εἰς 7,500 ἄνδρας θὰ ἐσπευδονεῖς βοήθειαν, παρὰ τὴν ὑπόσχεσιν, ἣν εἶχον δώσει εἰς τὸν Παπαφλέσσαν, ὁμως οὐδεὶς ἐξ αὐτῶν ἐδραμεν εἰς βοήθειάν του. Ἰσως ἰσχυρίζονται τινὲς νὰ εἶχον πτοήσῃ αὐτοὺς αἱ προηγούμεναι ἀποτυχία, ἴσως καὶ νὰ ἐφρόνουν ἀσκοπον καὶ ἀναφελῆ τὸν κατὰ τοῦ Ἰμβραήμ ἀγῶνα, οὗτινος ὁ στρατὸς ἀνήρχετο εἰς 22 000 ἄνδρας, ἐξ ὧν 18,000 ἦσαν πεζοί, περὶ τὰς 4,000 ἵππεις καὶ 150 πυροβοληταί, ὀδηγοῦντες 6 πεδινὰ πυροβόλα, ὧν ὀμωδὲν ἓκαμον χρήσιν, ἕνεκα τῆς τοποθεσίας τῶν προμαχῶνων.

Καὶ ὅμως εἰς τὰς ὑποσχέσεις τῶν προμνησθέντων ὀπλαρχηγῶν καὶ τὴν παρ' αὐτῶν προσδοκωμένην ἐπικουρίαν φαίνεται ὅτι ἐστῆριξεν ὁ Παπαφλέσσας τὸ πολεμικὸν του σχέδιον, διότι πρὸς τὸν πρόξενον τῆς Ἀμερικῆς Χάου, τὸν μεταθέντα τὴν νύκτα τῆς προτεραίας τῆς μάχης ἐπὶ τῆς κορυφῆς τῆς ράχειος τῆς ὄροσειρᾶς, ἐνθα ἦσαν ὠχυρωμένοι οἱ Ἑλληγες καὶ περιε-

τουλιγμένοι με τὰς κάππας των, κοιμώμενοι δὲ ἡσυχῶς ἐπὶ τῶν βράχων, ὡς προσκεφάλαια ἔχοντες τὰς πέτρας καὶ ὠπλισμένοι μέχρις ὀδόντων, εἶπεν, ὅτι, ἂν φθάσουν ἐγκαίρως αἱ ἀναμενόμεναι ἐπικουραὶ «θὰ ρίψω τὸν Ἰμβραήμ εἰς τὸ λιμάνι τῆς Πύλου.» Τελευταίην πεποίθησιν εἶχε περὶ τῆς ἐκβάσεως τῆς μάχης.

Ἀνέτειλεν ἡ 20ῃ Μαΐου καὶ οἱ Ἕλληνες ἅμα τῇ ἀγγελίᾳ τῆς προσεγγίσεως τοῦ ἐχθροῦ κατέλαβον τὰ ταμπούρια τῶν ἀνεμένοντες τὴν ἐμφάνισιν τοῦ ἐχθροῦ.

Καὶ ὁ μὲν Παπαφλέσσας κατεῖχε τὸν μεσαῖον λόφον, ὅστις ἦτο μεγαλειότερος τῶν ἄλλων καὶ ἐπικινδυνώτερος.

Ὁ Βοϊδῆς Μαυρομιχάλης μετὰ τοῦ Ἀθαν. Καπετανάκη Ἀθ. Κυριακοῦ Ἀθαν. Κουμουνδουράκη καὶ τινῶν ἄλλων κατεῖχε τὸν νότιον λόφον.

Ὁ Κεφάλας μετὰ τῶν ἀνεψιῶν τοῦ Παπαφλέσσα εἶχεν ὄχρωσθῆ εἰς τὸν πρὸς βορρᾶν.

Ὁ Μπουχανᾶς μετὰ τοῦ γαμβροῦ του Ἀναγνώστη Γκόστη, Καλαμπόκη, Ρήγα Κούτσα εἶχον ὄχρωσθῆ Β. Δ. τοῦ Κεφάλου.

Τὸν πρὸς ἀνατολὰς λόφον καὶ ἀπέναντι αὐτῶν κατεῖχεν ὁ Γυφτάκης, ὁ Καλαμπόκης, ὁ Κοσμόπουλος καὶ ὁ Ματθίος Σιαυριανὸς μετὰ τῶν Παιδεμμεναίων καὶ Λιγουδισιανῶν.

Περὶ τὴν ἀνατολὴν τοῦ ἡλίου ἡ στρατιὰ τοῦ Ἰμβραήμ διηρημένη εἰς τρεῖς φάλαγγας ἐξεκίνησε κατὰ τῶν Ἑλλήνων. Ἡ μὲν μία ὤρυσεν ἀπὸ τοῦ χωρίου Μαλιάκη, κειμένου εἰς τὴν Ν. Δ. κατωφέρειαν τῆς λεκάνης καὶ ἀπέχοντος τῶν ταμπουρίων περὶ τὰ 3/4 τῆς ὥρας. Ἡ δευτέρα ἀπὸ τὴν Μυγδαλίτσαν ἐκ τοῦ ΝΑ. μέρους ἐνωθεῖσα μετὰ τῆς πρώτης εἰς τὴν θέσιν τοῦ Γεραμᾶ τ' ἄλωνα ἀπέναντι τοῦ Παπαφλέσσα καὶ τοῦ Βοϊδῆ. Καὶ ἡ τρίτη φάλαγγξ ὀδεύσασα ἀπὸ δυσμῶν διὰ τῶν θέσεων Κρυόρεμμα, Πάνου Κάναλο καὶ Σπαρτίλα, ἐνεφανίσθη ἀπὸ τοῦ βορείου μέρους πρὸ τῶν Ἀρκαδίων ὀπλαρχηγῶν, σταθμεύσασα παρὰ τὴν θέσιν Λίμναν τοῦ Παιδεμμένου, κειμένην πρὸς Ν. τοῦ χωρίου, ἔνθα καὶ ἠνώθη μετὰ τῆς δευτέρας καὶ οὕτω περιεκύκλωσαν τοὺς ἐν ταῖς ταμπουρίαις.

Οἱ Ἕλληνες ὀπλαρχηγοὶ Κεφάλας, Παπαγεώργης καὶ Βοϊδῆς ἰδόντες τὴν καταπληκτικὴν δύναμιν τῶν ἐχθρῶν καὶ θεωροῦντες πᾶσαν κατ' αὐτοῦ ἀντίστασιν ματαιὰν ἐπλησίασαν τὸν Παπαφλέσσαν καὶ ἐξόνόματος ὄλων τῶν καπεταναίων τῷ εἶπον.

— Ἀρχηγέ, τί θὰ κάμωμεν ; Μᾶς φεύγουν. Δὲν μᾶς ἐμει-

ναν παρὰ τριακόσιοι μόνον. Βλέπετε τί μαυρίλα ἐρχεται ; Τώρα ποὺ δὲν μᾶς ἔχουν ἀκόμη ζῶσει καλὰ δὲν φεύγεις καὶ τοῦ λόγου σου, νὰ μὴ χαθῆς ἀδικα, νὰ χρησιμεύσῃς εἰς ἀίλην περιστασιν τῆς Πατρίδος καλλίτερα ; »

Ἄλλ' ὁ Παπαφλέσσας στραφεὶς καὶ ἰδὼν αὐτοὺς με βλέμμα βλοσυρὸν λέγει πρὸς αὐτούς :

— Τί λέγετε ; Νὰ φύγω ; Ὅποιος θέλει ἄς φύγη ! Ὁ δρόμος εἶνε ἀνοικτός ! Ἐγὼ θὰ μείνω ἐδῶ ! Καὶ ἡ θὰ νικήσω ἢ θὰ δειπνήσω με τὸν Πλούτων. Ἐδῶ πρόκειται ἢ νὰ νικήσωμεν καὶ σώσωμεν τὴν Πατρίδα ἢ νὰ πέσωμεν πάντες μέχρις ἐνός ! »

Ταῦτα εἶπεν ὁ Παπαφλέσσας καὶ ἐστάθη ἀμετάπειστος. Φαίνεται, ὅτι εἶχε πεποίθησιν εἰς τὴν ἀναμενόμενην ἐπικουρίαν τῶν ἄλλων καπεταναίων. Ἀποτεινόμενος εἶτα πρὸς τὸν Κεφάλαν τῷ λέγει :

— Ἐχασα πᾶσαν ἐλπίδα, καπετὰν-Κεφάλου. Ἄλλως πῶς σὲ ἐκτιμοῦσα». Πιάνων δὲ τὴν ὠραίαν γενειάδα του καὶ ἀποτεινόμενος πρὸς τὸν Παπαγεώργον τῷ εἶπε : « Μοῦ τὰ ἐντρόπι-αδες, Παπαγεώργου ! » Ἐπειτα προσέθεσε : « ποὺ νὰ ὑπάγωμεν νὰ φύγωμεν ; ἔχεις τακτικὸν στρατόν, ὥστε ἐξερχόμενος τῶν ταμπουρίων νὰ ὑποχωρῆς πολεμῶν ; Δὲν γνωρίζεις ὅτι τὸ ἀτακτον στρατεύμα, ἅμα ἐξέλθη ἀπὸ τὸ ταμποῦρι του, σκορπίζει, καὶ κάθε στρατιώτης θὰ πιάσῃ ἓνα δρόμον ἰδικόν του καὶ τότε πέντε ἵππαις τοῦ Ἰμβραήμ θὰ μᾶς σφάξουν ὄλους ὡς ἀρνιά, καὶ τότε θὰ συμβῇ τὸ μεγαλιότερον δυστύχημα τοῦ Ἐθνοῦς δειλιάζον τοὺς ἄλλους καὶ ἐμψυχῶνον τοὺς ἐχθροὺς. Τί φοβεῖσαι, Παπαγεώργου ! Σὺ τοῦλάχιστον γνωρίζεις ὄλην τὴν ἀίληλογραφίαν μου καὶ εἶνε δυνατὸν μετὰ δύο ὥρας νὰ μὴ εἶνε τοῦλάχιστον 5000 ἰδικοί μας εἰς τὰ νῶτα τοῦ Ἰμβραήμ ; Ταῦτα εἶπεν ὁ ἦρωσ οὗτος καὶ πάντες ὑπήκουσαν, ὁ δὲ Πιέρρος Βοϊδῆς Μαυρομιχάλης προσέθηκε τότε τοὺς ἀξιωματημонеύτους τούτους λόγους : « Ἄς μείνωμεν λοιπὸν ἐδῶ καὶ ὅποιος μείναι, ἄς ἀκούῃ τῶν γυναικῶν τὰ μοιρολόγια ».

Κατόπιν ὁ Παπαφλέσσας στραφεὶς πρὸς τοὺς ἐν ταῖς ταμπουρίαις ἀναμένοντας τὸν ἐχθρὸν πολεμιστάς, ἀφοῦ πρῶτον ἀνεκάλεσε εἰς τὴν μνήμην των τὰς νίκας τοῦ Βαλτετοῖου, τοῦ Λεβιδίου, τῶν Δολιανῶν, τὴν ἄλωσιν τῆς Τριπόλεως καὶ τὴν καταστροφὴν τοῦ Δράμαλη καὶ πολλῶν ἄλλων ἐμπνεύσας εἰς

οὐτοὺς θάρρος καὶ ἐνθουσιασμὸν καὶ βεβαιῶν αὐτοὺς μετὰ πεποιθήσεως περὶ τῆς νίκης—ἐν ᾧ εἰς τὸ βάθος τῆς καρδίας του μόλις ἠδύνατο νὰ σώζῃ ἔτι ἀμυδρὰν περὶ αὐτῆς ἐλπίδα.—
 Εἶτα ὠδήγει αὐτοὺς πῶς νὰ πυροβολῶσι κατὰ τῶν ἐχθρῶν προσυλασσύμενοι ἀπὸ τὰ ἐχθρικά πυροβόλα. Τελευταῖον δὲ στραφεῖς πρὸς τὸν Παπα-Γεώργην καὶ Κεφάλαν εἶπεν εἰς αὐτοὺς: «Θὰ χαθῶμεν, ἀλλὰ τοῦλάχιστον θὰ ἐξαδυνατήσωμεν τὴν δύναμιν τοῦ ἐχθροῦ. Πολλοὶ Τούρκοι θὰ πέσωσι νεκροὶ καὶ ἕως οὗτου τοὺς θάψουν καὶ νὰ ἐτοιμασθῶν πρὸς νέαν καταδίωξιν τῶν Ἑλλήνων θὰ προλάβουσιν τὰ γυναικόπαιδα τῶν Κοντοβουνίων νὰ κρυθῶσιν καὶ οὕτω νὰ σωθῶν. Οἱ δὲ μεταγενέστεροι, ὅταν ἐλευθερωθῶν καμμιὰ φορὰ θὰ ἔρχωνται νὰ προσκυνῶν τὸν τόπον τοῦτον καὶ θὰ λέγουν: «Ἡ μάχη τοῦ νέου Λεωνίδα» ὅπως τὴν παλαιὰ ἐποχὴ ἐπολέμησεν ὁ Λεωνίδας ὁ Ἐπαρτικῆς μετὰ τοὺς Πέρσας εἰς τὰς Θερμοπύλας καὶ ἔπεσεν ὑπὲρ Πατριδος, οὕτω καὶ ἐδῶ μιὰ φορὰ εἰς τὴν Ἐπανάστασιν τοῦ 1821, ἔπεσεν ὁ νέος Λεωνίδας τῆς Μεσσηνιας, ὁ Παπαφλέσσας, πολέμῳ πρὸς τοὺς Τούρκους, ὑπὲρ πίστεως καὶ Πατρίδος. Ἐνταῦθα πρόκειται ἢ νὰ νικήσωμεν καὶ σώσωμεν τὴν Πατρίδα ἢ νὰ πέσωμεν πάντες μέχρι τοῦ τελευταίου».

Μετ' ὀλίγον μετὰ σύντονον δέησιν τῶν Τούρκων πρὸς τὸν Ἄλλαχ ἢ μάχη ἤρχισεν δι' ἀκροβολιστικῆς ἐπιθέσεως τῶν Αἰγυπτίων. Προηγείτο ἐπιππος Δερβίσης ὄσις, κρατῶν μανδύλιον καὶ κινῶν οὐτὸ ὑπεδήλου εἰς τοὺς Ἕλληνας νὰ φύγωσι. Τοῦτον ἠκολούθουν οἱ ἀκροβολισταὶ καὶ οἱ καραμβινοφόροι μετ' αὐτοὺς δ' ἤρχετο τὸ ἄτακτον ἵππικόν. (Ὁ δὲ τακτικὸς στρατὸς, συντεταγμένους καὶ ἐτοιμὸς ἀνέμενεν εἰς μικρὰν ἀπόστασιν. Ἐτερον δὲ σῶμα ἐκ 2.000 στρατιωτῶν διετάχθη νὰ καταλάβῃ τὰς πρὸς ἀνατολὰς τῶν ὀχυρωμάτων διόδους, αἵτινες ὑποστηρίζομενοι καὶ ὑπὸ 800 περίπου ἵππέων διαταγὴν εἶχον νὰ ἐμποδίσωσι ἐνδεχομένην βοήθειαν. Πρὸς τοῦτο κατ' ἐκεῖνο τὸ μέρος ἀφέθη καὶ μικρὸν διάστημα ἀνοικτόν. Τὸ στρατήγημα τοῦτο τοῦ Ἰμβραήμ σκοπὸν εἶχε νὰ ρίψῃ πρὸς τὰ ἐκεῖ τοὺς Ἕλληνας ἐν περιπτώσει ἐκτοπίσεως ἐκ τῶν ταμπουρίων καὶ οὕτω πῶς κατακόψῃ ἢ ζυγρήσῃ αὐτοὺς ὅσον οἶον τε εὐχερέστερον. Ἀπαντες δὲ οἱ ἀξιωματικοὶ καὶ ὑπαξιωματικοὶ διετάχθησαν νὰ ταχθῶσιν ὀπισθεν τῶν λόφων καὶ νὰ

φρονεύωσι διὰ τῶν ξιφῶν των τοὺς ὀπισθοδρομοῦντας στρατιώτας.

Ὁ αἰμοδόρος Ἰμβραήμ ἱστάμενος ἐπὶ τοῦ κέντρου τῆς Μυγαλιτσας καὶ θεωρῶν τοὺς ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων καταχομένους λοφίσκους ἔδωκε μετ' ὀλίγον τὸ σημεῖον τῆς ἐνάρξεως τῆς μάχης εἰς τὰ ἄτακτα στρατεύματα. Ὁ ἀκροβολισμὸς καὶ αἱ ἐπελάσεις τῶν ἀτάκτων καὶ τοῦ ἵππικοῦ, ὁ τῶν τυμπάνων κρότος, τὸ βᾶδισμα καὶ ὁ χρεμετισμὸς τῶν ἵππων καίτοι δὲν διήρκεσαν ἐπὶ πολὺ, ἐν τούτοις παρουσίαζον θεῖαν τρομερὰν εἰς τοὺς δρῶντας αὐτοὺς, οἵτινες ἐνόμιζον ὅτι ἡ γῆ ἐκλονεῖτο ὡς ἀπὸ σεισμοῦ, ὥστε αἱ στιγμαὶ ἐκεῖναι μόναι ἦσαν ἱκαναὶ νὰ φέρωσιν εἰς τὴν ἐσχάτην δειλίαν καὶ τὸν πλέον γενναῖον Ἕλληνα. Τὴν στιγμὴν ταύτην ἀναστὰς ἐκ δευτέρου ὁ Παπαφλέσσας, εἶπε πρὸς τοὺς πολεμιστὰς του:—“Ἄνδρες ἀδελφοί! Ἴδου ἡ πολιορκία ἐγένεν εἰς ἡμᾶς ἀπὸ ὅλα τὰ μέρη. Μὴ φοβεῖσθε διὰ τοῦτο. Πολεμήσατε γενναίως τοὺς ἐχθροὺς τῆς Πίστεως καὶ τῆς Πατρίδος. Ὁ Θεὸς μεθ' ἡμῶν ἐστί».

Ὅταν τὰ Τουρκικὰ στρατεύματα ἐπλησίασαν τοὺς προμαχῶνας τῶν Ἑλλήνων συνεκροτήθη ἐκεῖ τότε μιὰ τῶν ἡρωικωτέρων καὶ ἐνδοξοτέρων μαχῶν παρομοία ἐν πολλοῖς πρὸς τὴν ἐν Θερμοπύλοις τοιαύτην. Καὶ κατ' ἀρχὰς ἐπετέθησαν κατὰ τῶν Ἀρκαδίων, οἵτινες μόλις 650 ὄντες, ὅμως ἔμειναν ἀγλόνητοι εἰς τὰς θέσεις των, βάλλοντες εὐστόχως καὶ μετὰ καρτερίας καὶ γενναιότητος κατὰ τῶν ἐφορμώντων, φονεύοντες καὶ πληγῶνοντες πλῆθος ἐξ αὐτῶν, φειδόμενοι ἕσον τὸ δυνατόν τὰς πυριτιβολὰς των καὶ τὰς δυνάμεις των διὰ τὰς δριστηκᾶς ἐφόδους.

Ὁ Ἰμβραήμ ἐν τῷ μεταξὺ βλέπων τὴν μεγάλην φθορὰν τοῦ στρατεύματός του διέταξε πάραυτα νὰ παύσῃ ἡ μάχη καὶ νὰ ὑποχωρήσωσιν, ὅπως ἀναπαυθῶσιν καὶ προγευματίσωσιν. Κατὰ τὴν διακοπὴν ταύτην πάντες οἱ περὶ τὸν Παπαφλέσσα καπεταναῖοι συνῆλθον πάλιν εἰς τὸ ὀχύρωμα τοῦ Παπαφλέσσα καὶ συνεσκέφθησαν. Πολλὰ ἐλέχθησαν καὶ συνεζητήθησαν, ἡ δὲ πλειονοψηφία ἦτο τῆς γνώμης νὰ ἐγκαταλείψωσι τὸν φονικὸν καὶ ἄσκοπον ἀγῶνα καὶ ἐπωφελοῦμενοι τῆς ἐκ τοῦ προγεύματος τῶν Τούρκων ἀνακοχῆς νὰ διασωθῶσι φεύγοντες εἰς τὰς παρκειμένους τῶν βουνῶν ῥάχεις, ἔστω καὶ ἐν ὑποστάσει μικρὰς ἀπωλείας καὶ ζημίας, ἐκ τῆς καταδιώξεως τοῦ

ίππικου. Ἄλλ' ὁ Παπαφλέσσας καὶ πάλιν ἀπέμεινεν ἀμετά-
πειστος καὶ εἶπεν· «ἐγὼ σὰς εἶπα καὶ πρῶτα καὶ τώρα πάλιν
σὰς λέγω, τὴν φευγάλα μὴν τὴν βάλετε εἰς τὸν νοῦν σας,
διότι φεύγοντες θὰ ὑποστῶμεν τὸ φονικὸν πῦρ τοῦ ἐχθροῦ καὶ
τὴν καταδίωξιν τοῦ ἱππικοῦ καὶ θὰ χαθῶμεν ἄδικα, ἔπειτα
σὰς εἶπα, ὅτι περιμένομεν βοήθειαν, ἢ ὁποῖα θὰ φθάσῃ ὦρα
τὴν ὦρα· πηγαίνετε εἰς τὰς θέσεις σας».

Δὲν εἶχεν ἀκόμη τελειώσει τὸν λόγον του ὁ Παπαφλέσσας
ὅτε διετάχθη ἡ γενικὴ ἐφοδος τῶν Τούρκων, καθ' ἣν οὗτοι ἀ-
ποτελοῦντες πυκνὴν ζώνην περὶ τὰ ταμπούρια ὄρμου ἑκτ' αὐ-
τῶν, ἀλλὰ χάλασαι σφαιρῶν τοὺς ὑποδέχονται ἐκ τῶν ταμπου-
ρίων. Οἱ περὶ τὸ Παπαφλέσσαν καὶ οἱ γενναῖοι Ἀρκάδιοι ἀν-
θίσταντο μετὰ πρωτοφανοῦς καρτερίας καὶ γενναιότητος
φονεῦντες καὶ πληγώνοντες πλῆθος ἐξ αὐτῶν. Ὁ ἀγὼν ἐξη-
κολούθει πεισματώδης καὶ ἀνῆλθε ἐμάχετο πρὸς ἄνδρα, ἀλλ' οἱ
Ἀραβες ἐπετίθεντο μετὰς λόγχας, οἱ δ' Ἕλληνες μετὰ ξιφῆ·
Ἡ ἐφοδος διήρκεσεν ἐπὶ πολὺ ἄνισος· ἄνισος μὲν κατὰ τὸ πλῆ-
θος, ἄνισος δὲ καὶ κατὰ τὰ ὄπλα. Καὶ ὁμοῦ οἱ ὀλιγάριθμοι Ἕλ-
ληνες τοὺς ἀναγκάζουσιν νὰ ὑποχωρήσουν ἐν μεγίστῃ ἀταξίᾳ καὶ
συγχύσει, ἀφέντας ἐν τῇ πεδίῳ τῆς μάχης στῶμα πτωμάτων
ἐξ ἀνθρώπων καὶ ἵππων πέρ.ξ τῶν λόφων καὶ ἐπ' αὐτῶν.

Οἱ διευθύνοντες ὁμοῦ τὴν ἐπίθεσιν Αἰγύπτιοι ἀξιωματικοὶ ἔ-
χουν αὐστηροτάτας διαταγὰς παρὰ τοῦ Ἰμβραήμ-πασσᾶ νὰ ἐ-
ξολοθρεύσωσιν τοὺς ὀλίγους ἐκείνους ἥρωας ἀντὶ πάσης θυσίας
καὶ ἄς πέσωσιν ἑκατοστῦες τινὲς Ἀραπάδων, ἀρκετὸν δι' αὐτὸν
μὲνον εἶνε νὰ μὴ ἀφήσῃ ὀπισθὲν τοῦ ἐχθροῦ.

Ἀποκρουσθείσης τῆς πρώτης γενικῆς ἐφόδου, διατάσσει ὁ
Ἰμβραήμ δευτέραν, ἀλλὰ τὸ εὖστοχον πῦρ τῶν Ἑλλήνων μα-
ταιοῖ καὶ πάλιν τὰς προσπάθειάς του. Μετ' αὐτὴν διατάσσει
πάλιν ἄλλην, οἱ δὲ ἀραπάδες «τὰ μαῦρα βούδα» ὧν ἡ θέα με-
τὰ πελώρια σώματα καὶ τὰς τερατώδεις μορφὰς των προξενού-
σιν τὴν φρίκην, ὄρμου ἑκτ' αὐτῶν πειναλέων, σκυφτοὶ
μετὰ σπαθιά καὶ τὰ χανσζάρια εἰς τὴν χεῖρα, περιρρεόμενοι ἀ-
πὸ ἰδρώτα, δρασκελοῦν τὰ ἐμπρὸς των πτώματα, μὰ ὅλη ἡ λύσ-
σα των σβέννυται ἀπὸ μίαν μικροσκοπικὴν σφαῖραν, ἣτις ἐξέρ-
χεται ἀπὸ τὸ βροντερὸν καρυοφύλλι καὶ φωτῶνει ἐντὸς εἰς τὰ
στήθη των.

Ὁ Παπαφλέσσας καὶ οἱ ἥρωικοὶ πολεμισταὶ του εἶνε ἀκλό-

νητοὶ εἰς τὰς θέσεις των, πολεμοῦν ἀτάραχοι ἐκ τῶν λιθίνων
ἐκείνων ταμπουρίων ἀψηφόντες τὰ πάντα καὶ τοῦ ἐχθροῦ τὸ
πολυάριθμον καὶ τὰς ἀλλεπαλλήλους αὐτῶν ἐπιθέσεις.

Πυκνὸς καπνὸς ὡς νέφος παμμέγιστον περικυκλῶνει τότε τὰ
Ταμπούρια τῶν Ἑλλήνων καὶ καλύπτει δολκλήρον τὸ ὄροπέ-
διον. Τὰ καρυοφύλλα τῶν Ἑλλήνων ἐθερμάνθησαν ἐκ τοῦ συ-
χνοῦ πυροβολισμοῦ εἰς τὴν ἀφέντας πλέον τὸν πυροβολισμόν, ὅσοι
ἐξ αὐτῶν εἶχον σπαθιά καὶ γιγαταγάνια κατέσφαξαν δι' αὐτῶν
ἀνηλεῶς τοὺς ἐχθροὺς τῆς Ἡστίως καὶ τῆς Πατρὸς. Πρῶτος
πάντων μάλιστα ἐπέπεσεν ὁ Παπαφλέσσας πάλλων τὴν σπά-
θην εἰς τὴν χεῖρα καὶ σφ. ζων ἐχθροῦς.

Ἰδὼν τότε ὁ Ἰμβραήμ τὴν γενναίαν ἀντίστασιν τῶν Ἑλλή-
νων καὶ τὴν μεγάλην καταστροφὴν τοῦ στρατοῦ του, ἐξαίφνης
ἀκούει τὴν ἠγῶ παρατεταμένης ὁμοβροντίας πυροβολισμῶν ἐκ
τῶν βουνῶν τοῦ χωρίου Μάλης. Ἰράγματοι ἤρχοντο ὁ Κολίτσας-
λος ὁ Παπασιώρης καὶ ὁ Γρηγο εἰδέης ὀδηγοῦντες
1600 πολεμιστάς, οἵτινες μόλις ἐφθασαν εἰς θέσιν Κουφάλας
ἢ κατ' ἄλλους Μικροῦ Λάκκα τῆς Μάλης ἤκουσαν τοὺς πυροβο-
λισμοὺς καὶ ἠνέθησαν ὅτι ἤρχισεν ὁ πόλεμος καὶ διὰ νὰ ἐνθαρ-
ρύνουν τοὺς Ἕλληνας ἔρριψαν τὴν ὁμοβροντίαν ἐκείνην. Ἀ-
κούσας δ' αὐτὴν ὁ Ἰμβραήμ διηρώτα τὸν παρ' αὐτῷ ἱστάμενον
ὕπασπιστήν του τί τάχα σημαίνει αὕτη. Ἐκεῖνος δὲ τῷ ἀπήν-
τησε. «τί ἄλλο παρ' ὅ,τι μεῖτάτι δῆλα δὴ βοήθεια ἔρχεται τοῦ
Γκιαοῦρ, ἐφένδη μου». Ὁ Ἰμβραήμ τότε λυσοῦν καὶ κατησχυμ-
μένος ὡς ἦτο ἐκ τῶν ἀλλεπαλλήλων ἀποτυχίων τοῦ στρατεύ-
ματός του διέταξε νὰ ἐπιπέσωσι κατὰ τῶν Ἑλλήνων ὅλα τὰ
τακτικά καὶ ἀτακτα στρατεύματα καὶ αὐτὸ τὸ ἱππικὸν συγχρό-
νως. Αὐτὸς δὲ ταχθεὶς ὀπισθεν τοῦ στρατοῦ του, ἠπείλει θάνα-
τον κατὰ τῶν δειλιώντων καὶ ὀπισθοδρομούντων στρατιωτῶν,
οἵτινες βλέποντες ὅτι οἱ προχωροῦντες ἢ ὀπισθοχωροῦντες οὐ-
δὲν ἄλλο ἔχουσι νὰ περιμένωσιν ἢ θάνατον ἐρρίφθησαν ὡς μι-
νόμενοι κατὰ τῆς δρακὸς ἐκείνης τῶν ἡρώων. Ὄρμων καὶ ἔ-
πιπτον· ἀλλ' ἐπυκνοῦντο καὶ πάλιν ὄρμων. οἱ ντελῆδες κεντοῦν
καὶ οὗτοι τοὺς ἵππους των μετὰς λόγχας των διὰ νὰ ἀνέλθουν
ἐπὶ τῶν βράχων. Τὸ τί ἐγένετο τότε εἶνε ἀπερίγραπτον. Οἱ
λεοντόκαρδοι Ἕλληνες ἐν ἀπογνώσει εὐρισκόμενοι ὄρμων
ἐκ τῶν προμαχόνων των μετὰς σπάθας καὶ τὰ γιγαταγάνια των

τα ν' αναζητήσωσιν και την κεφαλήν αὐτοῦ, ἣν μετὰ πολλὰς ἀναζητήσεις εὑρον. Εἶτα, ἀφοῦ τοῦ ἐπλυναν τὰς χεῖρας και τὸ πρόσωπον και τὸν ἐκαθάρισαν ἐκ τοῦ κομποροῦ και τῆς ἀσθόλης τοῦ καπνοῦ και τοῦ ἰχθῶρος και διευθετήσαντες τὰ καταξοσχισμένα φρορέματά του, ἰὸν ἔστησαν ὄρθιον στηρίζαντες τὸ ὅλον πτώμα του ἐπὶ τοῦ κορμοῦ μιᾶς ἀγριαπηδιᾶς, ἣτις μέχρι σήμερον ὑπάρχει, ἀφοῦ τὸν ἰσορόπησαν οὕτως, ὥστε νὰ φαίνεται εἰς ζῶν. Ἐπειτα ἀπεμακρύνθησαν πάντες. Τὸ δὲ πτώμα ἐναπέμεινε ἀκίνητον, εὐ ὅ, στηρίζον ἐπὶ τοῦ κορμοῦ τῆς ἀγριαπηδιᾶς τὴν βράχιν, ἔχων προειταμένον τὸν θώρακα και τὰς χεῖρας κρεμασμένους, τὰ σκέλη διεστῶτα και τὴν κεφαλήν ὑψηλά.

Κιτόπι ὁ Ἰμβραήμ πλησιάζει βραδύς πρὸς τὸ δένδρον, ἵσταται πρὸ αὐτοῦ και προσδλέπει και σιωπῶν ἐπὶ πολλὸν τὸ ἀπνουν πτώμα τοῦ ἀντιπάλου του, και πλησιάζας αὐτὸ φιλεῖ παραειταμένον ψίλλημα τὸν ὄρθιον νεκρὸν εἰπὼν πρὸς τοὺς περίεξ ἵσταμένους ἀξιωματικούς του: « Ἀληθῶς αὐτὸς ὁ Πικᾶς ἦτο γενναῖον παλληκάρι. Κεῖμα ἦτο νὰ πέσῃ τοιοῦτος ἥρωας. Καλλίτερα νὰ ἐχάνοντο ἄλλοι τόσοι γενναῖοι στρατιῶταί μας, ἀλλὰ αὐτὸν ἔπρεπε νὰ τὸν ἐπιάνωμεν ζωντανόν, διότι ἤθελε πολὺ μᾶς χρησιμεύσει. Ἄν δὲ ὁ Μωρηᾶς ἔχει κι' ἄλλα τέτοια παλληκάρια πολὺ δυσκόλως θὰ τὸν κατακτήσωμεν».

Μετὰ τὴν κατάπαυσιν τῆς μάχης οἱ Τούρκοι ἐπεδόθησαν εἰς τὴν σύλησιν τῶν νεκρῶν. Παρατηρήθη δὲ ὅτι τὰ ὄπλα τῶν περισσοτέρων Ἑλλήνων τῶν πεσόντων ἐντὸς τῶν ταμπουριῶν ἦσαν κομμένα, ἐξ οὗ ἀποδεικνύεται, ὅτι δι' αὐτῶν ἐπροφυλάσσοντο ἀπὸ τοὺς σπαθισμοὺς τῶν ἐφορμώντων ἱππέων. Οἱ Τούρκοι μετὰ τὴν λαφυραγωγίαν τῶν νεκρῶν Ἑλλήνων, ἀπέκοψαν τὰ ὦτα των ὅπως παρυσώσαν αὐτὰ εἰς τὸν Ἰμβραήμ και λάβωσι παρ' αὐτοῦ σύληθες μπαξίσι (ἀμοιβή). Καὶ ἐν ᾧ χρόνῳ συνέβαινον ταῦτα, ὁ ἥλιος, ὁ ὁποῖος ἐχαιρέτισε τοὺς ἥρωας τοῦ Μανιακίου ἀνατέλλων δι' οὐδὲν καὶ ἐφώτισε τὰς λευκάς φουστάνελλας, των ἤδη δύων, ἀφοῦ ὑπὸ τὴν πνοήν τῆς ἔσπερινῆς αὔρας τῶν περίεξ βουνῶν διεσκορπίσθησαν τὰ πυκνὰ και μαύρα νέφη τοῦ καπνοῦ τῆς πυρίτιδος, τὰ ὁποῖα ἐπεκάθησαν τοῦ ὁροπεδίου, τοὺς ἀποχαιρετίζει λυπημένους, νεκροὺς πλέον, σκορπισμένους ἐδῶ και ἐκεῖ, χάνεται βραδέως, ὡς μέγα κυλιόμενον ἐρυθρὸν ὄμμα, ὅπερ οὐδὲν θέλει ἀκόμη νὰ ρίψῃ τε-

λευταῖον βλέμμα πρὸς τοὺς γενναίους προμάχους τοῦ Μανιακίου, ἐν ᾧ τὰ Τουρκικὰ στρατεύματα συναθροισθέντα ἐδόξασαν τὸν Ἀλλάχ, τὸν δοτῆρα τῆς νίκης και κατήλθον εἰς τὴν κόμην Ἐκάρμινκα, οἷου ὁ Ἰμβραήμ διελάλησε διὰ κηρύκων ἀνὰ τὸ στρατόπεδον, ὅτι, ὅστις στρατιώτης συνέλαβε κατὰ τὴν μάχην αἰχμάλωτον νὰ τὸν φονεῖσῃ ἀμέσως, διότι ἂν τὴν ἐπιούσαν εὐρη κανένα ζῶντα, ἤθελε φονεῖσαι τὸν αἰχμαλωτίσαντα. Ἐνεκα τῆς διαταγῆς ταύτης οἱ Ἀραβες ἐφόνευσαν τοὺς εὐλίγους αἰχμαλώτους, τοὺς ὁποῖους εἶχον αἰχμαλωτίσει.

Μεταξὺ τῶν αἰχμαλώτων συγκατελέγετο και ὁ Μ. Σταϊκόπουλος, ὃν συνέλαβε κατὰ τὴν μάχην Τούρκος στρατιώτης. Τοῦτον ἰδὼν ὁ Σεχμεζιτ Ἐφένδης, γραμματεὺς τοῦ Ἰμβραήμ, ὅστις, αἰχμαλωτισθεὶς ὑπὸ τῶν ἀνδρῶν τοῦ Κολοκοτρώνη κατὰ τὴν ἄλωσιν τῆς Τριπόλεως, διεσπίθη και ἐφιλοξενήθη ὑπὸ τῆς αὐτοῦ οικογενείας τοῦ Μ. Σταϊκόπουλου και ἀναγνωρίσας αὐτὸν ἀνεμνήσθη ἀμέσως τῆς εὐεργεσίας, και ἐνῶ ὅταν τὰ Τουρκικὰ στρατεύματα κατάκοπα παρεδόθησαν εἰς τὰς ἀγκάλας τοῦ Μορφέως, αὐτὸς ἐνδύσας Τουρκικὰ τὸν Σταϊκόπουλον και δοὺς αὐτῷ πολυτιμὸν Ἀραβικὸν ἵππον ἐφυγάδευσε αὐτὸν ἐκεῖθεν. Ὁ δὲ Μ. Σταϊκόπουλος μεταβάς εἰς Φουρτζάλα διηγῆθη τὰ τῆς μάχης ὡς και περὶ τῆς ἀνεπίστου διασώσεώς του. Οὗτος ἐπιζήσας ἐν Τριπόλει μέχρι τοῦ 1857, ἦτο ἡ ζῶσα ἱστορία τῆς μάχης ταύτης, ὃν πολλάκις ἤκουσαν διηγούμενον τὰ κατ' αὐτὴν και τῆς αἰχμαλωσίας του.

Ἐν τῇ μάχῃ ταύτῃ πάντες σχεδὸν οἱ Ἕλληνες ἔπεσον ἐκτὸς εὐλίγων, οἵτινες ἐπωφεληθέντες τῶν θορύβων και ἱππεύσαντες ἵππους φονευομένων νεληθῶν διεσώθησαν. Εἰς ἐκ τούτων τοῦ χωρίου Μάλης Λάμπρος Κοροῦέλας ὀνόματι, ἐσώθη προσποιηθεὶς τὸν νεκρὸν, ὑποστάς ἀνωδύτως τὸν ἀκρωτηριασμένον ἀμφοτέρων τῶν ὠτων του, καθ' ἣν στιγμήν οἱ Τούρκοι ἐπεδόθησαν εἰς τὴν σύλησιν, λαφυραγωγίαν τῶν νεκρῶν. Οὗτος ἐπιζήσας ἐπίσης ἐπὶ πολλὰ ἔτη ἤροχετο εἰς Κυπρισσίαν ἔχων κεκαλυμμένα τὰ ὦτα. Τοῦτου δ' ἔνεκα τὸν ἐπωνόμαζον ἔκτοτε « Τσοῦλον».

Ὁ ἀτρόμητος σηματοφόρος τοῦ Παπαφλέσσα Δημήτριος, Χίος τὴν καταγωγὴν, εὐθύς ὡς εἶδε τοὺς Τούρκους, ν' ἀνέλθουν ἐπὶ τῶν προμαχῶνων, σχίσας τὴν σημαίαν και ἐγκρύψας τὸν σταυρὸν τοῦ κοντοῦ αὐτῆς εἰς τὸ ζωνάριόν του, και ξιφῆρης

Τὸν ἥρωϊκὸν θάνατον τοῦ Παπαφλέσσα ἡ δημῶδες Μοῦσα ἐξύμνησε διὰ τῶν κατωτέρω στίχων :

Τοῦ Φλέσσα ἡ μάνα κάθεται στήν Πολιανή στή ράχη,
τὰ Κοντοβούνια ἀγάντευε καὶ τὰ πουλιὰ ρωτάει.

Πουλάρια μ' ἀηδονάκια μου, ποῦρχεστε στὸν ἀέρα,
μὴν εἶδετε τὸ στρατηγὸ, τὸν Φλέσσα ἀρχιμανδρίτη ;

Στὰ Κοντοβούνια ἴπερασε καὶ στὰ Σουλιμοχώρια,
καὶ παλληκάρια ἴμάζωνε ὅλους Κοντοθουνησίους,
τὰ μάζωξε, τὰ σύναξε, τάκαμε τρεῖς χιλιάδες.

Καθόταν καὶ τὰρμήνευε σὰν μάνα σὰν πατέρας
« Ἐμπρός, ἔμπρός, μωρὲ παιδιὰ, σὸ Νιόκαστρο νὰ πᾶμε.

νὰ κάμωμ' ἓνα πόλεμο μὲ τοὺς στραβαραπάδες,
κι' ἂν δὲν σᾶς ντύσω μάλαμα, Φλέσσα νὰ μὴ μὲ ποῦνε».

Καὶ ὁ Κεφάλας τῶλεγε, καὶ ὁ Κεφάλας λέγει :

« Τοῦ Μισιριοῦ ἡ Ἀραπιὰ στὸ Νιόκαστρο εἶν' φερμένη ».

— Σοῦπα, Κεφάλα, μὴν τὸ λές, καὶ μὴν τὸ κουβεντιάζης,

νὰ μὴν τ' ἀκούσ' ἡ Διοίκησις, λουφέδες δὲν μᾶς στείλῃ,
νὰ μὴν τ' ἀκούσουν τὰ ὄρδιὰ μεντάτι δὲν ἐρθοῦνε.

νὰ μὴν τ' ἀκούσουν τὰ παιδιὰ καὶ τὰ λιγοκαρδίσις ».

Ἀκόμη λόγος ἔσπεκε καὶ συντυχιὰ κρατιέται,

κι' ἡ Ἀραπιὰ τοὺς ἔζωσε μιὰ κοσαργιὰ χιλιάδες.

« Αἶντε, παιδιὰ, νὰ πιάσωμε στὸ Ἐρημομανιάκι »,

Κι' ἀρχίσανε τὸν πόλεμο ἀπ' τὴ αὐγὴ ὡς τὸ βράδυ.

Μπραῖμης βάνει τὴ φωνή, λέγει τοῦ παπᾶ Φλέσσα.

« Ἐβγα, Φλέσσα, προσκύνησε μὲ οὐλο σου τ' ἀσκέρι ».

Δὲν σὲ φοβοῦμ' Μπραῖμ πασα, στὲ νοῦ μου δὲν σὲ θάνω

κι' ἐμὲ μεντάτι μοῦρχονται οἱ Κολοκοτρωναῖοι ».

Καὶ στὰ ταμπούρια πέσανε αὐτοὶ οἱ Ἀραπάδες.

Ὁ Φλέσσας θάνει μιὰ φωνὴ καὶ λέγει τῶν στρατιωτῶν,

« Τώρα, παιδιὰ, θὰ σᾶς ἰδῶ ἂν εἰσθε παλληκάρια ».

καὶ τὰ σπαθιὰ τραβήξανε καὶ κάμνουν τὸ γιουρῶσι.

Μιὰ μπαταργιὰ, τοῦ ρίξανε πιερὴ, φαρμακωμένη,

τὸ Φλέσσα τὸν ἐσκότωσαν μαζί μὲ τὸν Κεφάλα.

Ὅσ' εἰσθε φίλοι κλαύσετε· καὶ σεῖς ἐχθροί, χαρῆτε.

Ἡ τόλμη καὶ ἡ ἀνδρεία τοῦ ἥρωος Παπαφλέσσα εἶνε ἐκ τῶν σπανίων παραδειγμάτων, ἅτινα ἀναφέρει ἡ ἱστορία, διότι οὗτος ἐτόλμησε κατὰ τοιοῦτου φοβεροῦ ἐχθροῦ, οἷος ὁ Ἰμβραήμ, μόνον τοιοῦτος ἥρωος ἀπεφάσιζε τὸ τόλμημα.

Ἐκστρατεία τοῦ Ἰμβραήμ μετὰ τὴν ἐν Μανιακίῳ μάχην κατὰ τῆς Κυπαρισσίας, Κουσίου καὶ Κάλκων καὶ πυρπόλησις αὐτῶν.

Ὁ Ἰμβραήμ τὴν ἐπιούσαν τῆς ἐν Μανιακίῳ μάχης πνέων μένεα κατὰ τῶν Ἀρκαδίων πολεμιστῶν οἵτινες τὴν ἀνδρείαν ἐπεδείξαντο κατὰ τὴν μάχην τοῦ Μανιακίου πρὸς ἐκδίκησιν αὐτῶν ἐξεστράτευσε κατὰ τῆς πόλεως Κυπαρισσίας. Οὗτος διαιρέσας τὸν στρατὸν αὐτοῦ εἰς διάφορα τμήματα ἐπήρχετο κατ' αὐτῆς ἐκ διαφόρων ὁδῶν, ἐν ᾗ οἱ Ἀρκαδιοὶ ἐπληρχηγοὶ Ἀθανάσιος Γρηγοριάδης, Ἀναστ. Παπατσώρης, ὁ Δημ. Πλαπούτας μετὰ Καρυτινῶν, Φαναριτῶν (Ὀλυμπίων) καὶ Λεονταριτῶν, ἀνερχόμενοι εἰς 1600 καὶ μεταβαίνοντες, ὡς προείπομεν πρὸς βοήθειαν τῶν ἐν Μανιακίῳ πολεμούντων Ἑλλήνων ἀπήντησεν αὐτοῖς καθ' ὁδὸν παρὰ τὴν κόμηγιν Μάλην, ὀδεύοντας κατὰ τῆς Κυπαρισσίας.

Οἱ Ἕλληνες οὗτοι ἐν τῷ μεταξὺ τούτῳ ἐπειδὴ εἶχον πληροφόρηθῆ τὴν καταστροφὴν τῶν ἐν Μανιακίῳ Ἑλλήνων ἀφ' ἑνὸς ἀφ' ἑτέρου δέ, ἐπειδὴ ἡ θέσις ἐν ἣ συνηνητήθησαν, ἦτο ὅλως ἀκατάλληλος πρὸς συγκρότησιν μάχης, διὰ τοῦτο ὑπεχώρησαν ἀφοῦ πρῶτον τὸν ἐπυροβόλησαν καὶ συγχρόνως διελύθησαν. Καὶ οἱ μὲν τῶν ἄλλων ἐπαρχιῶν ἐπέστρεψαν εἰς αὐτὰς, οἱ δὲ Ἀρκαδιοὶ διηρθύθησαν κατεσπευσμένως εἰς Κυπαρισσίαν πρὸς διάσωσιν τῶν αἰκογενειῶν. Καὶ ἐν ᾗ οὗτοι ἀφ' ἑνὸς μέρους εἰσῆρχοντο εἰς τὴν πόλιν, ἀφ' ἑτέρου εἰσῆρχοντο καὶ οἱ Τούρκοι ἀπὸ τὸ ἄλλο μέρος, τὸ κατὰ τὸν Ἅγιον Δημήτριον. Ὁ Ἰμβραήμ ὅμως μετὰ τοῦ κυρίου σώματος ἐστρατοπεδεύσατο ἐξω τῆς πόλεως παρὰ τὴν πηγὴν τοῦ προαστείου αὐτῆς Ροντακίου, τὸ δὲ ἵππικὸν αὐτοῦ προὔχωρησε πρὸς τὴν παραλίαν καὶ ἐστρατοπεδεύσατο παρὰ τὴν Διονυσιάδα πηγὴν.

Οἱ κάτοικοι ὅμως τῆς Κυπαρισσίας τὴν καταστροφὴν τῶν Ἑλλήνων καὶ τὴν ἐκστρατείαν τοῦ Ἰμβραήμ κατὰ τῆς πόλεως τῶν μόλις πρὸ μιᾶς ὥρας εἶχον πληροφόρηθῆ.

Καὶ ὅσοι μὲν τούτων ἐπρόφθασαν ν' ἀναχωρήσωσι διεσώζοντο, ἄλλοι μὲν διὰ θαλάσσης ἐπιβιβάζόμενοι εἰς τινα πλοίαρι ἐλλιμενισμένα ἐν τῷ λιμένι αὐτῆς, τινὲς δὲ τῶν ὁποίων ἐφρονεύθησαν κατὰ τὴν ἐπιβίβασιν αὐτῶν, ἐν οἷς καὶ ὁ Γεώργιος

λιτσιάνικα, Γιαννιτσιάνικα, Καλύβια, καὶ τὰ Μοναστήρια τοῦ Προφήτου Ἡλιοῦ καὶ τῆς Βελανιδιάς, ἧς τὴν ὑπεράσπισιν εἶχον ἀντὶ τὴν εἰς Καλάμας εἰσβολὴν ὁ στρατηγὸς Νικήτας Φλέσσα; μετὰ τοῦ ἀδελφοῦ του Ἰωάννου Φλέσσα, ἀλλ' ὅτε ὁ Ἰμβραήμ ἐφόρμησε κατ' αὐτῆς, μετὰ πεντάωρον πεισμηκτώδη μάχην ἐκυρίευσεν αὐτήν, ἐφρονεῦθη δὲ καὶ ὁ Ἰωάννης Φλέσσα.

Μετὰ ταῦτα ἐπανελθὼν οὗτος εἰς τὸ Νησίον προχώρησε πρὸς τὰ ἐνδότερα καὶ τὴν Τρίπολιν σφάζων καὶ λεηλατῶν ἅπασαν τὴν εὐφορον Μεσσηνιακὴν χώραν. Ἀλλὰ τότε ἀντιτάχθη κατ' αὐτοῦ ὁ Θεόδ. Κολοκοτρώνης, ὅστις ἤδη ἦτο πλέον ἐλεύθερος καὶ τὴν 20ην Μαΐου 1825, ἡμέραν τῆς ἐν Μανιακίῳ μάχης, ἀνηγορεύθη οὗτος διδάκτωρ μετ' ἀπεριορίστου πληρεξουσιότητος πρὸς διάσωσιν τῆς κινδυνευούσης Πατρίδος.

Ἡ 86ῃ ΕΠΕΤΕΙΟΣ ΤΗΣ ΕΝ ΜΑΝΙΑΚΙΩ ΜΑΧΗΣ

Τὸ πρῶτον ἐν τοῖς Ταμπουρίοις μνημόσυνον. — Τὰ ἐγκαίνια τοῦ ἀνεγερθέντος ναυδρίου ἢ «Ἀνάστασις» εἰς ἀγάμνησιν τῶν ἐκεῖ πεσόντων. — Ὁ ἐπιμνημόσυνος λόγος τοῦ κ. Ν. Πολέτου. — Τὸ προσκύνημα τοῦ Μεσσηνιακοῦ καὶ Τριφυλιακοῦ λαοῦ ἐπὶ τοῦ ἱεροῦ βράχου τῶν Ταμπουρίων. — Οἱ Σχοπευτικοὶ ἰγῶνες.

Μετὰ πάροδον 85 ἐτῶν λήθης ἀπὸ τῆς ἐνδόξου ἐκείνης ἡμέρας, καθ' ἣν ὁ Παπαφλέσσας μετὰ τῶν 1550 προμάχων τῆς Ἑλληνικῆς ἐλευθερίας ἐπότισεν μὲ τὸ τίμιον αὐτῶν αἷμα τοὺς ξηροὺς ἐκείνους βράχους τῶν Ταμπουρίων ὁ Σεβ. Ἐπισκοπὸς Μεσσηνίας κ. Μελέτιος ἀναλαβὼν τὴν πρωτοβουλίαν, ὅπως ὑπομνήσῃ εἰς τοὺς ἀπογόνους τῶν ἡρωϊκῶς πεσόντων πατέρων μας τὸ ἱερὸν καθήκον, ὅπερ πρὸ πολλοῦ ὤφειλον νὰ εἰχον ἀποτίσῃ, ὡς ἐλάχιστον φόρον εὐγνωμοσύνης καὶ θαυμασμοῦ, ἀπεράσισε συμβοηθὸν ἔχων καὶ τὸν Ἐπιθεωρητὴν τῶν Δημ. Σχολείων Μεσσηνίας κ. Ἰω. Σιώρη, νὰ ἐπισκεφθῇ τὰ

ἱστορικὰ Ταμπουρία τοῦ Παπαφλέσσα καὶ ἐπ' αὐτοῦ τελέσῃ θρησκευτικὸν μνημόσυνον ὑπὲρ ἀναπαύσεως τῶν ψυχῶν τῶν ἡρωϊκῶς πεσόντων ἐκεῖ ἡρώων.

Ἐφ' ὅντι τὴν πρῶταν τῆς 17 Μαΐου 1910 ἀφίκετο ὁ Σεβασ. Μεσσηνίας μετ' ἀκολουθίας ἱερέων, ὁ Ἐπιθεωρητὴς κ. Σιώρης μετὰ πολλῶν δημοδιδασκάλων, ἢ ἐκλεγείσα διοργανωτικὴ ἐπὶ τοῦ μνημοσύνου ἐπιτροπὴ, οἱ Δήμαρχοι Βουφράδος καὶ Ἀνδανείας, πολλοὶ Καλάμιοι πολιτευταὶ καὶ ἐπιστήμονες καὶ πολλοὶ ἐκ τῶν περίξ χωρίων χωρικοί. Τὸν Σεβ. κ. Μελέτιον προσεφώνησεν ὁ Δημ. ἀρχ. Παρεδρὸς κ. Σιαθόπουλος. Μετὰ τὴν προσφώνησιν δὲ αὐτοῦ ἤρξατο ἡ ἐπιμνημόσυνος δέησις, καθ' ἣν πάντες οἱ παρευρεθέντες ἐν τῷ αἵματοβαφαί ἐκείνῳ χώρῳ ἐν βιβαλίῳ σιγῇ καὶ θεῖα κατανύξει γονυκλινεῖς ἤκουσαν τῆς γλυκείας φωνῆς τοῦ Σεβ. κ. Μελετίου δεομένου ὑπὲρ ἀναπαύσεως τῶν ψυχῶν τῶν αὐτοθυσιασθέντων ἐκείνων ἡρώων.

Μετὰ τὸ πέρας τοῦ μνημοσύνου ὠμίλησεν διὰ μακρῶν πρὸς τὸ πλῆθος ὁ ἐκ Καλαμῶν διαπρεπὴς δικηγόρος κ. Σταυροπούλος, ἐπεξηγήσας τὸν σκοπὸν τῆς ἐκεῖ συναθροίσεως καὶ ἐξιστορήσας ἐν γενεῖ τὸν βίον καὶ τὴν δρᾶσιν τοῦ Παπαφλέσσα, περιγράφας συγχρόνως καὶ τὴν μάχην καὶ τὸν ἡρωϊσμόν, ὃν ἐπεδείξατο, ὁ νέος οὗτος τῆς Νεωτέρας Ἑλλάδος Λεωνίδα; καὶ οἱ συμπολεμισαὶ αὐτοῦ.

Κατόπιν ὠμίλησεν ὁ δικηγόρος κ. Ἀλιφέρης, ὅστις ὡσεὶ νὰ ἔδλεπε τοὺς πεσόντας διὰ τῆς φαντασίας του συνεκίνησε βαθύτατα πάντας τοὺς προσκυνητάς, προτρέψας συγχρόνως αὐτοὺς ἐν δεδομένῃ σιγῇ πρὸς μίμησιν τοῦ παραδείγματος τῶν ἐκεῖ πεσόντων. Τοὺς ἀνωτέρω κερτοὺς διεδέχθη ὁ υἱὸς τοῦ Ἑλληνοδιδασκάλου κ. Γαβριέλα, ὅστις ἐξερῶνησεν ἐπίσης ἐνθουσιώδη λόγον μεστὸν πατριωτικῶν ἐννοιῶν, δι' οὗ πάντας κατενεθούσασε καὶ συνεκίνησε μέχρι δακρῶν.

Μετὰ τὸ πρῶτον τοῦτο μνημόσυνον ὁ Σεβ. κ. Μελέτιος συνέλαβε τὴν θεῖαν ἔμπνευσιν, ὅπως δι' ἐράνων καθαγίασῃ τὸν ἱερὸν ἐκεῖνον χώρον, ἐγείρων ναὸν καὶ ἐν αὐτῷ τύμβον, ὅπως περισυλλέξῃ τὰ διασκορπισμένα ἐν ταῖς χαράδραις «γενναῖα δατὰ» ἐναποθέσῃ αὐτὰ ἐν αὐτῷ, ἵνα κατὰ πάσαν ἐπέτειον τοῦ ἐνδόξου θανάτου των οἱ Μεσσηνιοὶ καὶ Τριφυλῖοι ἐν γενεῖ ἀπόγονοι καταθέτωσι τὴν λατρείαν καὶ εὐγνωμοσύνην των δονούντες τὴν σιωπὴν τῶν περίξ φαράγγων μὲ τὸν ὡραιότερον ὕμνον

καὶ πατριωτικῆς ἐξάρσεως, ἃς σπανίως δύναται τις νὰ εὔρη τὴν εὐκαιρίαν ν' ἀπολαύσῃ, διότι δὲν συγκινεῖται τις ἀπλῶς μόνον, ἀλλ' αἰσθάνεται βαθυτάτην ἐπίδρασιν, ἣτις κάμνει αὐτὸν νὰ πάσῃ πραγματικῶς, νὰ ἐξαίρηται. νὰ ἐνθουσιᾷ.

Τὸ ναϊδριον ἐγκαινισθὲν ἤδη δίδεται εἰς αὐτὸ τὸ ὄνομα «'Αναστάσις», ὅτε ῥίγος συγκινήσεως διατρέχει τὰ πλήθη ἐπὶ τῇ ἀναμνήσει τῆς συμβολικῆς σημασίας, τὴν ὁποίαν ἐγκλείει ἡ δοθεῖσα πρὸς αὐτὸ ὀνομασία. Μετὰ τὴν θείαν λειτουργίαν, ἐκφωνεῖ πρὸ τοῦ παμπληθοῦς ἐκείνου ἀκροατηρίου τὸν πανηγυρικὸν τῆς ἑορτῆς ὁ καθηγητὴς κ. Νικ. Γ. Πολίτης ἀπὸ ὑψώματος ἐγγὺς τοῦ ναϊδρίου καὶ ἔχοντος ἀπέναντι τὰ ἀθάνατα Ταμπούρια, πλήρη κάλλους ἐξάρσεως καὶ ὕψους πατριωτικοῦ, δι' οὗ χαρακτηρίζει τὸν Παπαφλέσσαν, διεξέρχεται τὸν βίον αὐτοῦ ἱστορεῖ τὴν μάχην, ἐξαίρει τὸ γεγονός καὶ προκαλεῖ ἀκράτητον ἐνθουσιασμόν, ὅστις μεταδιδόμενος καὶ εἰς τὰ πλήθη προκαλεῖ ἀτελευτήτους ζητωκραυγὰς καὶ παντοειδεῖς ἐκδηλώσεις συγκινήσεως. Ἐξαίρει δὲ τέλος μετὰ θαυμασμοῦ τὸ συντελεσθὲν ἔργον τοῦ Σεβασμιωτάτου κ. Μελετίου, τοῦ σχόντος τὴν θείαν ἐμπνευσιν νὰ φέρῃ αὐτὸ εἰς πέρας αἷτιον διὰ τῆς ἀρωγῆς καὶ προσελεύσεως τοῦ Μεσσηνιακοῦ καὶ Τριφυλιακοῦ λαοῦ, ὅστις ἀθρόος συνέρρευσεν ἐκεῖ καὶ κατέθηκε τὸν φέρον τῆς εὐγνωμοσύνης του πρὸς τοὺς ὑπερμάχους τῆς ἐλευθερίας του, τοὺς ποίσαντας διὰ τοῦ τιμίου αἵματος αὐτῶν τὸ δένδρον αὐτῆς, ὅπως ἡμεῖς οἱ νεώτεροι καρπωθῶμεν τῶν ἀγαθῶν αὐτοῦ. Οὕτω δὲ συνετελέσθη ἔργον μέγα καὶ ὑψηλόν, ὃπερ ὀφείλεται μὲν κατὰ μέγα μέρος εἰς τὸν Σεβ. Ποιμενάρχην καὶ τοὺς μετ' αὐτοῦ συμπράξαντας, ἀλλὰ καὶ εἰς τὸν Μεσσηνιακὸν λαόν, ὅστις ὄχι ὀλίγον συνετέλεσεν εἰς τοῦτο, ὑψώσας ἐν τῷ χώρῳ τοῦ αἱματοβαφοῦς ὄροπέδιου διαρκῆς μανσωλεῖον μετὰ τοῦ τύμβου τοῦ εὐκλεοῦς γεγονότος τῶν σημειούντων τὸν τόπον τῆς ἀναπαύσεως τῶν ἡρωϊκῶς πεσόντων προμάχων.

Ν. Γ. ΠΟΛΙΤΟΥ

ΛΟΓΟΣ ΕΠΙ ΤΟΙΣ ΕΓΚΑΙΝΙΟΙΣ ΤΟΥ ΑΝΑ-
ΜΝΗΣΤΙΚΟΥ ΝΑΪΔΡΙΟΥ ΤΗΣ ΜΑΧΗΣ
ΤΟΥ ΜΑΝΙΑΚΙΟΥ
ΡΗΘΕΙΣ ΤΗΝ 22 ΜΑΪΟΥ 1911

«Ποία εἶναι ἡ φωνὴ ἐκείνη, ἡ τόσην ἔχουσα δύναμιν καὶ ἐπιβολὴν ὥστε νὰ συναγεῖρη τοσοῦτο πλῆθος εἰς τὸν ἐργμικὸν τοῦτον χώρον; ποῖον εἶναι τὸ αἷτιον, ἕλεα τοῦ ὀπίου συγκινήσεις βαθυτάτη κατέχει σήμερον τὰς ψυχὰς; πάντων ἡμῶν, οἵτινες ἄθροοι προσήλυτομεν ἀπὸ τὰ πλησίον καὶ ἀπὸ μακρυνὰ μέρη, ἀπὸ τῆς Μεσσηνίας καὶ ἀπὸ τῆς λοιπῆς Ἑλλάδος; Δὲν εἶναι μόνον τῆς ἐκκλησίας ἢ πρόσκλησις ὅπως παραστῶμεν εἰς τὴν σεμνὴν ὀρησκευτικὴν τελετὴν τῶν ἐγκαινίων τοῦ ἱεροῦ ναοῦ ἢ προκαλέσασα τὴν συνάθροισιν ἡμῶν. Δὲν πληροῖ τὴν ψυχὴν ἡμῶν μόνον ἢ κατάνυξις ἐκ τοῦ ἀπερίττου μεγαλείου, τὸ ὁποῖον ἐνέχει ἡ καθοσίωσις νέου οἴκου εἰς τὴν λατρείαν τοῦ θείου. Ἀλλὰ συγκινεῖ τὴν καρδίαν ἡμῶν ἰσχυρότατα ἡ μεγαλόφρων γνώμη, ἡ ὑπαγορεύσασα τὴν ἐκλογὴν τοῦ τόπου τούτου πρὸς ἴδρυσιν τοῦ ἱεροῦ τούτου ναοῦ καὶ τὸν προσδιορισμὸν προσθέτου πλὴν τῆς λατρείας σκοποῦ αὐτοῦ, τὴν φύλαξιν τῶν ὁσίων τῶν εἰς τὸ Μανιάκι πεσόντων μαρτύρων τῆς ἐλευθερίας καὶ τὴν διαιώνισιν τῆς εὐκλεοῦς μνήμης αὐτῶν.

Διὰ τῆς οἰκοδομῆς ἐπὶ τοῦ πεδίου τῆς μάχης ἱεροῦ σκηνώματος, διὰ τῆς περισυλλογῆς, καὶ τῆς καταθέσεως ἐν τῇ κρύπτῃ αὐτοῦ τῶν ἐγκατεσπαρμένων τῆδε κακείσε ὀστέων, διὰ τοῦ χαρακτηρισμοῦ τοῦ ναϊδρίου ὡς ἀναμνησικοῦ, διατρανοῦντος ὅτι ἀκμαία διατηρεῖται τῶν ἐνδόξων νεκρῶν ἡ μνήμη, ἐκπληροῦται σήμερον τέλος ὑποχρέωσις ἱερά, ὑποχρέωσις, ἣτις ἐπεβάλετο ἐπιτακτικῆ εἰς τοὺς Ἕλληνας εὐθὺς ὡς ἐσαρώθησαν ἀπὸ τῆς Πελοποννήσου τὰ βάρβαρα σίφη τοῦ Ἰμβραῖμ, ἀλλ' ἣτις ὁμως παρέμενε ἀνεκτέλεστος ἐπὶ τρεῖς ὄλας γενεάς. Τὴν ὕστεραίαν τῆς αἱματηρᾶς καταστροφῆς τοῦ Μανιάκι ὁ Αἰγύπτιος στρατάρχης περισυνέλεξε τοὺς νεκροὺς τῶν πολεμιστῶν αὐτοῦ, καὶ ἀπέδωκεν εἰς αὐτοὺς τὰς ἐπικηθῆεις τιμάς. Ἡ γῆ τῆς Μεσσηνίας ἐνέκλεισεν εἰς τοὺς κόλπους τῆς, καὶ παρέσχε τὴν γαλήνην τοῦ τάφου εἰς τοὺς Αἰθίοπας δούλους καὶ τοὺς

παντελῶς ἂν τοῦ ἐγχειρήματος ἢ ἔκδοσις θὰ ἔσταρε τὴν κεφαλὴν του μὲ τὴν δάφνην τοῦ νικητοῦ ἢ θὰ ἐπέθεταν ἐπ' αὐτῆς τὸν ἀκάνθινον στέφανον τοῦ μάρτυρος.

Τὰ πράγματα τῆς πατρίδος ἔβαιναν ἐπὶ ξηροῦ ἀκμῆς. Ἐσφάδαζεν ἡ Κρήτη ὑπὸ τὴν πτέρναν του Σιτράπου τῆς Αἰγύπτου, σραχαὶ καὶ ἐξανδραποδισμοὶ ἠρήμων τὴν Κάσον, καὶ τῶν Τουρκικῶν στόλων ὁ τρόμος, τὰ Ψαρὰ εἶχον ἤδη ἀπὸ πολλοῦ μεταβιηθῆ εἰς ἐρείπια καὶ τέφρα. Ἀδραϊκὴς καὶ ἄγωνιῶσα κατέκειτο ἡ πατρίς, ἐπτοημένη πρὸς τὰς συμφορὰς καὶ τοὺς δεινοὺς κινδύνους. Οὔτε αἱ λαμπραὶ ναυτικαὶ νίκαι παρὰ τὴν Σάμον καὶ τὴν Ἀλικαρνασσὸν, οὔτε αἱ παρὰ τὴν Κρήτην ἐπιτυχίαι παρεκώλυον τὴν πρόδου τοῦ ἐχθροῦ καὶ ὁ Ἰμβραήμ ἔθεσε στερεὸν τὸν πόδα εἰς τὴν Πελοπόννησον, καταλαβὼν τὰ Μεσσηνιακὰ φρούρια. Σταθερῶς καὶ μεθοδικῶς προέβαιναν οὗτος εἰς ἐκτέλεσιν τοῦ σιγαεροῦ σχεδίου του· νὰ ὑποδουλώσῃ τὴν χώραν, νὰ ἐξορίσῃ τοὺς ἐπιζήταντας κατοίκους αὐτῆς καὶ νὰ ἐγκαταστήσῃ εἰς αὐτὴν ἐποίκους ἐξ Αἰγύπτου.

Εἰς τὴν ἀναπτέρωσιν τοῦ ταπεινωθέντος φρονήματις, εἰς τὴν συνένωσιν καὶ σύνταξιν πασῶν τῶν ἐθνικῶν δυνάμεων πρὸς ἀποσόβησιν τοῦ ἐπιειμένου δλέθρου συνετέλεσεν ὑπὲρ πᾶν ἄλλο γεγονός, ὑπὲρ πᾶσαν ἄλλην ἐνέργειαν, ὑπὲρ πᾶσαν ἄλλην σκέψιν ἢ μάχην τοῦ Μανιάκη. Ἡ παράτολμος προσπάθεια πρὸς ἀναχαίτισιν τῆς προόδου τῆς στρατιᾶς τοῦ ἐχθροῦ, ἐν αὐτῇ τῇ ἀφειτηρίᾳ τῶν κινήσεών του, κατὰ τὴν ἀνάπτωσιν ὄλου τοῦ ὄγκου τῶν δυνάμεων αὐτοῦ, ἢ περιφρόνησις τοῦ βεβαίου θανάτου, ἦν ἐπέδειξαν ἀντιτάξαντες εὐτόλμως τὰ στήθη των εἰς τὸ πῦρ καὶ τὰς λόγχας ἐχθροῦ ἀσυγκρίτως ὑπερτέρου τὸν ἀριθμὸν ἄλλὰ καὶ κατὰ τὴν στρατηγικὴν σύνταξιν πλεονεκτοῦντος, ἢ ἀκράδαντος ἐκ τῶν προτέρων ἀπόφασις περὶ μὴ ὑποχωρήσεως ἐν πάσῃ περιπτώσει ἢ ἐμφαινομένη ἐξ αὐτῆς τῆς ἐκλογῆς τοῦ τόπου τῆς μάχης, τοῦ μὴ ἔχοντος διέξοδον, πάντα ταῦτα ἐνέπλησαν ἱεροῦ ἐνθουσιασμοῦ τοῦς Ἕλληνας καὶ ἐνεφύσησαν μέγα φρόνημα εἰς τὰς ψυχὰς αὐτῶν. Τὸ χυθὲν ἀφθόνως εὐγενὲς αἷμα τῶν προμάχων τῆς πατρίδος ἐγέννησεν ἄσβεστον τὴν διψαν τῆς ἐκδικήσεως, ἔσπερώθη δ' εἰς πάντας ἢ πεποιθήσεις, ὅτι ἐλπὶς σωτηρίας θὰ ὑπέφωσκε μόνον ἂν καθωδήγουν καὶ κτήματα καὶ σώματα καὶ ψυχὰς εἰς τὸν βωμὸν τῆς πατρίδος.

Τῆς τροπῆς ταύτης τοῦ φρονήματος καὶ τῶν συναισθημάτων

τοῦ ἔθνους κυριώτατος ἐργάτης καὶ ρυθμιστῆς ἦτο ὁ πρωτοβλητῆς τοῦ Μανιάκη, ὁ ἀρχιμανδρίτης Γρηγόριος Δικαίος, ὁ Παπαφλέσσας. Οὐδεὶς ἄλλος ἴσως τῶν Ἑλλήνων ἦτο ἰκανώτερος αὐτοῦ πρὸς τὸ μέγα τοῦτο ἔργον. Αἱ πράξεις αὐτοῦ, ὄλος καθόλου ὁ βίος του, ἐδείκνυον φύσιν ὑπέροχον, ὀργῶσαν πρὸς τὰ μεγάλα καὶ ὑψηλά, διάνοιαν εὐτροφον, χαρακτῆρα ὀξύνανδρον ἐνὶ λόγῳ βαίνοντα κατ' εὐθεῖαν ραγδαίως πρὸς πραγμάτων τῶν σκοπῶν του, χωρὶς νὰ ὑπολογίζῃ τὰ ἐπιπροσθούντα ἐμπόδια, ἀλλὰ καὶ χωρὶς νὰ ταράσσεται ἢ νὰ ἀνακόπεται ὑπ' αὐτῶν. Τοιοῦτος ἐφάνη ὅτε ἐσεδίεζεν ἐκυτὸν εἰς τὴν ἀνωτάτην διοίκησιν τῆς Φιλικῆς Ἑταρείας Ἰοσιῶς ὅτε ἀπόστολος ἔθνους τῆς ἐλευθερίας διέτρεχε πολλὰς χώρας πείθων, παρασύρων, φρονηματίζων. Τοιοῦτος ὅτε ἐπέσπευδε τὴν ἐκρηξίν τῆς ἐπαναστάσεως κατὰ μὲν τὸ τέλος Ἰανουαρίου τοῦ 1821 ἐν τῇ συνελεύσει τῶν ἀρχιερέων καὶ τῶν προκρίτων τῆς Πελοποννήτου ἐν τῷ Αἰγαίῳ ὑποκαίω μὲν τῶν δημοφρόνων τὸν ζῆλον, παραθαρρύνων δὲ τοὺς ἐνδοιάζοντας καὶ δι' ἀπειλῶν καταπτοῶν τοὺς ἀντιλέγοντας· καὶ κατὰ τὰ μέσχα τοῦ Μαρτίου ἐν Μάνη κατασιγάων τὰς τελευταίας ἀντιρρήσεις τοῦ Πατρόμπεη.

Τοιοῦτος ὅτε ἐπυρρίθει ἐν Κορίνθῳ τὰ σράγια τοῦ Κιαμιλίμπη, ἵνα καταστήσας ὑπόπτους ἐξαναγκάσῃ τοὺς ἀμφιρρέποντας νὰ μετάσχωσι τοῦ ἀγῶνος. Ἦσαν αἰκνυήποτε τέχνην ἔκρινεν εὐχρηστον, ἀν ἦτο πρόσφορος πρὸς τὸν ἐπιδιωκόμενον ἱερὸν σκοπὸν, καὶ ἐχώρει ἀνευδραχίως καὶ εἰς σκολίαν ἀτραπὺς, ἂν ἐπίστευεν ὅτι ἔφερον ἀφελῶς καὶ ταχέως εἰς πότην τὸν τέρμη. Ὁμοίως πρὸς καταγίδη δομητικὴν, ἦεις φέρει μὲν καὶ τινὰς ζημίας εἰς τοὺς ἄγρους, ἀλλὰ καθαίρει καὶ ἐξοργαίνει τὸν ἄερα, παρέβλεπεν εἰ ταῖς ἐνεργείαις του τὰς ἀνιστορήσεις· καταστροφές, ἂν πολλῶν μετὰ αὐτῶν ὑπελίγιζε τὴν γενικὴν ὠφέλειαν. Διὰ τὰς μεγάλας ἀρετὰς αὐτοῦ, τὴν φλογερὰν φιλοπατίαν, τὴν παραβολοτάτην τόλμην, τὴν πολυτάγμον αὐραγοῦσιν τὴν εὐκολίαν τῆς μεταβολῆς τῶν τρίτων εἰς ἕτερον ἐξ ἑτέρου, ἐκ τῆς τριφῆς εἰς τὰς κακουχίας, τὸ ἀρρωπιὸν κάλλος τῆς μορφῆς, ὁ Παπαφλέσας ἐπέβαλλε σέβας ὑπακοῆν ἀγάπην εἰς τοὺς ὑπ' αὐτόν, εἴλωκε τὴν συμπάθειαν καὶ τὴν ἐκτίμησιν τοῦ λαοῦ, εἰς δὲ τοὺς ἀνιπάλτους ἦτο ἐπιφοδὸς μᾶλλον ἢ μισητός.

Πρὸς τὸ φρόνημα καὶ τὸν χαρακτῆρα τοιοῦτου ἀνδρὸς ἐμδ-

λογος ἦτο ἡ ἀπόφασις αὐτοῦ περὶ διεξαγωγῆς τοῦ κατὰ τὸ Ἰμπραῖμ ἀγῶνος. Ἀναλαβὼν τὴν ἀρχηγίαν τῆς ἐκστρατείας κατήλθε ταχέως μετ' εὐαριθμῶν πολεμιστῶν ἐκ Ναυπλίου εἰς τὴν παρὰ τὴν Καλαμάταν Φρουρζάλαν. Δὲν ἠθέλησε ν' ἀναμείνη τὴν συγκέντρωσιν πασῶν τῶν δυνάμεων αὐτοῦ, οὔτε νὰ μεταθέσῃ τὴν ἄμυναν εἰς τὰς στενοπόριαι τοῦ Λυκαίου, ἀποφράσσων τὰς ἐκ τῆς Μεσσηνίας εἰς τὴν Ἀρκαδίαν καὶ τὴνλοιπὴν Πελοπόννησον ἐξόδους. Διότι οὕτω θ' ἄφηνεν ἔκθετον εἰς τὴν ἀγρίαν ὁρμὴν τοῦ ἀφρικανοῦ τυφῶνος τὴν Μεσσηνίαν ἢ δ' ἀκώλυτος κατασκαφὴ καὶ ἐρήμωσις τῆς χώρας ταύτης, ἐπερχομένη ἀμέσως μετὰ τὴν παρὰ τὸ Κρεμμυδι ἠττιαντὴν καταστροφὴν τῶν ἐν Σφακτηρίᾳ καὶ τῶν παραδόσιν τοῦ Νεοκάστρου θὰ ἐσήμικαι μόνον οὐχὶ τὸ τέλος τῆς ἐπαναστάσεως. Ἡ ἀνανδρὸς ἐγκιτάλειψις τῆς Μεσσηνίας θὰ ἐπηξέχνε τὴν ὕδριν καὶ τὸ θράσος τοῦ ἀνηλεοῦς ἐχθροῦ, τοσοῦτο δὲ θὰ συνετάρασσε τὰς ψυχὰς, θὰ ἐταπαίνου τὸ φρόνημα καὶ θὰ παρέλυε τὰς δυνάμεις τῶν Ἑλλήνων, ὥστε ἀμφίβολον θὰ ἦτο ἂν θ' ἀπειρῶντο πλέον ν' ἀντιτάξωσι καὶ ἀσθενεστάτην ἀντίστασιν· μάλλον δὲ βέβαιον ἐφαίνεται ὅτι τεθορυδημένοι καὶ συγκνεχυμένοι τὰς γνώμας, θὰ διεσκορπίζοντο φροντίζοντες ἕκαστοι περὶ τῆς ἰδίας σωτηρίας ἀσυντάκτους δὲ καὶ καταπτοημένους θὰ κατελάμβανεν αὐτοὺς εἰκτρὸς ὄλεθρος. Ὅξέως καὶ εὐστόχως ἐκτιμήσας τὰ πράγματα ὁ Παπαφλέσσα ἐκρίνεν ὅτι ἦτο χρεῖα παραβόλων ἀποφάσεων καὶ ριψοκινδύνων τολμημάτων. Ἐπρεπε νὰ πλήξῃ τὸν ἐχθρὸν εἰς τὰ καιριώτατα, πεποιθὼς ὅτι καὶ ἡ ἀποτυχία λαμπροῦ ἀνδραγαθήματος θὰ προσεπύριζεν εἰς τὸν ὑπὲρ ἐλευθερίας ἀγῶνα πλείονα καὶ ἀσφαλέστερα ὠφελήματα τῆς βραδείας καὶ περισκεμμένης ἀναμονῆς. Οὐδ' ἐφοβεῖτο μὴ πίπτοντος αὐτοῦ τοῦ ἀρχηγοῦ τῆς ἐκστρατείας, διαλυθῆ ἢ δύναμις τῶν Ἑλλήνων καὶ καταστῆ ἀδύνατος ἢ ἀντίστασις. Ἡ δὲ ἐν Φρουρζάλα εὐρισκόμενος ἔμαθεν ὅτι ἐκεῖνο, ὅπερ διακαῶς ἐπέθει καὶ ὑπὲρ οὐ συντόμως εἰργάσθη, ἐκεῖνο ὅπερ ἐπιτυγχάνων ἐσκόπει νὰ ἀξιῶσῃ ὡς γέρας τῶν ἀγῶνων του, ἐπήλθεν ἐπιβληθὲν ὑπὸ τῆς ἀνάγκης τῶν πραγμάτων, ἢ ἀποφυλάκισις τοῦ Κολοκοτρώνη, ἢ ἀμνηστία τῶν ἠττημένων ἀντικυβερνητικῶν καὶ ἡ συνδιαλλαγή καὶ ἡ λήθη τῶν ἐμπυλίων κακῶν. Ἐγίνωσκεν ὁ Παπαφλέσσα, ὅτι τὴν μέχρις ἐσχάτων ἄμυναν κατὰ τοῦ ἐπιδρομέως θὰ διηύθυνε τοῦ λοιποῦ ὁ ἐξολο-

θρευτῆς τοῦ Δράμαλη καὶ ἐπροχώρησε πρὸς συνάντησιν τοῦ ἐχθροῦ.

Ἡ σύρραξις ἔγινεν ἐνταῦθα, εἰς τὸν μεταξὺ τοῦ χωρίου Μανιάκι καὶ Παιδαμμένου γῶρον, εἰς τοὺς τρεῖς ἐκείνους λόφους τοὺς ὁποίους ἔκτοτε ὁ λαὸς ὠνόμασε τριμπούρια τοῦ Παπαφλέσσα. Εἰς τὰ πρόχειρα καὶ ἀσθενέστατα ἐκείνα ὄχυράματα εὐαριθμύτατοι ἐπλίται, περὶ τοὺς ἑξακοσίους μάλιστα, ἀνέμενον τὴν δεκαπλασίαν δύναμιν τοῦ ἐχθροῦ. Οἱ λοιποὶ τῶν συναδουσάντων τὸν Παπαφλέσσαν εἶχον ἀποχωρήσῃ ἀπὸ τῆς προτεταίας ἀπὸ τῆς 19 Μαΐου ἀφοῦ εἶδον τὸ Ἰμπραῖμ ἀπὸ ζοῦκα καὶ ἐπιθεωροῦντα τὸν στρατὸν αὐτοῦ παρὰ τὸ χωρίον Σκέρμιγκα.

Ἀλλὰ τὸ ἐνδεὲς τοῦ ἀριθμοῦ τῶν ἐγκαταφερόντων ἀνεπλήρωνεν ἡ ἥρωϊκὴ ἀπόφασις αὐτῶν νὰ θανατωθῶσι πολεμῶντες μέχρι τοῦ τελευταίου ἀνδρός. «Ἐφθισεν ἡ ὥρα» ἔλαγε πρὸ τῆς μάχης ὁ Παπαφλέσσας πρὸς τοὺς συμπολεμιστάς, «ἔφθασε ἡ ὥρα εἰς τὴν ὅποιαν ὁ καθείς πρέπει νὰ ἐκπληρώσῃ τὸ χρέος του πρὸς τὴν πατρίδα. Ἐὰντα λοιπὸν οἱ πλησιέστεροι καπταναίει νὰ σὰς ἀσπασθῶ, καὶ πάλιν ἀνταμω ὁμῆθα ὅλοι εἰς τὸν Ἄδην νικηταί—«Καὶ ὁ Μανιάτης καπατάμιος Πιέρρος Βοῦδης Μαυρομιχάλης προσέθηκε μετ' ἀφελῆ μεγαληγορίαν, ἀνταξίαν τῶν περὶ τὸ Λεωνίδα Σπαρτιατῶν «Καθένας ἔς τὴ θέσιν του, καὶ ὁποῖος μείνη ἄς ἀκούῃ τὰ μοιρολόγια τῶν γυνάκων».

Κυκλωθέντες πανταχόθεν οἱ Ἕλληνες ὑπὸ τῶν πυκνῶν ἐχθρικῶν φαλάγγων ἠμύνοντο διὰ σφοδρότατου πυρὸς ἀλλ' οἱ ἐχθροὶ καὶ σωρηδὸν πίπτοντες καὶ πολλακίς ἀποκρουσθέντες ἠδυνήθησαν ὅμως βαζόμενοι ὑπὸ τῶν ἀξιωματικῶν αὐτῶν, ἀποκτεινόντων πάντα ἀποδειλιῶντα, νὰ εἰσχωρήσωσιν ἐκ τῶν ἐπισθεν εἰς τοὺς προμαχώνας. Τότε κρατερώτατος συνήρθη δι' ἀγχεμάχτων ὅπλων ἀγῶν περατωθεὶς μόνον ὅτε ἔπεσεν καὶ ὁ τελευταῖος τῶν Ἑλλήνων. Τὴν σφοδρότητα τῆς μάχης καὶ τὴν ἀνδρείαν τῶν πολεμιστῶν τοῦ Μανιάκη ἐμαρ ὕρουν τὰ ἐντὸς τῶν ὄχυμάτων συνασφρευμένα πτώματα καὶ τὰ συντρίμματα τῶν Ἑλληνικῶν ὅπλων, θραυσθέντων ἐν τῇ λυσσελέᾳ συμπλοκῇ. Ἀλλὰ τὴν περιφανεστέρην βεβαίωσιν τῆς πολεμικῆς ἀρετῆς αὐτῶν ἀνέχουσιν αὐτοῦ τοῦ Ἰμπραῖμ οἱ λόγοι ὅστις ἐλθὼν μετὰ τὸ τέλος τῆς μάχης εἰς τὸ ὄχυρον τοῦ Παπαφλέσσα, διέταξε νὰ στηρίξωσιν ὄρθιον τὸν ἀνευρεθέντα νεκρὸν αὐτοῦ καὶ ν' ἀποπλύνωσι τὴν αἰμόφυρτον κεφαλὴν του. Ἀτενίσας δ'

αὐτὸν ἐπὶ πολὺ ἄφωνος καὶ ἀκίνητος, εἶπεν εἰς τοὺς περὶ αὐτὸν ἀξιωματικούς. « Ἀληθῶς ἦτε ἱκανοὶ καὶ γενναῖοι ἀνὴρ καὶ θὰ ἐπεθύμουν νὰ τὸν γατεῖχον ζῶντα καὶ ἂν ἀκόμη ἐπέπρωτο νὰ ὑποστῶμεν ἄλλην τόσῃν φθορᾷ. »

« Δύο μόνον τῶν Ἑλλήνων ἔφυγον τὸν θάνατον, ὁ ἀτρέμη-
τος Χίος σημαιοφόρος, ὅστις σχίσας τὴν σημαίαν καὶ ἐγκρύ-
φας τὸν σταυρὸν τοῦ κοντοῦ αὐτῆς ἠδυνήθη ξιφίρης νὰ δια-
σχίσῃ τὸν ἐχθρικὸν στρατόν, καὶ ἄλλος ὅστις αἰχμαλωτισθεὶς
κατώρθωσεν ὕστερον ν' ἀποδράσῃ. Οἱ λοιποὶ πάντες ἔπεσον
καὶ τὰ ὀστέα αὐτῶν ἐκάλυπτον ἐπὶ μικρὰ ἔτη τὴν γῆν ταύτην.
Τίς, μεταξὺ τῶν εὐσεβῶς περιτυγχθέντων ὀστέων τούτων, ὅσα
ἐκ τῆς φθοροποιῦ πνοῆς τοῦ χρόνου περιλείφθησαν, τίς νὰ
διακρίνῃ τοῦ πρωταθλητοῦ ἀπὸ τῶν συναλλητῶν τοῦ τὰ λείψα-
να ; Πῶς θ' ἀναγνωρίσωμεν ποῖα εἶνε τοῦ Παπαφλέσσα τὰ ὀ-
στέα καὶ ποῖα τοῦ Πιέρρου Βοϊδῆ ; Πῶς ν' ἀνεύρωμεν τὰ ὀστέα
Ἀθανασούλῃ Καπετανάκη, τοῦ Ἀναστ. Γυφτάκη, Μπουχανᾶ
τοῦ Γκότζη, τῶν Οἰκονόμων, τοῦ Παναγιώτη Κεράλα καὶ τῶν
ἄλλων καπεταναίων ; Πῶς δὲ ν' ἀποχωρήσωμεν ἀπὸ τούτων
τὰ ὀστέα τῶν στρατιωτῶν αὐτῶν, τῶν ἑκατοντάδων ἐκείνων τῶν
ἀφανῶν ἡρώων εἰς ἵνες πιστῶς ἐκπληροῦντε τὸ χρέος τῶν πρὸς
τὴν πατρίδα, ὑπέμειναν προθύμως τὸν θάνατον, καταλείποντες
ἐργήμους τοὺς οἴκους, χήρας τὰς γυναῖκας, ὄρφανὰ τὰ τέκνα.
Ὅχι δὲν εἶε ἀνάγκη διακρίσεως. Πάντων τῶν πολεμιστῶν τοῦ
Μανιάκη τὰ ὀστέα ἄς κατατεθῶσιν ἀναμῆξ ἠδελφωμένα, διότι
καὶ τὰ ὀστέα τοῦ τελευταίου μαχητοῦ εἶνε ἐξ Ἰσοῦ ἄγιον, ἐξ Ἰ-
σοῦ πολυτίμητα ὡς τὰ ὀστέα τοῦ Παπαφλέσσα. »

Ἡ φλογερὰ τοῦ ἀρχηγοῦ ψυχὴ εἶχε κατὰ τὴν ἐπίσημον ἐ-
κεινήν ὥραν, ἐνσαρκωθῆ εἰς τὰ σώματα τῶν συναγωνιστῶν
του, καὶ πάντες οἶονεὶ συνεταυτίσθησαν συναποθανόντες ἐν τῇ
ἡρωϊκῇ θυσίᾳ εἰς τὸν βωμὸν τῆς πατρίδος.

Εἰς πάσας τοὺς πετόντας ἀρμόζουσιν οἱ ὑψηλοὶ λόγοι τοῦ
ἀρχαίου ποιητοῦ, διότι ἀληθῶς εὐκλεῆς ἦτο ἡ τύχη αὐτῶν
καὶ ὥρατος ὁ θάνατος, ἐκκλησιᾶ δὲ ὁ τάφος αὐτῶν, καὶ τοιοῦ-
τον ἐντάφιον οὔτε εὐρώς, οὔτε ὁ πανδαμάτωρ θ' ἀμυρώση
χρόνος, ἀλλ' ἡ μνήμη αὐτῶν θὰ παραμείνῃ αἰωνία ! »

Ο ΕΠΙΣΚΟΠΟΣ ΜΕΣΣΗΝΙΑΣ ΜΕΛΕΤΙΟΣ

Ἀκολούθως πολλοὶ ἀπέρχονται ὅπως ἐπισκεφθῶσι τὰ ἱστο-
ρικὰ ταμπεύρια, ἀπέχοντα ἐντεῦθεν 3)4 τῆς ὥρας, ἐπὶ τῇ κο-
ρυφῆς τῶν ὄρειων οἱ κάττωκοι τοῦ χ" ρ' υ Παιδεμμένου τοῦ
δήμου Φλεσσιᾶδος ἔχουσιν ἀνεγείρει ναὸν πρὸς ἀνάμνησιν ἐ-
πίσης τῆς γενομένης ἐκεῖ μάχης. Ἄλλοι δὲ πάλιν ἀκολουθεῖ-
σι τὸν Σεβασμώτατον, εἰσέρχονται εἰς τὸ ναΐδιον, ὅπου ὁ κ. Με-
λιτίας ἐξ ὀνόματος τῆς Ἱστορικῆς Ἐθναλογικῆς Ἐταιρείας κα-
τέθηκεν ἐπὶ τοῦ τύμβου τῶν πετόντων πολυτελεῖ ἐκ δάφνης
στέφανον μὲ συγκινητικωτάτην προσφώνησιν.

Ἐντὸς τοῦ ναυδίου ὑπάρχει πλάξ, ἐφ' ἧς εἰσὶ γεγραμμένα τὰ ἑξῆς :

«Προσκυνήσατε τὸν τύμβον
ποῦ τρανῆ φωνάζει φήμη
νάσαι εὐλογημένη ἢ μνήμη
τῶν παλλημαριῶν ἐκείνων τοῦ γενναίου Παπαφλέσσα.
ποῦ κοιμῶνται νικηφόρα
κι' ἢ Πατρίς καὶ αὐθις τώρα
φουτοστέφανα τοῖς πλέκει εἰς αὐτὸν τὸν τύμβον μέσα»

Ἐξῶθι δὲ τοῦ ναυδίου ἑτέρα, ἐφ' ἧς χρυσοῖς γράμμασι γράφονται τὰ ἑξῆς :

«Ὁ Πανίερος οὗτος ναὸς ἅμα καὶ σηκὸς περιέπει ἀγήρωτὴν μνήμην καὶ σκέπων ἀφθιτον τὴν κόριν καὶ τὰ ὀσπᾶ ἀρχιμανδρίτου Γρηγορίου τοῦ κίρκην καὶ τῶν σὺν αὐτῷ ὑπὲρ Πίστεως καὶ Πατρίδος πεσόντων ἐπὶ τῷ κατὰ τῶν Αἰγυπτίων ἀγῶνι τὰ λοιπὸν πνεόντι ζήλω Μελετίου ποιμενάρχου ἀκραιφνοῦς καὶ κλήρου καὶ λαοῦ Μεσσηνίας φιλοπάτριδι συμβολῇ ἱδρυται ἐν ἔτει 1911».

ΟΙ ΣΚΟΠΕΥΤΙΚΟΙ ΑΓΩΝΕΣ

Μετὰ τὴν ἐπίσημον τελετὴν ἤρχισαν οἱ ἀγῶνες σχολείου βολῆς δι' ὀπλων Γκρᾶ. Ὁ κ. Νικολάου μετὰ τοῦ κ. Σιώρη καὶ τῶν ἀξιωματικῶν κανονίζουν τὰ τῆς σκοποβολῆς, ὃ δὲ Σεβασμιώτατος παρακολουθεῖ τὴν διευθέτησιν ἀκούραστος καὶ ἐνθουσιῶν δι' ἅλα τὰ μέχρι τῆς στιγμῆς ἐκείνης ἐπιτευχθέντα. Εἶτα δὲ διὰ κλήρου εἰς τὸν σκοπευτὰ ἀνά 6. Ὁ κ. Κουτσομητόπουλος σημειοῖ τὰς σειρὰς καὶ τὸ ἀποτέλεσμα, ὃ δὲ ὑπολογαγὸς κ. Ξανθῶν Κωστέας ἐπιβλέπει εἰς τοὺς 6 στόχους τεταμένους ἀπέναντι δι' ἀναλόγους σκοπευτὰς. Οἱ ἀξιωματικοὶ μετὰ τῆς ἐπιτροπῆς καὶ τοῦ λαοῦ παρακολουθοῦν τὸ ἀποτέλεσμα. Οἱ σαλπικῆται βίδουν τὴν ἐναρξιν καὶ τὴν παῦσιν τοῦ πυρός διὰ σαλπισματος. Κληροῦται ἡ πρώτη σειρά, ἀλλὰ τὴν ἐναρξιν κάμνει ὁ Σεβασμιώτατος. Κατόπιν αὐτοῦ ἔρριψεν ὁ κ. Σιώρης. Ἐλαβον δὲ μέρος περὶ τοὺς 300 σκοπευτὰ καὶ 70 στρατιῶται, τοῦ 9ου πεζικοῦ Συντάγματος ἐδρεύοντος ἐν Καλάμαις. Ῥίπτει τὰ ὀσπᾶ φυσίγγια τῆς ἢ πρώτης σειρᾶ καὶ σημειοῦται τὸ ἀπο-

τέλεσμα τῶν σημειωθεισῶν ἐπιτυχιῶν. Ἐξακολουθοῦν αἱ ομάδες, ἢ μία κατόπιν τῆς ἄλλης καὶ οἱ ξηροὶ κρότοι τῶν πυροβόλων ὀπλων τῆς Μεσσηνιακῆς νεότητος ἀμιλλωμένης νὰ κατακτήσῃ τὸν κότινον τῆς εὐγενοῦς νίκης ἀνακαλοῦν τὸν ἀντίλαλον τῆς ἱερᾶς ἡχοῦς, ὅστις ἀντελάλει ἄλλοτε ἐκ τῶν καρσοφυλλιῶν τῶν ἀγωνισθέντων μαρτύρων κατὰ τῶν ὀρῶν τοῦ μουσαροῦ Ἰμβραήμ πασοῦ. Ἡ σκοποβολὴ διακόπτεται τὴν μεσημβρίαν, ἢ δὲ ἐπιτροπὴ καὶ οἱ ἀξιωματικοὶ παρκαθῆνται εἰς τὸ γεῦμα. Οἱ στρατιῶται διαμερίζουν ὄβελίαν καὶ ἕλος ὁ ἄλλος κόσμος ἐπίσης τρώγει καὶ πίνει διασκορπισμένους εἰς ἅλα τὰ σημεῖα τῆς ἐκτάσεως τοῦ ὀροπεδίου ἐκείνου. Ὁ Ἀκόσθαλλόμενος διὰ νταουλιῶν καὶ ἄλλων ἐγχωρίων ὀργάνων δὲλάλει τὴν εὐθυμίαν αὐτοῦ. Λεβέντες φουστανελλάδες στήνουν χορὸν, ἀψηφοῦν τὸν ἀνυπόφορον καύσωνα. Ἡ ἔλη εἰκῶν τῶν πανηγυριζόντων εἶνε ὠραία καὶ προκαλεῖ ἀκράτητον ἐνθουσιασμόν.

Μετὰ τὸ γεῦμα ἐπαναλαμβάνεται ἡ σκοποβολὴ μὲ περισσοτέρας ἐπιτυχίας, αἰτινες ὁμοῦ στέφουν τοὺς στρατιώτας. Ἐκ τούτων πρῶτος κατὰ σειρὰν ἐπιτυχίας ἦλθεν ὁ στρατιώτης τοῦ 9ου πεζικοῦ Συντάγματος Λίτσας Ἀθανάσιος ἐκ Βερεστιάς τοῦ δήμου Φλεσιάδος, ὅστις ἐσημείωσε δι' 8 βολῶν 36 ἐπιτυχίας, λαβὼν ὡς βραβεῖον 200 δραχμάς. Δεύτερος ὁ στρατιώτης τοῦ αὐτοῦ Συντάγματος Ἀλ. Μαγγελᾶρος λαβὼν ὡς βραβεῖον ἑκατὸν δραχμάς. Τρίτος ὁ ὑποδεκανεὺς Ἰω. Βασιλόπουλος λαβὼν δραχμάς πενήκοντα. Τέταρτος ὁ ἐξ Ἰθώμης Δαμουρᾶς Ἀλέξανδρος. Πέμπτος ὁ στρατιώτης Σ. Σφακιανᾶκης. Ἐκτος ὁ λοχίας Δασκαρόλης Ἰω. Ἑβδομος ὁ δεκανεὺς Κουρῆς Ἰω. καὶ ὄγδοος ὁ στρατιώτης Πανόπουλος Ν. λαβόντες ἕκαστος ἀνὰ εἰκοσι πέντε δραχμάς.

Προχωροῦσης τῆς ἡμέρας τὰ πλήθη ἤρχισαν ν' ἀπέρχωνται εἰς τὰ ἴδια. Κατὰ τὴν στιγμὴν δὲ τῆς ἀποχωρήσεως κρατεῖ ἐν τῷ ἱερῷ ἐκείνῳ χώρῳ ἀληθὲς πανθαίμωνιον. Ἄλλοι ζητοῦσι τοὺς φίλους των καὶ ἄλλοι τοὺς ἵππους των. Τέλος ἀναχωρεῖ καὶ ἡ ἐπιτροπὴ μετὰ τοῦ Σεβ. Μεσσηνίας καὶ οὕτως ἔληξαν οἱ ἀγῶνες καὶ ὁ πανηγυρικὸς ἑορτασμός τῆς ἡρωϊκῆς ἐπετείου μετ' ἐξαιρέτου ἐπιτυχίας καὶ λαμπρότητος.

Ἀνεχωρήσαμεν καὶ ἡμεῖς μετὰ τῶν δημοδιδασκάλων καὶ τοῦ Σχολάρχου Λιγουδίστης, καὶ πολλῶν ἄλλων ἀποκομίζοντες τὰς λαμπροτέρας τῶν ἀναμνήσεων, ἐν ᾧ συγχρόνως ἠσθάν-

θημέν και ποιάν τινα ανακούφισιν, διότι μετασχόντας τῆς τελευταίας ταύτης ἐξεπληρώσαμεν ἐπιθεβλημένην πρὸς τοὺς πεσόντας ἥρωας ὑποχρέωσιν, ἣν πρὸ πολλοῦ ἔπρεπε νὰ εἴχωμεν ἀποτίστη, ὡς ἐλάχιστον φόρον εὐγνωμοσύνης, ἀναμνήσεως και θαυμασμοῦ πρὸς τοὺς αὐτοθυσιασθέντας ἐλευθερωτάς μας.

Ἐντεῦθεν διηυθύνθημεν πρὸς τὸν ἱερὸν ἐκεῖνον βράχον, ὃν ὁ λαὸς «Ταμπούρικ τοῦ Παπαφλέσσα» καλεῖ, ὅπου τῇ ὁδηγίᾳ τοῦ ἐκ τοῦ χωρίου Παιδεμμένου κ. Σταυριανοπούλου—ἀπογόνου τοῦ πεσόντος Ματθιοῦ Σταυρικνοῦ—περιεργάσθημεν ἅπαντα τὸν ἱερὸν ἐκεῖνον χώρον λαβόντες παρ' αὐτοῦ πολλὰς πληροφορίας περὶ τῆς διεξαγωγῆς τῆς μάχης ἐκείνης, ἃς ἐκ παραδόσεως οὗτος γνωρίζει, εἶτα μείναντες μὲν ἐστημεν πρὸς στιγμὴν σιωπηλοὶ πρὸ τῆς ἱστορικῆς ἐκείνης ἀγριαπηδίας ἐπὶ τοῦ κορυφῆς τῆς ὁποίας ὁ μουσαρὸς Ἰμβραήμ ἔστησε τὸ πτώμα τοῦ ἥρωος Παπαφλέσσα καὶ ἀπὸ ἐρριψα βλέμμα ἄλλους διὰ τὴν μέχρι τοῦδε ἀδιανοήτως τῶν μεταγενεστέρων πρὸς τοὺς προμάχους τῆς ἐλευθερίας μας καὶ ἀπὸ ἐπὶ πολὺ περιέφερον τὸ βλέμμα μου πρὸς τοὺς πέριξ τοῦ ἱεροῦ ἐκείνου χώρου αἱματοβαφεῖς ἐκείνους λόφους, αἰφνης μοὶ ἐφάνη ὡς νὰ ἔβλεπον τὴν στιγμὴν ἐκείνην τὴν σύρραξιν τῶν ἐπιδρομέων τοῦ Ἰσλαμισμοῦ κατὰ τοῦ Χριστιανισμοῦ, τῆς βαρβαρότητος κατὰ τοῦ πολιτισμοῦ, τὸν ποδοβολητὸν τῶν Ἀραβικῶν ἵππων καὶ τὸν δούπον τῶν Αἰγυπτίων, τὴν κλαγγὴν τῶν ὄπλων αὐτῶν καὶ τὸ ξέσχιμα τῶν ἀλληλοσπαρασσομένων σαρκῶν καὶ τὴν βιὸν ῥόγχον τῶν πληγωμένων καὶ ἐπὶ τῶν «Ταμπούριων» μόλις διέκρινα ἐκ τοῦ καπνοῦ τῆς πυρίτιδος ἀνυψουμένης τὰς ἠλιοκαεῖς φυσιογνωμίας τοῦ Παπαφλέσσα καὶ Βοϊδῆ Μαυρομιχάλη, τοῦ Κεράλα καὶ Καπετανάκη, τοῦ Μπουχανᾶ καὶ Γυφτάκη, τοῦ Γκότση καὶ Παπαγεώργη καὶ τῶν ἄλλων γενναίων παλληκαριῶν. Ἐν μὲν ὁμοίᾳ στιγμῇ ὅλη ἐκείνη ἢ ἐν τῷ χώρῳ ἐκείνῳ διαδραματισθεῖσα τραγωδία ἀναδιεδραματίζετο ὁλοζώντανη ἐν τῇ φαντασίᾳ μου.

Ὅτω δὲ ὅπως συγκινημένος, καὶ μὲ δακρυβρέκτους τοὺς ὀφθαλμοὺς ἀποχαιρέτησα τοὺς ἱεροὺς ἐκείνους λόφους διὰ τοῦ ἐξῆς ἀπεχαιρέτισμοῦ:

«Χαίρε ἱερά γῆ, ἐπὶ τῆς ὁποίας ἐταπεινώθη ὁ ἀλαζὼν Αἰγύπτιος στρατηλάτης διὰ τῆς αὐτοθυσίας τοῦ ἥρωος Ἀρχιμαν-

δρίτου καὶ τῶν μετ' αὐτοῦ συναγωνισθέντων γενναίων Ἑλλήνων!

Χαίρετε ἱεροὶ βράχοι, ἐφ' ὧν ἐθραύσθησαν αἱ Αἰγυπτιακαὶ στρατιαὶ τοῦ μουσαροῦ Ἰμβραήμ πασσᾶ!

Χαίρετε ἔνδοξα καὶ τετιμημένα ἱερά ὄσα. Ἀναπαύθητε ἐν τῷ ἱερῷ τούτῳ χώρῳ, ἐν ᾧ ἐπέσχετε!

Χαίρετε ἱεραὶ ψυχαὶ τῶν ἡρωϊκῶς ἐνταῦθα πεσόντων προμάχων, αἱ περιιπτάμεναι ἤδη ἐν τῷ αἱματοβαφεῖ τούτῳ χώρῳ!

Ἦλθομεν ἐνταῦθα, ὅπως χαιρετήσωμεν ὑμᾶς καὶ ἐκ τοῦ ἐνδόξου πικραδείματός Σας ἀρυσθῶμεν, δείγματα ἀνεξαντλήτου φιλοπατρίας. Χαίρετε!

Μετὰ τὸν ἀποχαιρέτισμόν μας τοῦτον ἀπεσύρθημεν τοῦ ἱεροῦ ἐκείνου χώρου καὶ πρὸς ἀνάμνησιν τῆς ἐπισκέψεώς μας ταύτης συναπεκομίσσαμεν κέραν πεσόντος ἥρωος, ἣν ἐν καιρῷ ἔθελομεν ἐναποθέσει ἐν τῷ Ἐθιολογικῷ Μουσείῳ.

Τοὺς ἱεροὺς καὶ αἱματοβαφεῖς ἐκείνους βράχους παιδιόθεν μοὶ εἶχε γεννηθῆ τὸ ἐνδιαφέρον νὰ ἐπισκεφθῶ καὶ χαιρετήσω σκορπιζων ἄνθη εὖσση καὶ στεφάνια ἀπὸ ἀγριολούλουδα ἐπὶ τῶν ἱερῶν ὄστων καὶ ἐπὶ τῆς ψυχρᾶς σφοῦ ἐκείνων, οἵτινες ἔπεσον ἡρωϊκῶς μαχόμενοι, ὅπως ἐγκαταλείψουν ὑμῖν πατρίδα ἐλευθέραν ζυγοῦ!

Ἐπισκερθεῖς ἐν ἔτε. 1693 τὸν ἱερὸν ἐκεῖνον χώρον εἶδον τὰ τῆδε κάκεισε κείμενα ἐν μέσῳ τῶν αἰχμηρῶν πετρῶν, χαρᾶδρῶν καὶ ἀγρῶν λευκάζοντα « ἐνναία ὄσα » πολλὰ τῶν ὁποίων κατεβρόχθησαν οἱ λύκοι καὶ οἱ κύνες, πολλὰ δὲ οἱ ὕετοι καὶ αἱ καταιγίδες πρέσυσον εἰς τὴν ὀρυμνίαν τῶν κατεχόμενων ὑπὸ τῶν κατερχομένων χωμάτων τῶν πέριξ λόφων καὶ ἤδη ἔτι ἢ ἀξίον εἰς τὸ ἄροτρον τοῦ γεωργοῦ ἀναστρέφθη μίνα καὶ τεθραυσμένα, καὶ ἐπὶ τῇ φοικιαστικῇ θεᾷ αὐτῶν βίγος διέδραμε τὰ μέλη μου, ἀλλὰ μὴ ἔχων καιρὸν καὶ κατάλληλον ὁδὸν θελιμμένος καὶ μὲ συνεσιγμένην τὴν καρδίαν ἀνεχώρησα ἐκεῖ ἐν οἰκτείας τοὺς ἀρμοδίους διὰ τὴν ἀδικαιολόγητον ἀδιαφορίαν αὐτῶν πρὸς τὰ διεσκορπισμένα ὄσα τῶν ἀγωνισαμένων καὶ πεσόντων ἐκείνων προμάχων τῆς ἐλευθερίας μας.

Ἐκτοτε ἐγεννήθη ἐν ἐμοὶ ἡ ἰδέα τῆς περισυλλογῆς καὶ τῆς ἐν κενοταφείῳ ἐναποθέσεως τῶν ἱερῶν αὐτῶν ὄστων μετὰ μεγαλοπρεποῦς ἀναθηματικῆς στήλης, ἐφ' ἧς νὰ ἀναγραφῶσι τὰ ὄνόματα τῶν ἐκεῖ πεσόντων προμάχων καὶ ἐπὶ τῆς κορυφῆς αὐ-

τῆς ἀναστηλωθῆ ἢ προτομῇ τοῦ ἥρωος Παπαφλέσσα καὶ οὕτω νὰ πανηγυρίζηται κατὰ πᾶσαν ἐπέτειον ἢ 20 Μαΐου, ἡμέρα καθ' ἣν ἔπεσαν οὗτος μετὰ τῶν σὺν αὐτῷ ἀγωνισαμένων προμάχων διὰ θρησκευτικοῦ μνημοσύνου.

Τὴν τέλεισιν δὲ τοιοῦτου μνημοσύνου ὑπεδείχσαμεν ἡμεῖς ἐν ἔτει 1904 τῷ τότε Νομάρχῃ Τριφυλίας κ. Κωνστ. Δούνη καὶ τῷ τότε Δημάρχῳ Φλεσσιᾶδος εἰς τὴν περιοχὴν τοῦ Δῆμου τοῦ ὁποίου ὑπάγονται τὰ ἱστορικὰ Ταμπούρια, ὡς ἀποτελοῦντα μέρος τῆς περιοχῆς τοῦ χωρίου Παιδεμένου, ὅπερ ἔκτοτε πρὸς τιμὴν καὶ αἰώνιον εὐγνωμοσύνην πρὸς τὸν πεσόντα ἥρωα Παπαφλέσσαν, ἀπετέλεσε μετὰ τῶν πέριξ αὐτοῦ χωρίων τὸν Δῆμον Φλεσσιᾶδος, μὲ ἔδραν αὐτοῦ αὐτὸ τὸ χωρίον Παιδεμένου.

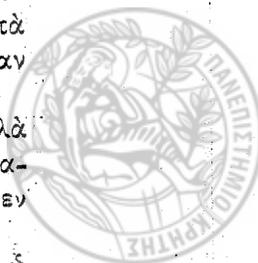
Εὐτυχῶς τὴν μέχρι τοῦδε ἀδιαφορίαν τῶν ἀρμοδίων κατιδῶν ὁ Σεβασμιώτατος Μεσσηνίας κ. Μελέτιος, ἀνὴρ βέκτης, κατὰ μάλιστα φιλόπατρις, ἀνέλαβε πρὸ διετίας τὴν πρωτοβουλίαν τοιοῦτου μνημοσύνου, περὶ οὗ μνεῖαν ποιούμεθα ἀνωτέρω.

Ὁ Σεβασμιώτατος ὁμοῦ δὲν ἠρέσθη εἰς τοῦτο μόνον, ἀλλὰ πρόεβη καὶ εἰς τὴν ἀνέγερσιν ναυδρίου ἀνομνηστικοῦ τῆς ἐν Μανιακίῳ συγκροτηθείσης μάχης, ὅπερ ἐν ὀλίγοις περιεγράψαμεν ἀνωτέρω.

Ἐλπίζομεν ὅτι καὶ ἡ ἀναθηματικὴ στήλη θὰ στήθῃ καὶ ἡ προτομὴ τοῦ ἥρωος Παπαφλέσσα θ' ἀναστηλωθῆ, ὡς μᾶς ἐβεβαίον ὁ γηραιὸς ἀρχηγὸς τῆς Φλεσσιακῆς οἰκογενείας ἀξιότιμος κ. Κωνστ. Φλέσσας μετὰ μεγάλου μάλιστα φανοῦ φωτισμότος ἀπὸ μακρόθεν τὸν ἱερὸν ἐκεῖνον χώρον, ἐν τῷ ὁποίῳ ἔπεσον οἱ γενναῖοι πρόμαχοι τῆς Πατρίδος.

Προκειμένου δὲ νὰ γίνωσι ἐν Μανιακίῳ τὰ ἐγκαίρια τοῦ ὑπὸ τοῦ Σεβασμιωτάτου ἀνεγερθέντος ναυδρίου τούτου καὶ συγχρόνως τελεσθῆ ἐπίσημον θρησκευτικὸν μνημόσυνον ὑπὲρ ἀναπαύσεως τῆς ψυχῆς τοῦ ἥρωος Παπαφλέσσα καὶ τῶν σὺν αὐτῷ ἀγωνισαμένων καὶ πεσόντων ἐκεῖ, καὶ ἡμεῖς ἐκ θρησκευτικῆς εὐλαθείας ἐφ' ἑνὸς καὶ ἐκ πατριωτικοῦ καθήκοντος ἐρμώμενοι ἀφ' ἑτέρου, ἀλλὰ καὶ ὡς πρωτεργάται τῆς πατριωτικῆς ταύτης ἰδέας ἀπὸ ἐτῶν ὄντες, ἐσπεύσαμεν μεταξὺ τῶν πρώτων νὰ παρευρεθῶμεν ἐν τῷ ἱερῷ ἐκεῖνῳ χώρῳ, ὅπως συμμελέξωμεν τῆς ἱερᾶς ἐκεῖνης τελετῆς. Πλὴν δὲ τούτου καί, ὅπως ἐν τοῖς ἐφεξῆς προσελκύσωμεν ἔτι μᾶλλον τὸ ἐνδιαφέρον παντὸς πατριώτου καὶ κυρίως τῶν Μεσσηνίων, Λακωνῶν καὶ Τριφυλίων

πατριωτῶν ὑπὲρ τοῦ πεσόντος ἥρωος Παπαφλέσσα καὶ τῶν σὺν αὐτῷ πεσόντων γενναίων προμάχων, ἀνελάβομεν τὴν ἔσον ἔνεστι ἐν λεπτομερεῖα ἐξιστόρησιν τῆς ἀνὰ χεῖρας ἡμῶν βιογραφίας καὶ δράσεως τοῦ Παπαφλέσσα ὡς μοναχοῦ, κατηχητοῦ καὶ πολεμιστοῦ καὶ ἰδία καὶ τῆς περιουσίμου ἔκτοτε καταστάσεως μάχης τοῦ Μανιακίου, ὑπὸ τὸν τίτλον «Οἱ ἥρωες τοῦ Μανιακίου», ἣτις ἔσον ποικίλλει, τόσον καὶ ἀγνωστος εἰς τοὺς πολλοὺς εἶνα καὶ ἐκ τῆς μελέτης αὐτῆς ἐμπνεόμενοι οἱ ἀπόγονοι Μεσσηνιοὶ Λακωνεῖς καὶ Τριφυλῖαι καὶ πᾶς λατῆς εἰς προγονικῆς εὐκλείας ἐκ τῶν διδαγμάτων ἐκείνων παραδειγματιζόμενοι, καθήκον τοῦ λοιποῦ ἔχωσιν νὰ προσέρχωνται ἐκεῖ, ὅπου κατὰ πᾶσαν ἐπέτειον ὁ λόγος καὶ τὸ πῦρ τῶν νέων Ἑλληνικῶν πυροβόλων ὄπλων θὰ στεφανώσῃ τὰ λευκάζοντα ὀστά τῶν ἐκεῖ πεσόντων προμάχων τῆς ἐλευθερίας μας κλίνοντες γόμῳ εὐλαθείας ἐπὶ τοῦ ἱεροῦ τύμβου τῶν ἡρώων τοῦ Μανιακίου καὶ Παιδεμένου νὰ προσφέρωσι τὸν φόρον τῆς αἰωνίου αὐτῶν εὐγνωμοσύνης πρὸς τοὺς πεσόντας ἥρωας, οἵτινες διὰ τοῦ χυθέντος αἵματός των ἔγραψαν μίαν νέαν σελίδα «Νέων Θερμοπυλῶν» ἐν τοῖς δέλτοις τῆς Ἑλληνικῆς Παλιγγενεσίας. Εἴθε!

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ

Ἦν πρῶτον ἐν Καλάμῳ τὴν 23^{ην} Μαρτίου 1821 ἀνεπετάσθη ἡ σημαία τῆς Ἐπαναστάσεως τοῦτο ἐξάγεται ἐκ τοῦ ὕμνου τῆς 25^{ης} Μαρτίου τοῦ τότε ποιητοῦ Παναγ. Σούτσου, ἐξ οὗ ἀποσπῶμεν τοὺς κατωτέρω στίχους:

Ὁ Μαυρομιχάλης φέρων τὸν σταυρὸν εἰς τὰς Καλάμας
καὶ ἀφίνων τὸν υἱὸν τοῦ εἰς τῶν Τούρκων τὰς παλάμας,

Πρῶτος τοὺς ἐχθροὺς κτυπᾷ,

Καὶ ὁ Ζέλλος εἰς τὴν κάραν τὸν υἱὸν τοῦ σημαῖ εὖει
καὶ τὸ μῆλον ἀποσπᾷ.

Ἐν δὲ τῷ κώδικι τῆς Ἐθνικῆς Βιβλιοθήκης (1875) ἀναφέρεται ὅτι: «1821, Μαρτίου 25, ἀνοῖξε τὸ σερφεῖ πρῶτο στήν Καλαμάτα καὶ ὕστερα εἰς ὅλον τὸν κόσμον».

Ὁ δὲ συνταγματάρχης Χριστ. Καπετανάκης ἐν ἔτει 1860 ἐν τῇ τότε ἐκδιδομένῃ ἐφημερίδι «Μεσσηνία» ὡς ἐξῆς περιγράφει τὴν ἀνύψωσιν τῆς Σημαίας ἐν τῇ ἐνάρξει τῆς Ἐπαναστάσεως ἐν Καλάμῳ.

- «Ἡ σημαία ἐφανίσθη
- «κυανὴ ἐχρωματίσθη,
- «Ἐθνικὴ ἐκυματίσθη
- «πανταχοῦ καὶ ἐγνωρίσθη,
- «Καὶ ἀπὸ τῶν Σπαρτιατῶν
- «καπεταναίων τῶν κλεινῶν,
- «Ἐδῶ ὁ Κολοκοτρώνης
- «καὶ Δημήτρης ὁ Πασιώνης,
- «Δικαῖος κὶ' Ἀναγνωσταρᾶς
- «Κεφάλας καὶ Νικηταρᾶς,
- «Καὶ ὁ Τζάνης Παναγιώτης
- «Μανωλάκης ὁ Δαργινίτης,
- «Ἀθανασούλης Κυριακὸς
- «ὁ Νταγρῆς, λέγω κὶ' αὐτὸς,
- «ὁ Ἀναστάσης Περρωτῆς
- «Καλαμκρινιώτης καὶ λοιποί».

Εἰς τὴν κατάληψιν τῶν Καλαμῶν ἐκτὸς τῶν ἐν τῇ σελίδι 30 ἀναφερομένων ὀπλαρχηγῶν δεόν ν' ἀναφέρωμεν ὅτι μετὰ τοῦ Νικήτη Φλέσσα καὶ Κεφάλα ἦσαν καὶ ὁ Γ. Βασιλάκης καὶ ὁ Μασουρίδης. Ἐν τῇ θέσει Ψωμᾶ μεταξὺ τῶν ἄλλων ἦτο καὶ

ὁ Καρακίτσος καὶ ὁ Ἀλεξέπουλος μετὰ 300 ἀνδρῶν καὶ μετ' αὐτῶν καὶ οἱ Μπουραῖοι.

Ἐν δὲ τῇ σελίδι 31 μεταξὺ τῶν εἰσελθόντων εἰς Καλάμας κατὰ τὴν κατάληψιν αὐτῶν εἰσηλθόν καὶ οἱ Καλάμοι ὑπὸ τὴν στρατηγίαν τοῦ Ἀθανασούλη Κυριακοῦ, Παν. Τζάνε καὶ Καραλιᾶ, ὁ Πατριαρχέας, οἱ Μεσσήνιοι ὑπὸ τὴν ἀρχηγίαν τοῦ Ἐμμανουὴλ Δαρειώτου, οἱ Ἀνδρουσιανοὶ ὑπὸ τὴν ἀρχηγίαν τῶν Παναγ. καὶ Δημ. Παπατσώνη καὶ οἱ Γαρατζαῖοι μετὰ τοῦ Μητροπέτροβα καὶ Οἰκονομοπούλου.

Μετὰ δὲ τοῦ Παπαρλέσσα καὶ Ἀναγνωσταρᾶ εἰσηλθόν καὶ οἱ Πισινοχωρίται ὑπὸ τὴν ἀρχηγίαν τῶν Γ. Βασιλάκη, Μασουρίδου καὶ Στρούμπου καὶ τέλος οἱ Συμπαζιώται ἐκ τῆς ἐπαρχίης Λεονταρίου.

Καὶ ἐν τῇ σελίδι 33 μετὰ τοῦ Θεοδ. Κολοκοτρώνη καὶ Ἡλία Μαυρομιχάλη, οἵτινες μετὰ 300 Μανιατῶν ἐτρέπησαν πρὸς τὴν Κυρτυνίαν πρὸς διάδοσιν τῆς Ἐπαναστάσεως ἦσαν καὶ ὁ Ἄθαν. Κυριακὸς, ὁ Παναγ. Τζάνης καὶ ὁ Α. Παπατσώνης.

Μετὰ τὴν σύστασιν τῆς Μεσσηνιακῆς Γερουσίας ἀπεστάλη παρ' αὐτῆς ἡ κατωτέρω προκήρυξις πρὸς τὰς Εὐρωπαϊκάς Δυνάμεις.

Πρὸς τὰς Εὐρωπαϊκὰς Δυνάμεις

Ἐκ μέρους τοῦ ἀρχιστρατήγου τῶν Σπαρτιατικῶν στρατευμάτων καὶ τῆς Μεσσηνιακῆς Γερουσίας.

«Ὁ ἀνυπόφορος ζυγὸς τῆς Ὀθωμανικῆς τυραννίας, εἰς τὸ διάστημα ἐνὸς καὶ ἐπέκεινα αἰῶνος κατήντησεν εἰς μίαν ἀκμὴν, ὥστε νὰ μὴ μείνῃ ἄλλο εἰς τοὺς δυστυχεῖς Πελοποννησίους Γραικοὺς, εἰμὴ μόνον ἡ φωνὴ, καὶ αὐτῇ, διὰ νὰ ᾤθη κυρίως τοὺς ἐγκαρδίους ἀναστεναγμούς των. Εἰς τοιαύτην ὄντες ἀθλίαν κατάστασιν, στερημένοι ἀπὸ ὅλα τὰ δίκαιά μας, μὲ μίαν γνώμην δημοφώνως ἀπεφασίσαμεν, νὰ λάβωμεν τὰ ὄπλα καὶ νὰ ὀρμήσωμεν κατὰ τῶν τυράννων. Πᾶσα πρὸς ἀλλήλους φανερὰ καὶ διχόνοια ὡς καρπὸς τῆς τυραννίας ἀπερρίφθησαν εἰς τὸν βυθὸν τῆς λήθης, καὶ ἅπαντες πνέομεν πνοὴν ἐλευθερίας. Αἱ χεῖρες μας, αἵτινες ἦσαν δεδεμέναι μέχρι τοῦ νῦν ἀπὸ τὰς σιδηρᾶς ἀλύσους τῆς βαρβαρικῆς τυραννίας ἐλύθησαν ἤδη καὶ ἔλαβον τὰ ὄπλα κατὰ τῶν τυράννων.

«Οἱ πόδες μας, οἱ περιπατοῦντες ἐν νυκτὶ καὶ ἡμέρᾳ εἰς ἀγγυρίας τῆς ἀσπλαγχνίας τρέχουν εἰς ἀπόκτησιν τῶν δικαιωμά-

των μας. Ἡ κεφαλή μας ἡ κλίνουσα τὸν αὐχένα, ὑπὸ τὸν σκληρὸν ζυγὸν, τὸν ἀπεινάξεν ἤδη, καὶ ἄλλο δὲν φρονεῖ εἰμὴ τὴν ἐλευθερίαν τῆς ἡ γλῶσσα μας ἡ ἀδυνατοῦσα νὰ προσφέρῃ λόγον, ἐκτὸς τῶν ἀνωρελῶν παρακλήσεων πρὸς ἐξίλειωσιν τῶν τυράννων, κράζει τώρα μεγαλοφώνως, καὶ κάμνει ν' ἀντιχῆ ὁ ἀήρ, τὸ γλυκύτετον ὄνειμα τῆς ἐλευθερίας. Ἐν ἐνὶ λόγῳ ἀπεφασίσαμεν ἢ νὰ ἐλευθερωθῶμεν ἢ νὰ ἀποθάνωμεν. Δὲ παρακαλοῦμεν τὴν συνδρομὴν ὄλων τῶν ἐξευγενισμένων Εὐρωπαϊκῶν Ἔθνῶν, ὥστε νὰ δυνηθῶμεν νὰ φθάσωμεν ταχύτερον, εἰς τὸν ἱερὸν καὶ δίκαιον σκοπὸν μας, καὶ νὰ λάβωμεν τὰ δικαιὰ μας καὶ νὰ ἀναστήσωμεν τὸ ταλαιπωρημένον Ἑλληνικὸν γένος μας. Δικαίῳ τῷ λόγῳ ἡ μήτηρ μας Ἑλλάς ἐκ τῆς ὁποίας καὶ σαῖς ἐφωτίσθητε ἀπαιτεῖ ὅσον ταχιστα τὴν φιλόανθρωπον συνδρομὴν σας καὶ διὰ χρημάτων, καὶ δι' ὀπλων, καὶ διὰ συμβουλῶν, τῶν δούλων εἰμῶν εὐέλπιδες δι' ὅτι θέλει ἀξιωθῶμεν, καὶ ἡμεῖς θέλομεν σὰς ἐμολογεῖ ἄκραν ὑποχρέωσιν, καὶ ἐν καιρῷ θέλομεν δεῖξαι καὶ πραγματικῶς τὴν ὑπὲρ τῆς συνδρομῆς σας εὐγνωσύην μας».

Ἐν τῷ Σπάρτατικῷ στρατοπέδῳ τῆς Κιλαριάτας τὴν 25 Μαρτίου 1821.

Ἡ Μεσσηνιακὴ Γερουσία
Πέτρος Μαυρομιχάλης
Ἡγεμὼν καὶ ἀρχιστράτηγος

Εἰς δὲ τὸν ἐν Μανιτικῷ πεσόντα ἥρωα Μήτηρον Μποτατῆν ἀναφέρεται τὸ κατωτέρω δημοῦδες ᾄσμα:

«Ποῖος εἶνε ἄξιος καὶ γλήγορος
καὶ υἱὸς καὶ παλληκάρι,
Νὰ πάη νὰ πῆ τῆς Μήραινας
τῆς μικροπαντρεμένης,
Τὸν Μήτηρον νὰ μὴν τὸν καρτερῆ
νὰ μὴ τὸν παντυχαίνῃ,
Γιατὶ τὸν ἐσκοτώσανε
οἱ Τοῦρκοι στὸ Μανιάκι».

